

När Albert Bonnier jr funderar över sitt liv blir det en skildring med överraskande spännvidd, alltifrån den idylliska barndomen i bokförläggarfamiljen på Djurgården och möten med storheter som Selma Lagerlöf, "farbror Hjalles" Söderberg och Hjalmar Bergman, till kraftmätningar med finans- och industrivärldens stora under uppbyggandet av imperiet Bonnierföretagen.

Praktisk skolning hemma och utomlands och en oförvillat klarögd nyfikenhet på omgivningen var grunden för "Abbes" framgångar i tidskriftsvärlden som han skildrar i snabba svep. Han målar träffsäkra porträtt av originella figurer på Åhlén & Åkerlund, av "kaparen" Dehlgren på Dagens Nyheter och av de journalistiska prima ballerinaerna Tingsten, Erik Wästberg och Stig Ahlgren. Han berättar om beredskapstiden under kriget och möten med särlingar som Willy Kleen och Hugo Cederschiöld, om Expressens tillkomst, om Nycop och Harrie, om lyckosamma förhandlingar med pampar som Zäta Höglund och Per Edvin Sköld, om mindre lyckade sådana med vrånga LO-toppar angående samtryckning av tidningar, om "Plus och minus", framgångar och felsatsningar under ett rastlöst verksamt liv.

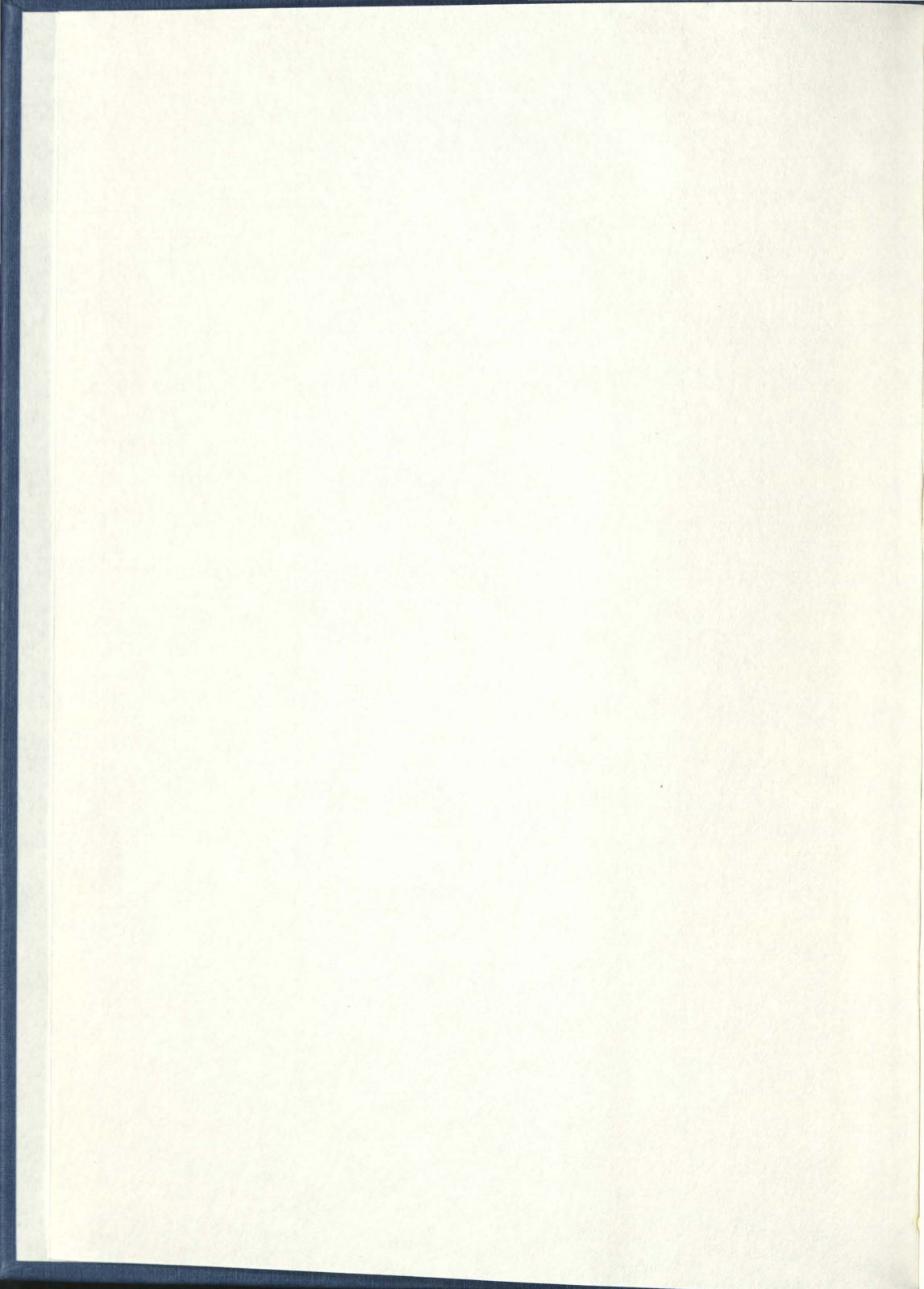
En höjdpunkt är kapitlet om Enskilda Banken, där han var styrelseledamot. Med glimten i ögat berättar han om den rigorösa ordningen runt sammanträdesbordet och de traditionella bokslutsmiddagarna på Täckas Udden och djupt allvarligt skildrar han slitningarna mellan Jacob och Marcus Wallenberg, beslutet om sammanslagningen med

Fortsättning på bakre klaffen

3498

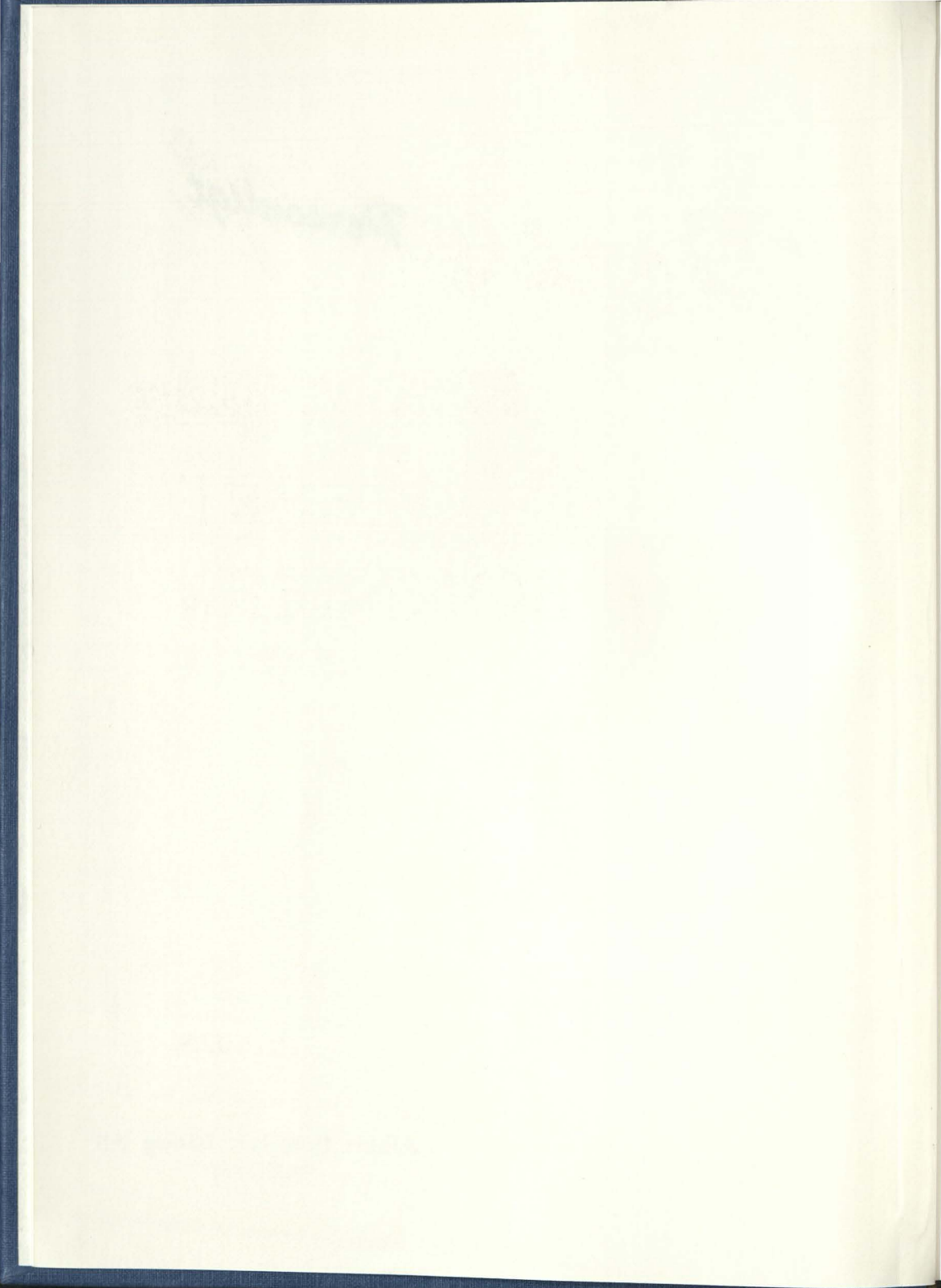
1005

Personligt

Albert Bonniers Förlag AB
ARKIVET

Personligt

Sett, hört och tänkt av

ALBERT
BONNIER_{JR}

BONNIERS

ISBN 91-0-046725-1

© Albert Bonnier jr 1985

Åttonde-nionde tusendet

Formgivning Jan Biberg

Printed in Sweden

Bonniers Grafiska Industrier AB 1985

Stockholm

Innehåll

ARVET

Hemma 11

Min fantastiska moster 29

Stina och Hjalmar 44

Det gamla bokförlaget 54

LÄROÅREN

Paris 71

En vårdag på Montmartre 87

Från Idrottsbladet till New York Times 93

Nyår i New York 113

Två världskrig 119

Åhlén & Åkerlund 133

JOBB OCH MÄNNISKOR

Att bygga hus 157

Dagens Nyheter och Expressen 167

Tre journalister	186
Evert Taube	195
Kerstin och Carl Johan Bernadotte	203
Jacob och Dodde	211
Plus och minus	232
Striden om Svensk Filmindustri	257
En dag i oktober	266
Sydamerika	274

JUST NU 295

Personregister	303
Bildkällor	309

Dessa personliga minnen och åsikter har tillkommit på uppmaning av Expressens chefredaktör Bo Strömstedt, under somrarna min granne på Dalarö. Vid några tillfällen har han hört mig berätta om olika upplevelser under mitt liv och därvid uppmanat mig att skriva ned några episoder jag varit med om och skildra intryck jag fått av familj, vänner och affärsbekanta.

Jag står i stor tacksamhetsskuld till min hustru Birgit (Biggan) som hjälpt mig att minnas detaljer i vårt långa samliv sedan 1925. Hon har entusiasmerat mig och kritiserat det jag har skrivit och är egentligen den som är ansvarig för att boken kommit ut.

Dessutom vill jag tacka min nära medarbetare Kerstin Carlanius som på ett lika lojalt som uthålligt sätt skrivit om mina olika textversioner. Det är hon som under det dagliga och ofta tidspressade arbetet i Bonnierföretagens ledning hållit ihop de olika kapitlen och sett till att de fått ett visst sammanhang.

Avslutningsvis vill jag tacka Karin Jacobsson, en erfaren redigerare hos Albert Bonniers Förlag, som på ett mycket professionellt sätt och med hänsynsfulla påpekanden gjort boken till vad den är idag.

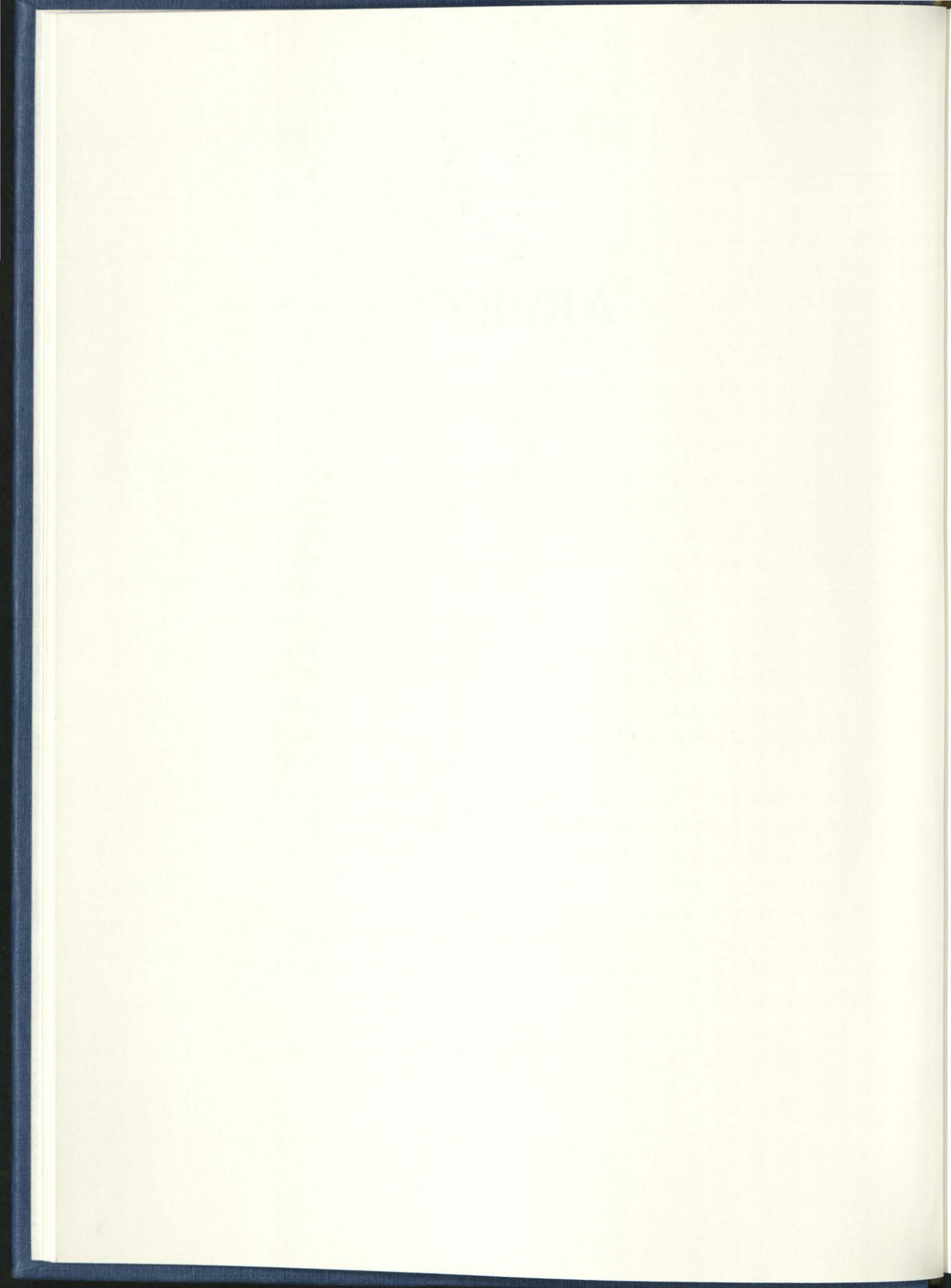
Stockholm den 1 juli 1985

Albert Bonniers

ARVET

Hemma

Jag är född i augusti 1907 på Torsgatan i Stockholm, där mina föräldrar Tor och Greta Bonnier bodde i Gasverkets magnifika hus med tågtrafiken rullande och bullrande på andra sidan gatan på väg till och från Stockholms centralstation.

Under mina uppväxtår bodde jag med mina föräldrar på Nedre Manilla – Kruthuset – på södra Djurgården. I sin nuvarande form byggdes huset enligt historien av en spansk ambasadör vid Gustav III:s hov. Huset ligger vid inloppet till Stockholm med en härlig utsikt över vattnet och Södra bergen, där numera Kooperativa Förbundets kvarn Tre Kronor är belägen.

År 1910 eller 1911 arrenderade min farfar Karl Otto Bonnier en stor tomt av Kungliga Djurgårdsförvaltningen och lät arkitekten Ragnar Östberg rita och uppföra en tillbyggnad. Farfars hus fick formen av en skandinavisk villavilla, även om den byggdes ihop med det gamla Kruthuset, var ett avskilt hem för sig.

Att Karl Otto byggde just här på södra Djurgården måste ha berott på en omedveten eller överlagd dragning till den tidens "exklusiva" område. Prins Eugen bodde på Waldemarsudde, prins Vilhelm hade just fått sitt vita slott vid Bellmansro färdigt och Knut och Alice Wallenberg hade sitt sommarställe vid Täckå Udden. Dessutom hade Karl Ottos svåger, bankiren Ernest Thiel, byggt sin villa som kombinerad bostad och tavelgalleri vid Blockhusudden. Det kunde knappast vara finare än att bo halvvägs mellan dessa potentater.

Östbergs tillbyggnad av Nedre Manilla blev i mina ögon

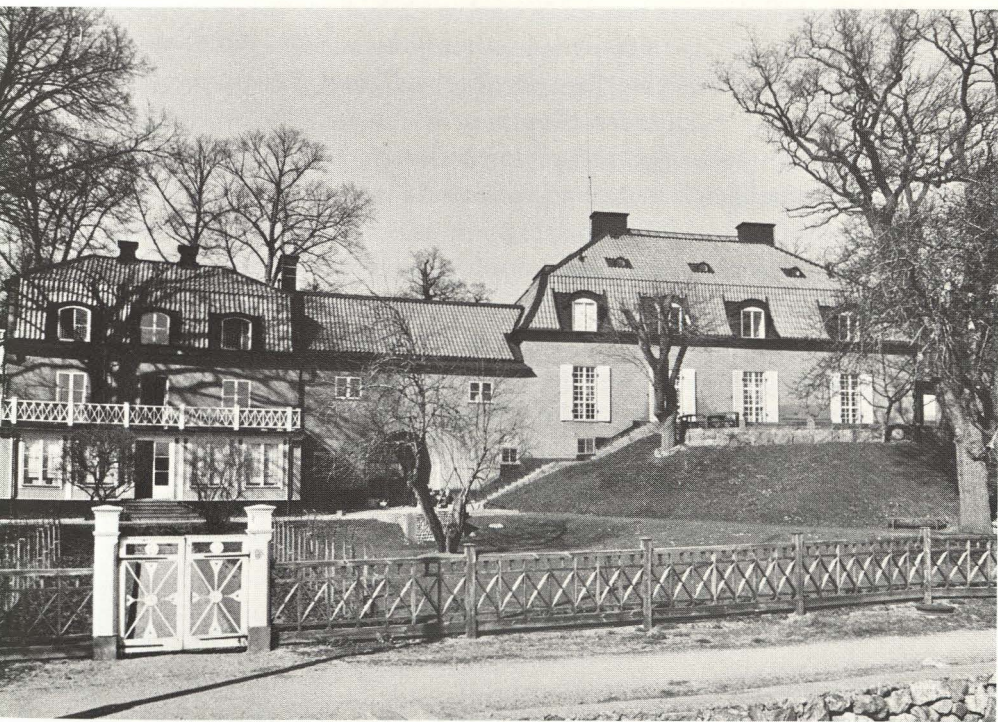

"Gigi". Oljemålning
av J.A.G. Acke av min
mamma som ung. Som
bakgrund för porträt-
tet, som målades under
några vårveckor i bör-
jan av 1920-talet, valde
Acke den blommande
häggbärsån utanför
Kruthuset där mamma
och han under vackra
dagar åt lunch som
paus i modell- och må-
larmödan.

"Tor". Oljemålning av Axel Törneman av min pappa i fyrtioårsåldern. På tavlan sitter pappa i vårt bibliotek på Kruthuset och som vanligt läser han författarmanuskript. – Nedan. Nedre Manilla vid strandpromenaden runt södra Djurgården. Till vänster det mycket gamla Kruthuset med sina tre fönsterkupor. Till höger min farfars och farmors hem, ritat av Ragnar Östberg och från och med den ensamma skorstenen sammanbyggt med Kruthuset.

både arkitektoniskt och praktiskt misslyckad, även om huset är välplacerat i naturen. För praktiska förhållanden hade Östberg inget större intresse. Kök och förrådsutrymmen ligger i ett källarplan och den färdiga maten förs upp till serveringsrummet utanför matsalen i en liten mathiss som inte är större än ungefär 40 × 60 centimeter. Om hissen går sönder eller vid middagar för fler än sex personer måste serveringspersonalen springa upp och ned med fat och skålar i en brant trappa med ett trettiotal trappsteg. I "representationsvåningen" på nedre botten, avsedd att användas för hundratalet gäster, fanns en enda toalett. I farfars och farmors badrum i elegant blått kakel en trappa upp är det i golvet nedsänkta badkaret så stort att det aldrig fylldes med tillräckligt mycket vatten för att ens jag som skolpojke skulle kunna bli blöt på hela kroppen. Idag, sjuttiofem år senare, skulle Östberg aldrig ha fått sina ritningar godkända, vare sig av byggnads- eller hälsovårdsnämnd.

Men som sagt, jag och mina föräldrar bodde i det gamla Kruthuset, som med sina välbalanserade yttre mått och väl planerade fyrkantiga rum hade mycken charm.

Någon av de tidigare ägarna hade försett det allvarliga och slutna Kruthuset med en inbyggd glasveranda som har direkt utgång till trädgården. Denna veranda var liksom nu, sedan min bror Johan Jacob övertagit bostaden, en samlingsplats för såväl familjen som dess gäster. Där hade min mamma i många år sin flygel på vilken hon ackompanjerade sig själv till alla de visor, mest Bellman, som avsjöngs med familjen som beundrande åhörare.

I detta hus samlades under min mammas gästfria spira ofta pappas och mammas vänner till små eller stora kalas. Bland gästerna under åren 1910-1924, då mina föräldrar ännu var gifta, fanns de mest skiftande personligheter, även om de flesta var författare eller konstnärer: Elin Wägner, Marika Stiernstedt, Ludvig Nordström, Gustaf Hellström, Sigfrid Siwertz

med hustru Elsa och Sven Lidman med sin hustru Carin. Någon gång helt för sig själv också Hjalmar Bergman med sin hustru Stina, som var min mammas syster. Hjalmar Bergman var så skygg och svartsjuk att han tillsammans med Stina inte kunde umgås med andra människor än den närmaste familjen och knappt det!

Ludvig Nordström, som kanske är mest känd för sin reportagebok "Lortsverige", i vilken han avslöjar svenska folkets dåliga hygien, var norrlänning och från början journalist i Härnösand. Han har från sina ungdomsår i hemstaden Härnösand skrivit en underhållande roman "Landsortsbohème", som bland annat skildrar livet på en liten svensk landsortstidning i början av seklet. Men Lubbe var inte bara journalist och författare. Han var dessutom en bra amatörmålare. I det nuvarande porträttgalleriet på Nedre Manilla hänger i stora salen ett porträtt av Lubbe, som är både karakteristiskt för hans personlighetstyp och målat i en härlig färgskala. Visste man inte att det var en annan begåvad norrlänning, Leander Engström, som målat porträttet skulle det mycket väl kunnat vara ett självporträtt sprunget ur hans eget temperament.

Lubbe var gift med Marika Stiernstedt, en förnäm och elegant dam, som ofta verkade som en porslinsfigur från 1700-talet. Äktenskapet mellan den pratsamme och något yppige Lubbe och den diskreta, lite världsfrånvända Marika hade vid denna tid redan börjat knaka i fogarna. Märkligt nog har det senare påståtts att Marikas uppbrott från Lubbe berodde på en kärlekshistoria mellan henne och den allt annat än eleganta författaren och tecknaren Albert Engström.

Bättre än Marika kände jag på sätt och vis hennes halvbror Erik Stiernstedt. Han var många år generalsekreterare i Svenska Röda Korset. Liksom Marika talade han ädelskånska och gjorde aldrig någon hemlighet av att han hörde hemma på Ridarhuset. Om något sällskap kunde dröja sig kvar vid middags-

bordet då de övriga gästerna hade rest sig, brukade Erik böja sig fram över bordet och skandera:

Överklassen rör sig sävligt.

Brådska tyckes dem för djävligt.

Lubbe kom ofta hem till oss ensam. Han följde tydligen med min pappa från något möte på förlaget. Då satt han i vårt bibliotek nästan skydd av dynor och armstöd, med den lilla runda kroppen djupt nedsjunken i en fåtölj, och berättade historier från sina resor runt om i världen. Det glimmade av nyfikenhet på andra människor i hans livliga mörka ögon bakom ett par glasögon med tunga skalmar. Han utstrålade en smittande livslust, och den journalistiska nyfikenheten bar han med sig som en presentationsbricka på rockuppslaget.

Sven Lidman var gift med min pappas kusin Carin Thiel, dotter till konstsamlaren och mecenaten Ernest Thiel. Sven var en elitist som under sin profana tid beundrade och skrev om världsliga hjältar. Då han blev frälst och en betydande predikant inom pingstkyrkan, koncentrerade han sig på att välsigna oss alla, även om man bara träffades helt flyktigt på gatan. Men Sven var inte snäll på kammaren och äktenskapet med Carin upplöstes när han i församlingen träffade en likasinnad kvinna.

Carin Thiel var en mycket vacker, rätt voluminös, mörk kvinna. Hon fascinerade mig genom sin elegans. Kanske minns jag henne genom ett förgyllt skimmer. I mitt minne är hon klädd i vackert mjuka sidenklänningar med åtsittande blusar, som antydde hennes vackra bröst, och vida kjolar i skärt siden, som prasslade intimt när hon rörde sig. Hon hade en mjuk och varm utstrålning som tycktes säga: "Här är jag, en mogen kvinna, vacker och med alla de behag ni kan önska er!"

I sitt andra äktenskap blev Carin gift med arkitekten Ragnar Östberg i hans andra äktenskap. För Östberg, vars hela liv var fyllt av estetiska begrepp, måste Carin Thiel ha varit en stor

Den högtidlige Ragnar Östberg, skaparen av Stockholms stadshus, tillsammans med sin andra hustru, den sköna Carin Thiel, som övergavs av sin första man, författaren, sedermera profeten och predikaren Sven Lidman.

tillgång som livskamrat, en ständig påminnelse om den balanserade skönheten i tillvaron. Tillsammans fick de en dotter, Susanna, som blev hustru till Povel Ramel, en annan sorts konstnär. Kanske inte lika sökande som Ragnar Östberg men inte mindre intressant i sin säregna förmåga att sammanväga ord på ett nytt och sjungbart sätt.

Bland konstnärerna dominerades sällskapet av den unge Isaac Grünewald, den äldre Johan Axel Gustaf (JAG) Acke och min pappas personlige vän Axel Törneman. Men insprängda bland dessa i och för sig intressanta litteratörer och målare fanns många andra.

Två av dessa män har jag ett speciellt starkt minne av. Den ene var den unge officeren Archibald Douglas, gift med vår släkting Astri Henschen och bosatt på Parkudden på Djurgården. Han var liksom min mamma en hängiven amatörsångare. Jag kan ännu se dem framför mig. Mamma vid flygeln på Kruthusets veranda och Archi stående i konsertpose inövande någon av Bellmans sånger med stora och härliga gester till den romantiska texten:

Upp Amaryllis!
Vakna min lilla!
Vädret är stilla,
luften sval.
Regnbågen prålar,
med sina strålar
randiga målar
skog och dal.

Mamma vid flygeln! Det var inte bara Bellman som sjöngs och spelades. En dag hade hon i min pappas manuskriptbunt hittat ett kuvert ur vilket några notblad stack upp. Det var Birger Sjöbergs "Fridas visor". Med sin vanliga iver grep hon manuskriptet och satte sig vid flygeln. Timme efter timme spelade hon och nynnade den nya sångdiktarens texter.

"Ger du inte ut de här får du med mig att göra!" var slutreplikén till pappa, när vi satte oss till bords för en försenad söndagsmiddag.

Douglas, som var karriärofficer, blev senare general och chef för armén utan att dessa höga utnämningar förändrade hans charmfulla gosselynné. Många år senare genomförde jag, som då var ordförande i Dagens Nyheters Aktiebolags styrelse, anställningen av hans begåvade sonson Gustaf Douglas till verkställande direktör i detta bolag.

Den andre mannen, som jag har ett speciellt starkt minne av, var just arkitekten Ragnar Östberg.

Östberg var liksom Douglas vad man brukar kalla en "stilig karl". Douglas var längre och magrare än Östberg, med ett nordiskt aristokratiskt utseende och glada ögon, i vilka skrattet och det vänliga skämtet låg på lur. Östberg var kraftigare byggd med stadiga ben, hög bröstkorg och en stor näsa i ett tungt ansikte. Båda hade ljust hår, Östbergs så ljust att det påminde om soltorkade liljekonvaljer.

Det fanns något extra, något ovanligt i Östbergs blick, ja, till och med i hans sätt att röra sig. Han föreföll alltid att spana efter en vision bortom horisonten. I väsentliga delar fyllde han den bild jag skapat för min inre syn av en norsk västerhavsfiskare. En man som när han kommit i hamn inte har större intresse för de praktiska detaljerna med lastens försäljning än för flugan i stugtak.

Under den period jag talar om var Ragnar Östberg i färd med att avsluta byggandet av Stockholms stadshus vid Riddarfjärden. Han hade axlat uppgiften att ge Stockholm ett centralt och komplett arkitektoniskt monument, en sevärdhet för eftervärlden, och han hade många strider att utkämpa med byggnadskommittén och dess olika herrar. Men så var hans pretentioner på byggmästarfrihet inte heller små.

En gång i början av bygget ville han flytta den redan till hälften färdiga Birger Jarlsmuren, som avslutar festsalen mot Hantverkargatan, sju meter närmare Riddarfjärden för att få ett öppnare intryck av byggnaden från stadssidan. Det var en fråga om miljoner och byggnadskommittén sa nej. Då gick han till Knut Wallenberg, chefen för Stockholms Enskilda Bank, och klagade sin nöd så skickligt att han fick de pengar som behövdes för att flytta muren. Men när han ville bygga Blå Hallen utan tak, så att Stockholms måsar skulle kunna flyga ut och in som de ville, då fick han ett definitivt nej.

Inte en ledstång, inte en golvplatta, inte nyckeln till ett arkivskåp fick beslutas förrän Östberg själv godkänt utseende och material. Alla konstnärer som anlätades för stadshusets utsmyckning – skulptörer, träsnidare, målare, intarsialäggare, trädgårdsarkitekter – tvingades att göra modeller och skisser i rätt skala.

I vårt hem fanns två olika utformningar av stadshustornet modellerade i gips, med varje detalj utförd i skala och målade i samma röda färg som stadshusteglet. Inget av dessa förslag blev grunden för den slutliga arkitektoniska lösningen.

Einar Forseth, som fått i uppdrag att dekorera Gyllene Salen, fick ett flertal gånger göra om sina utkast till "Mälardrottningen", som nu pryder den södra gaveln av detta rum. En av hans skisser hängde länge i min mammas sovrum på Kruthuset, och jag trodde en lång tid att den var en illustration till någon otäck saga av Bröderna Grimm.

För Östberg var symboliseringen av "Mälarens vatten" en mycket viktig fråga. Gång på gång talade han om "detta vatten, som flyter från Kungsör och Uppsala, som sammanbinder vår ursprungliga kulturbygd med Stockholm, som smeker Stadshusets murar och störtar sig ut i Östersjön genom Norrströms forsar". Mälardrottningssymboliken var för romantikern Östberg en mycket viktigare fråga än placeringen av toaletter och trapphus i den borg han byggde på udden vid Riddarfjärden.

Ännu ett "slott vid vattnet" skulle han skapa innan hans livslåga blåstes ut. Det halvmåneformade vita Sjöfartsmuseet vid Djurgårdsbrunnsviken vittnar i sin originalitet, med famnen vänd mot staden och Stockholms hamnar, om en även i ålderdomen obruten skaparkraft.

Axel Törneman, min pappas specielle målarvän, kom från Värmland där han vuxit upp, och han såg också ut som om han kom direkt ur skogen. Lång och mager, litet framåtlutad, gick han i lösa kläder och stora skor. Han hade svarta ögon som

lyste som kol och en snabbhet i repliken som få. Törneman hörde aldrig till någon speciell grupp av målare, han var sig själv nog – envis och stark. Han målade bönder och arbetare, levande skildringar av deras insatser i gruvor och industri, men helst och mest målade han sin hustru Gudrun.

Under studietiden i Paris hade Törneman träffat en ung norska, Gudrun Ellefsen, som skulle bli sångerska. Hon var lång och smärt, blond med ett gyllengult hår, vars uppsättningar hon fantasifullt varierade. Man finner henne som modell på många tavlor av Törnemans jämnåriga parissvenskar. Hos Ivar Arosenius, som var Törnemans rival, är hon jätan som alla pojkar springer efter på sätern, hos John Bauer är hon sagoprinsessan med de långa flätorna och den lilla kronan överst på hjässan. I Törnemans kanske mest kända verk, freskerna i Stockholms stadshus, är hon hans mälardrottning. Hennes ljusa skönhet släpper honom aldrig.

I Gudruns hemlighetsfulla väsen låg också att hon var clairvoyant, synsk. Då Axel gått bort frågade hon honom till råds i alla sina jordiska bekymmer, särskilt när det gällde försäljningen av hans efterlämnade konstverk. Enligt Gudrun svarade han henne bestämt och sakligt, satte pris på de olika tavlorna, högre än han begärt när han levde – och till sist sa han henne att hon inte skulle sälja något alls utan vänta tills priserna på konst gick upp i Sverige.

När jag någon gång svarade i telefon, då hon ringde för att tala med min mamma om sina samtal med Axel, blev jag alltid lika fascinerad av den höga, klara rösten med dess starka norska brytning.

Vetskapen att hon ville rapportera en direkt kontakt med en annan värld bidrog säkert till min upphetsning.

Överallt, i alla situationer var Isaac Grünewald den brinnande, den ohämmade, den inspirerande hjältetenoren. Att han lyckades som konstnär och tidigt blev eftersökt i konsthandeln,

Isaac Grünewald med palett och pensel mätande proportionerna på en skulptur som han målar av som dekorationsdetalj på duken till vänster.

berodde nog inte bara på hans medfödda begåvning utan också på hans förmåga att ta sig fram, skapa en personlig profil i alla sammanhang.

Isaac hade roligt när han målade, ofta sjöng han för full hals

och man märkte att han älskade färgerna på sin palett. Själv lär han ha sagt om sitt måleri:

”Jag har aldrig gjort filosofi av min konst – aldrig givit mig in på några djupsinniga teorier – min konst är ingenting annat än den ger sig ut för att vara, ögonfägnad!”

En av Isaacs vänner som även blev en gäst i Kruthuset var skulptören Nils Sjögren. Tillsammans sjöng de ofta frampå småtimmarna när jag egentligen skulle sova i min säng:

Vem kan segla förutan vind?
Vem kan ro utan åror?
Vem kan skiljas från vännen sin
utan att fälla tårar?

Sången framfördes i korus. Isaac halvrest ur en djup fåtölj och Nisse stående, kortare men också han rund om magen, eggade varandra till ännu högre toner. På något märkvärdigt sätt kompletterade de varandra, den lugne, kortväxte Nisse Sjögren med sitt nästan barnsliga ansikte och den eldfängde Isaac Grönwald.

Naturligtvis diskuterade man mellan sångövningar och manuskriptläsning också dagens politik och livets mening i mitt barndomshem. Men jag var för ung att minnas några detaljer från den tiden. Sådana intryck är lika omedvetna som outslitliga.

För min del kvarstår starkare minnet av tillsägelser om att inte gå in i huset med våta skor och inte lägga armbågarna på middagsbordet.

Jag älskade båda mina föräldrar, en känsla som bars upp av min mammas livslust och kraftutstrålning och min pappas allvar och pliktbegrepp. När, som det ofta hände, de gästade sina vänner inne i staden låg jag vaken i det stora tomma huset bland djurgårdsekarna och väntade på deras hemkomst. Ibland

kunde det dröja långt fram på småtimmarna. När sedan bildörren slog igen uppe vid grinden slappnade min spända väntan och jag somnade i ett mjukt trygghetsmoln av att ha dem båda i min närhet.

Bland de kvinnor som förekom som gäster i vårt hem, var det ingen som tände romantikens eld i mitt unga hjärta. För Elin Wägner hade jag ett slags ömhet, som kanske berodde på hennes milda väsen och ordknapphet. Hon var ju på intet sätt vacker eller elegant, men hon utstrålade en inre värme som fångade människors sympati och byggde upp ett outtalat förtroende, även hos en tonåring med min läggning.

Nej, den kvinna som betydde mest för mig under dessa mina tidiga år var min mormor.

Augusta Lindberg, en av de sista "premiäraktriserna" vid Kungliga Dramatiska Teatern i Stockholm, var en tung, lite böjd men ändå rörlig kvinna.

Augusta var vad som kallades ett hittebarn. Hon var född 1866. Hennes föräldrar var okända, även om det viskades i familjen att det i bakgrunden funnits någon förnäm dam med ett knapadligt namn som följt hennes öden.

Vid sjutton års ålder kom hon som diversehjälp till det resande teatersällskap som bildats av min blivande morfar August Lindberg, dalmas från Hedemora. Vid arton års ålder blev hon gift med honom, ett av kyrkovaktmästare Lindbergs fjorton barn. Han var en av de många representanterna för fattig-Sverige som, innan han blev skådespelare, fått gå barfota från Hedemora till Stockholm för att söka arbete som kypare.

August Lindberg var för mig under mina tidiga uppväxtår en mystisk person. Han såg ut som den vallonättling han var, mörk med böjd näsa och stora drömmande ögon. Morfar repe-

Min mormor, premiäraktrisen Augusta Lindberg. Ett privatporträtt i tidens stil taget år 1900.

terade alltid för sig själv den roll han just skulle spela. På somrarna gick han ensam i skogen, oftast med en stor käpp av enträ, och läste högt sina repliker till träd och stenar.

Just enkäppen var det mest fascinerande. Det berättades nämligen att det var med den han en dag hade slagit på en berghäll i mormors trädgård på Dalarö, och se, där rann det upp en källa! En källa som ännu idag stilla ger sitt klara vatten.

Morfar dog redan 1916 då jag endast var nio år. Sedan dess hade min mormor, på en mager inkomst, hållit ihop sitt hem, ett par rum i Stockholm och sitt älskade ställe "Namnlösa".

Eftersom jag i flera år var hennes enda barnbarn, sedan min bror Daniel hade dött i barnförlamning vid bara tre års ålder, gav mormor mig mer tid och kärlek än den hon gav sina fyra egna fullvuxna barn.

Hon hade den lenaste kind att lägga sin egen mot, och aldrig, aldrig såg jag de rynkor som årens tunga arbete hade plöjt i hennes ansikte. Hon satt vid sängen då jag var sjuk, hon plockade korgar med bär till min namnsdag och hon läste högt för mig då jag var skoltrött och slarvade med hemläxorna.

Pappa läste också högt som ett avbrott i allt manuskriptläsande. Det var Topelius' "Fältskärens berättelser" med dess sammanvävda svensk-finländska hjältar och nordiska storhetsdrömmar. Men familjen Bertelsköld hos Fältskären kunde ändå inte konkurrera med mormors "Djungelboken". Med sin av teatern skolade röst gav hon de olika djurens tal en mening och innebörd, som för alltid bundit mig vid naturen.

Vargmoderns varning till Mowgli och vargflocken när de är på väg från den mörka varghålan för att jaga, "Se eder väl för, se eder för, o vargar!" har följt mig hela livet.

Men det var inte bara Kipling som gjorde mormor till en na-

Min morfar August Lindberg som Hamlet vid ett gästspel i Köpenhamn. Dolken vid hans sida spelar fortfarande en roll i min familj.

turmänniska. På Dalarö i däliden nedanför huset på klippan ovanför Vadeviken odlade hon allt, från vita vinbär till sparris i gamla jordsängar. På trötta ben med åderbräck, som skrek ut sin smärta, låg hon på knä i jorden från tidig morgon tills sommarluset försvann över skogen mot Saltsjöbaden.

Hennes syltade pumpa, hennes strösockerpudrade vinbär och fantastiska napoleonbigarråer blev en del av min barn- och ungdoms substantiella innehåll.

Mitt hem i Kruthuset på Djurgården var ett hem i glädje och, jämfört med senare tiders mönster, ett hem med en otrolig vitalitet. Eftersom vi bodde långt från staden och dess kommunikationer, ville min mamma att jag de första åren skulle läsa hemma med henne som lärarinna. En bekant jämnårig, som också bodde på Djurgården, Sven-Otto Lovén, infångades till detta experiment. Två pulpeter anskaffades och undervisningen kunde börja. Men allt gick snett. Än var det en tidningsreporter som ville tala med mamma om Sjöbergs visor. Än var det slaktaren som ringde från Östermalmshallen och nödvändigtvis ville ha ett besked om maten till nästa vårmiddag.

När hon en dag blev upprörd över att varken jag eller Sven-Otto kunde våra läxor, grep hon tag i en stolsdyna för att slå oss i huvudet med. Då förstod hon själv det hopplösa i idén med hemmaskola och övergav sin roll som lärarinna. Vi skickades till stan och en mer konventionell och mindre dramatisk skolgång.

Stämningen i hemmet förändrades när min bror Daniel, som var tre år yngre än jag, dog 1913. Min mamma kom aldrig över denna förlust och hans ljusa barnsliga bild fanns alltid på hennes nattygsbord vart hon än reste, vart hon än flyttade. På något sätt konserverades sorgen i vår krets och kanske, kanske lade den grunden till min ungdoms mest uppslitande händelse, mina föräldrars skilsmässa, som efter långa förspel blev verklig het år 1928.

Min fantastiska moster

Min mamma, som innan hon gifte sig med min pappa Tor Bonnier hette Greta Lindberg, var som jag just berättat dotter till skådespelarparet August och Augusta Lindberg.

Hon var den äldsta av fyra syskon. Stina som gifte sig med författaren Hjalmar Bergman var nummer två och Per Lindberg, den blivande regissören som skulle börja sin karriär genom att lägga göteborgspubliken för sina fötter när han blev konstnärlig chef för Lorensbergsteatern, var näst yngst. Sist i raden kom sladdbarnet Karin, modig, envis och en smula "galen" men hela livet oförminskat aktiv i vad hon än tog sig för.

Flickorna Lindberg såg som unga mycket bra ut. Alla tre var stora kvinnor utan att de föreföll klunsiga. De hade livliga, glada ögon och talade gärna med stora gester. Det högljudda skrattet låg nära till hands. Stina var den längsta av systrarna, med kortklippt hår, känslig till sinnelaget, men ändå manhaftig i uppträdandet.

Karin var inte bara sist, utan också minst till växten. Hon hade ett nästan runt huvud ovanpå en satt och kurvig kropp, som påminde om en av de där trädockorna som skall föreställa dalkullor från olika socknar.

Bland syskonen var det Karin som skrattade mest och högst. När hon blev irriterad rynkade hon pannan så den såg ut som ett rivjärn. Då blev tonen kort och nästan befallande.

Under en tid bodde Karin i våningen under oss i samma hus som jag och min hustru Biggan. Där grundlades inom vår familj uttrycket "att bli nerskrattad". Hennes dundrande skrattsalvor trängde upp genom tjocka trossbottnar och ingen kunde

motstå lockelsen att springa en trappa ner för att få delta i skämtet och glädjen.

Alla syskonen Lindberg var starkt påverkade av sin uppväxtmiljö, där allt intresse, alla samtal, alla höjdpunkter rörde sig kring teaterlivet och föräldrarnas framgångar eller misslyckanden på scenen. Familjen var en liten grupp i vilken den ursprungligen fattige dalmasen August var den älskade, beundrade och självskrivna mittpunkten.

August Lindberg var under sitt liv både skådespelare och teaterchef. Dessutom var han instruktör vid Kungliga Teatern (Operan) i Stockholm. Han var dock mest berömd som tolkare av shakespearegestalter, och hans Hamlet omgavs av en minnesgloria nästan utan gräns. Den dolk han använde när han spelade Hamlet är idag en familjeklenod. För dess skull tittar mina egna barnbarn snett på varandra och frågar sig i sina stilla sinnen vem som skall ärva hamletdolken då jag går bort.

Alla systrarna i familjen Lindberg ville spela teater, stå på scenen, agera och sjunga, helst för en stor publik men i nödfall få klä ut sig och sjunga på födelsedagarna i familjen. En tradition, som ännu idag uppehålls i min egen och mina bröders familjer.

Pelle blev professionell teaterman och anses alltjämt ha skapat en lysande epok, inte minst när han med Gösta Ekman som ledande stjärna spelade såväl drama som operett på Stockholms konserthus. En scen utan kulisser och utan ridå. Men man saknade ingetdera, till exempel då skådespelarna i Shakespeares "Antonius och Kleopatra" kom in på scenen iförda kostymer efter Isaac Grünewalds färgsprakande skisser.

Familjen Lindberg sommaren 1905 på Dalarö mot bakgrund av Jungfrufjärden: min morfar August med staven, min mormor Augusta i elegant hatt samt framför dem Stina, Karin och Per. Mina föräldrar hade gift sig samma år, så stora syster Greta var redan utflugen, då bilden togs.

Karin var den enda av systrarna som stått på en riktig teater-scen. Jag minns inte detaljerna, men det hände på Uppsala gamla teater och hon spelade rollen som Ann-Marie i en dramatisering av Selma Lagerlöfs "Dunungen". Karin var även på turné med denna pjäs på olika platser i Sverige och i Norge. Framgången var tydligen inte särskilt stor eftersom uppsalaframträdandet inte ledde till några flera minnesvärda rollskapelser för Karin. Men "Dunungen" fick hon heta, när min ömma mormor talade om henne i speciellt känslosamma stunder.

När jag lärde känna Karin levde hon i ett slags äktenskapligt förhållande med en ung och mycket radikal stockholmsadvokat, som hette Vilhelm Hellberg och vars äktenskap inte var upplöst. Ville, som han kallades, hade blivit berömd när han försvarade två italienare, Valente och Giaconelli, som anklagats för ett bestialiskt mord på en apotekare i Hammarby i Uppland. Tillsammans med advokaten Axel Carlson lyckades Ville bevisa att de båda italienarna var oskyldiga och processen slutade med att de blev frikända och Ville berömd. Av italienska staten fick han mottaga en skulptur, som länge stod i trädgården på Karins gård Fållan.

Hur det kom sig att Ville Hellberg, som var en rätt liten, rund och timid person med mycken vänlighet både i tal och uppträdande, blev engagerad för kommunismens sak och ombud för Lenin i Sverige, vet jag inte, men det var i denna dramatiska yttre ram som jag lärde känna honom.

När den ryska revolutionen i november 1917 brutit ut i och med matrosupproret i S:t Petersburg, som Leningrad hette på den tiden, blev det Ville Hellberg som stod för arrangemangen med Lenins resa från Schweiz, där han bodde, till Ryssland över Stockholm. Stockholm ansågs troligen som en lämplig anhalt och utsiktspunkt för att avvakta revolutionens vidare utveckling. Allt detta hör för min del till en samling dunkla legen-

der, som senare har klarlagts av skickliga historiker både här hemma och i Ryssland.

Vad som inte var någon legend var Karin och Ville och deras fantastiska ö i Stockholms skärgård.

När och på vilket sätt Ville Hellberg lyckats förvärva Mörtö-Bunsö med tillhörande trettio två holmar och bevuxna skär, vet jag inte. Men för mig blev under några år denna Villes privata skärgård mellan Jungfrufjärden och Gillinge-Villinge utskärgård en oförglömlig lekplats. Mina föräldrar hade ett sommarställe vid Smådalarö på insidan av Jungfrufjärden och jag kom att bo många veckor i sträck hos min moster Karin i stockhusvillan på Mörtö-Bunsös höga och klippiga södra udde.

Den gången var Mörtö-Bunsö ännu en lantlig skärgårdsidyll. Där fanns två arbetshästar, ett tiotal kor, får på de egna uteöarna och i däliden nedanför berget med stockhusvillan, ladugårdar och fiskebodas. Utom "inspektoren" som skötte lantbruket fanns där en trädgårdsmästare för jordgubbs- och vinbärslanden samt en "fiskedräng". Han skulle inte bara sköta fisket utan hade också till uppgift att en gång i veckan ro den långa vägen över Jungfrufjärden för att hämta två hundra pilsner i Dalarö bryggeri.

"Fiskedrängen", som hette Ivar, var en skicklig roddare men han levde sig så in i pilsneruppdraget att, när han återkom till Mörtö-Bunsö med pilsnerbackarna bak i roddbåten, måste han hjälpas upp ur båten. Så blev han ofta sittande på bryggan tills kvällsbrisen hunnit skingra en del av pilsnerdimman i hans huvud.

Karin var värdinna för Villes gäster i stockhusvillan men också härskarinna över folk och få i det blomstrande skärgårdsparadiset. Här fick jag vara med om höskörden på smala ängar mellan strandklippor, här fick jag jaga slaktlammen som skulle infångas på uteöarna och här fick jag sova i inbyggda stockhuslavar i klippvillans stora gemensamhetssal. Jag var tolv år och

Stockvillan på Mörtö-Bunsö som med sitt fantastiska läge har blivit ett sjömärke för stora delar av Stockholms mellanskärgård. Sovlavarna i storstugan, avsedda för två, är stilla sommarnätter varma som en bastu. När höststormarna viner, får man sova under isbjörnsfällar.

njöt i fulla drag av friheten att vara hemifrån, endast övervakad av min fantastiska moster.

De första somrarna jag tillbringade på Mörtö-Bunsö var mot slutet av första världskriget. Det fanns inga motorbåtar annat än en och annan fiskebåt, därför roddes eller seglades alla som skulle besöka Karin och Ville på Mörtö-Bunsö över Jungfru-

fjärden från Dalarö. Dit hade Waxholmsbolaget med sina vita skärgårdsbåtar dagliga ångbåtsurer.

Ett av de mera dramatiska tillfällena var när Hjalmar och Anna Branting, gamla vänner till familjen Lindberg, skulle komma ut till middag och övernattning i stockhusvillan. Det var visserligen en lugn kväll, men även med en nykter Ivar vid årorna tog resan över Jungfrufjärden flera timmar i roddbåten. Hjalmar, som var stor och tung, satt på aktertoften och René, Annas signatur när hon skrev teaterkritik i Stockholms-Tidningen, var liten och nätt och satt i fören. Roddbåten var dessutom tungt lastad med matpaket, så att relingen låg endast någon decimeter över vattenytan. Ivar rodde försiktigt för att inte stänka på René.

René var en person för sig. Hon var mycket attraktiv, Hjalmars lilla hustru. Hon gick honom knappast till axeln, hade vackert vitt hår, alltid välfriserat, och stora uttrycksfulla ögon som hon förstod att väl begagna. Hon hade ett nästan aristokratiskt sätt med spretande fingrar och var mycket noga med att ta sockerbitarna till kaffet med tång. Den kvällen som Ivar rodde paret över Jungfrufjärden satt hon på förtoften iklädd en liten fantasifull hatt med en stor genombruten spets-sjal över axlarna. Vi följde överresan i kikare från stockvillans västerbalkong och jag minns med vilken suck av lättnad Karin efter timmar av oro bekräftade:

”Ja, nu är de här, sätt på potatisen och lägg snapsen på is!”

Men nästa år hade stämningen på Mörtö-Bunsö förändrats. Ett slags mystisk hemlighetsfullhet hade smugit sig in i samtal och utflykter åt olika håll. Ville kom mer sällan ut till ön, men hans medhjälpare, som inte var jurist, Nils Fredrik Engstrandh, hade flyttat in i en av bodarna vid sjön. Engstrandh, som var en stilig yngre man, hade tjänat hos Ville på dennes advokatkontor som ett slags glorifierad springpojke eller ”gå-emellan-man”.

Jag kunde ju inte undgå att då och då lyssna till mer eller mindre halvviskande samtal mellan Karin och Engstrandh, som av någon outredd anledning kallades Staren. Samtalen rörde sig om förhållandena i den nu etablerade ryska sovjetrepubliken – jag tror att episoden Kerenski var överspelad – samt speciellt om behovet av läkemedel och sjukhusutrustning i Petrograd. Staden var för tillfället blockerad av en engelsk flotteskader, som i republikens begynnelse inte släppte in några fartyg med förnödenheter till den av krig och revolution delvis förstörda staden vid Finska viken. Man talade om att bryta blockaden, och namnet på en svensk ångare, "Eskilstuna III", nämndes som en eventuellt tänkbar möjlighet för denna spännande uppgift.

Beklagligt nog stod jag helt utanför dessa fascinerande konspirationer men kände ändå starkt spänningen i luften.

År 1918 hade Ernst Rolf lanserat en omåttligt populär visa om Honolulu:

Jag har farit vida runt i världen,
men den allra sista färden
till Honolulu
på Hawaii strand,... waii strand,... waii strand...

Någon i familjen, som hade bättre vetskap än jag om vad som höll på att hända, hade på samma melodi skrivit en födelsedagsvisa till Karin. Jag minns endast de första raderna, troligen för att de ytterligare ökade min nyfikenhet. Så här sjöngs det på Karins födelsedag:

Från Hellbergs herrgård
i Stockholms skärgård
går färden utåt
till Hangö strand, Hangö strand, Hangö strand...

Varför Hangö var med har aldrig uppenbarats, men kanske var platsen ansedd som en etapp, innan man tänkt sig att våga språnget mot Petrograd genom den engelska flotteskadern som spärrade infarten.

Men även gästerna som kom ut till Mörtö-Bunsö den sommaren var av en annan typ än tidigare.

En man som jag förut inte upplevt på Bunsö var Sven Linderot. Han var ledare av det lilla kommunistiska partiet i Sverige under 1930-talet. Linderot kallades för "Sjöfet", ett *nom de guerre* som han troligen fått i samband med "Eskilstuna III":s planerade expedition över havet till Petrograd. En humanitär expedition med medicinska varor som, så vitt jag minns, framgångsrikt genomfördes två gånger trots den engelska blockaden.

Under sin tredje resa till Leningrad sprängdes den gamla passagerarbåten från Mälaren i luften och gick till botten i Finska viken. Det sades att hon gått på en mina, men det kan lika väl ha varit en engelsk torped som satte punkt för hennes försök att undsätta människorna i den ryska staden.

Ville fick så småningom ett personligt tackbrev från Lenin som Karin i många år hade inlåst i sitt skrivbord på Fållan. Trots många uppmaningar av senare ryska dignitärer att låta brevet ingå i leninarkiven i Moskva ville hon aldrig skiljas från detta minne från "den ryska tiden".

Vilken roll Sjöfet spelade i äventyren kring "Eskilstuna III" vet jag inte. Det minne jag har av honom är knutet till hans ischias. På sydosidsidan av Bunsö finns en badstrand med den finaste vita sand som man kan träffa på i Stockholms skärgård. Dit brukade den stackars Linderot gå för att gräva ner sig i den varma sommarsanden. Där låg han i timmar och småylade i en blandning av smärta och tillfredsställelse. Bilden av en svensk revolutionär och samhällsomstörtare blev under dessa dagar en smula uttunnad!

Strax efter midsommar anlände en mycket imponerande mo-

torbåt. Den såg ut som en vitmålad mindre torpedbåt med låg överbyggnad och en stor styrhytt strax för om masten. Båten som hette "Varona" var tjugoåtta meter lång och hade två maskiner som sköttes av en man som kallades Kalle Sol. Det sas att Kalle Sol tillhörde kommunistiska partiet i Stockholm, men säkert är att han var från Söder. Kalle, som hade ett underbart glatt humör, slängde käft på södergrabbars vis och blev snabbt min speciellt gode vän.

En dag kom Ville ut för att med "Varona" hämta ett sällskap i Stockholm. När sällskapet anlände till ön visade sig huvudpersonen vara en rysk järnvägsingenjör, en viss Lomonosov, som fått Lenins uppdrag att återuppbygga de ryska järnvägarna. Han var på väg till Trollhättan för att hos det svenska företaget Nydqvist & Holm beställa ett stort antal ånglokomotiv avsedda för det ryska järnvägssystemet, som hade större spårvidd än några andra järnvägar i Europa utom Finland.

Lomonosov såg ut som en välpumpad tartar, en avsutten kossack, som hade druckit mycket vodka.

I sällskap hade han en svensk ostgrosshandlare, Carl Lion, som både till utseende och omfång såg ut som om han kunde varit ryssens broder. Calle Lion skulle i Trollhättan tjänstgöra som mellanhand, vilken uppgift han tydligen var mycket nöjd med.

Om "Varona" tillhörde ryssarna, Ville Hellberg eller Engstrandh fick jag aldrig klart för mig. Troligen var hon anskaffad för att biträda vid blockadbrytningen i Finska viken. Vid fullt pådrag gjorde hon 24 knop, en på den tiden imponerande fart, dubbelt så hög som den "Eskilstuna III" kunde presteras. Men jag tror aldrig att "Varona" kom till användning i de ryska expeditionerna.

Senare på sommaren fick jag emellertid följa med på min första resa på Göta Kanal, när "Varona" skulle slussas ner till Trollhättan för att där utgöra huvudkvarter för Lomonosov och hans medhjälpare.

Ombord fanns bara Karin, Staren Engstrandh, Kalle Sol och så jag. Karin och jag hade stora salongen för oss själva och äventyret svepte kring kanalbankarna.

I Bergs slussar gick en av "Varonas" maskiner sönder och sent skall jag glömma Kalle Sols förråd av svordomar. Men värre var att han ville hoppa av båten och ta tåget till Stockholm.

"Jag ger fan i ryssarna", sa Kalle.

Karin fick spela ut sin mest förtjusande teatercharm för att till slut övertala honom att fortsätta.

När vi kom till Sjötorp vid kanalens utlopp i Vänern, fick jag följa med Karin, som stod för provianteringen, iland. Vid själva slussporten hade en liten gumma ställt upp ett stånd där hon sålde vilda smultron. Vi köpte ett par liter och jag minns att smultronen kostade femtio öre litern. Sedan dess har den lilla idylliska orten vid Vänerns strand, Sjötorp, som jag passerat många gånger, i ordets olika bemärkelser förblivit ett "smultronställe".

Senare på sommaren, eller möjligen året därpå, kom ett nytt sällskap ryssar till Mörtö-Bunsö. Det var en hel familj av en helt annan sort än Lomonosov. Mannen hette Leonid Krasin och hade med sig både sin hustru och tre mycket vackra döttrar i åldern tretton till arton år. Krasin hade den gången ett uppdrag för ryska utrikesdepartementet som var så hemligt att inte ens hans döttrar föreföll veta om dess innebörd.

Han tillhörde någon av de gamla tjänstemannasläkterna i Kreml och hela familjen verkade mer europeisk "överklass" än våra egna svenska diplomater. Även flickorna talade engelska och franska på ett åtminstone för mig överraskande perfekt sätt.

En kväll klädde de ut sig i vad som fanns att tillgripa och uppträdde dansande och sjungande för oss andra i en rysk folkdans. Föreställningen gick av stapeln i höladan nere i däliden på ön. Hade jag varit något äldre, hade jag knappast kunnat

undgå att tänka på tsar Peters härjningar på den svenska kusten 1719 och vad som skulle ha hänt om inte en bataljon sörmänningar från Strängnäs motat den ryska landstigningsstyrkan i sjön vid Baggensstäket.

När Ville Hellberg dog år 1929, sålde Karin Mörtö-Bunsö och dess uteholmar. Affären var trasslig med oväntade skulder och fordringsägare och jag tror inte att Karin fick många ören över. Före försäljningen hade hon på min artonde födelsedag skänkt mig holmarna Knavelskär och Torkorna norr om Mörtö-Bunsö mitt för sundet ut mot havet mellan Gillinge och Villinge. Idag tillhör de små holmarna mitt barnbarn Maria, Jeanettes dotter, och dit ut flyr under vackra sommardagar både Marias ungdomsgång och Jeanette samt hennes finländske make, den store fiskaren Jörn Donner.

Efter Villes död flyttade Karin och Staren Engstrandh definitivt ihop och blev sambon.

Engstrandh som hade kvar vissa radikala kontakter – revolutionärer som med åren blivit män i staten och i Stockholms stadshus – hade lyckats i ett par husaffärer som uppmärksammats av Stockholms Enskilda Bank. Vaken för olika människors betydelse i affärslivet hade Marcus Wallenberg fått korn på Staren Engstrandh. Mellan dessa två ytterligt olika män, den ene en stor, tung internationell finansman och den andre en tunn, utbildad hjälpreda från ett litet radikalt advokatkontor, utvecklades så småningom ett intimt och diskret samarbete.

Sammanträdena, ofta med en tredje person, en representant för Stockholms stads ekonomiska ledning, hölls vid små luncher i Karins hem. Det tisslades och tasslades och den övriga familjen fick hålla sig borta när Dodde Wallenberg skulle komma på lunch. Men affärer blev det tydligen av, och goda rester av den fina lunchmaten kom då och då att hamna på Biggans och mitt middagsbord.

Engstrandh och Karin, för det var hon som drog i trådarna,

"Min fantastiska moster" Karin till höger, iförd pärlhalsband, med Evert Taube och nära vännen Sonja Branting-Westerståhl. Diskussionen äger rum på Fållans gård 1972 och gäller kampen för att rädda parken kring Fållan från att spolieras av den planerade motorvägen till Handen. "Jag skriver ett öppet brev till Palme!" deklarerar Taube.

blev så småningom fastighetsagenter, mellanhänder mellan staden och banken. En av de större affärerna som jag minns var när Stockholms stad under Zäta Höglunds tid köpte det s k Lismaområdet i Södertörn. Ett väldigt, vilt och orört markområde som staden önskade förvärva som en lunga och ett utvecklingsområde åt de stockholmare som bodde i den södra delen av stenstaden.

Under dessa framgångsrika år i mitten av 1930-talet köpte Karin en större jordfastighet med en 1700-talsliknande herrgård, Fållan, strax utanför Skanstull, där nu motorvägen till Handen börjar. För Karin, teaterbarn som aldrig fick lära sig sjunga, fastän hon ständigt nynnade greve Almavivas "Får jag i parken se dig", blev Fållan ett drömhem. Här hade Bellman diktat några av sina epistlar, här vattrade sig sjön Magelungen i stilla väder och luften kändes klar. Tillsammans inredde hon och Staren huset med 1700-talsmöbler och tavlor från tiden. Här blev inramningen än mer harmonisk för diskreta samtal om fastighetsaffärer mellan storgubbar från myndigheter, banker och försäkringsbolag.

Jag vet inte om det var Engstrandhs ovanliga mathållning som gjorde att han oväntat en novemberdag 1949 plötsligt gick bort. Men sedan Engstrandh lyckats i affärer och Karin till min åldrande mormors outsläckliga glädje gift sig med Staren, hade han börjat föra en diet, som hade tagit intryck av Ivars pilsnerresor till Mörtö-Bunsö, och hans egna tidigare magra inkomster.

Staren åt under dessa år månadsvis i sträck huvudsakligen dyrbara delikatesser. Morgon, middag och kväll kunde han på detta sätt avnjuta något som numera är sällsynt i handeln, burkhummer, den ena burken efter den andra. Efter en månad växlades dieten, även om pilsnern förblev konstant, och nu blev under en månad huvudrätten vid alla mål till exempel rökt lax.

Ibland blev Karin så orolig över Starens pilsnervanor att hon körde in från Fållan i sin gamla Volvo och till bankvaktmästarens förtvivlan parkerade utanför entrén till Enskilda Bankens huvudkontor på Kungsträdgårdsgatan i många timmar. Hon ville vara till hands för att efter Starens samtal med Marcus Wallenberg se till att han inte förirrade sig till något av stadens många utskänkningsställen.

Sedan Staren gått bort kämpade Karin som ett lejon för att

kunna behålla Fållan intakt. Hon kämpade mot vägförvaltningen för att den nya motorvägen mellan Stockholm och Händen inte skulle dras genom parken. Hon kämpade mot skattmännen för att få anstånd med Starens uteblivna skattebetalningar och hon kämpade, utan synbart resultat, med sina gamla kontakter för att få uppslag till nya fastighetsaffärer.

Sent i livet hade hon en storslagen plan att anlägga ett författarhem på Fållan. En tillflyktsort för diktare där de i den av henne skapade miljön skulle få ro att tänka och skapa sånger och drama, allt det hon själv drömt om att få uppföra på de tiljor som brukar sägas föreställa världen.

När dimman slutgiltigt sänkte sig över hennes själ, skrev hon en dag under ett gåvobrev på Fållan och allt annat hon ägde till två främmande personer, män som hjälpt henne "att kratta gården och bära in ved". Hennes sorti ur livet blev lika egensinnig som "galen", värdig min fantastiska moster.

Stina och Hjalmar

Egentligen har jag ingen större lust att skriva om Hjalmar Bergman och hans hustru Stina Lindberg, min mammas syster.

Båda är så omskrivna, dissekerade och bedömda av litteraturhistoriska skribenter av olika färg att varje ny bild, varje avvikande åsikt om deras personer eller samliv förefaller som en smutsfläck i en marmortrappa.

Jag, ett litteraturens stadsbud, har ju inget att tillägga. Att jag ändå skriver dessa rader beror ytterst på ett telefonsamtal med författaren Sven Delblanc.

För något år sedan ringde han upp mig för att fråga om jag skrivit ned några minnen och intryck av Hjalmar och Stina. När jag svarade nej frågade han:

”Var det svårt att ha Hjalmar Bergman till morbror?”

”Nej, tvärtom”, blev mitt svar. ”Hjalmar var fascinerande för en ung man med nyfikenhet på människor!”

”Slog de varandra?” fortsatte Delblanc.

”Inte vad jag vet”, var det enda jag kunde svara. Även om sanningen är mera komplicerad än så.

Mina upplevelser av Hjalmar och Stina Bergman har en klar familjekaraktär. De bodde på sommaren under många år på en liten ö utanför Dalaröström som heter Segelholmen. Stina hade liksom Karin hittat en tillflyktsort för den ljuvliga svenska sommaren på en isolerad ö vid Jungfrufjärden.

Segelholmen har ett från Dalarö samhälle av andra öar avskärmat läge och förutom den stuga som Hjalmar och Stina hyrde fanns det bara två gamla fiskarfamiljer som bodde där.

Stina hade dessutom ett härligt jordgubbsland som hon vårdade ömt.

Miljön var lockande för en pojke. Så när jag som omväxling till min vistelse på Bunsö några somrar blev placerad hos Hjalmar och Stina för att min mamma och pappa skulle fara utomlands eller segla med Sigge och Elsa Siwertz, tyckte jag att det var ett äventyr att komma från Dalarö. Tänk att få en nästan helt öde ö med skog och stränder nästan för mig själv.

Kanske bidrog också till känslan av äventyr att Hjalmar var en berömd författare som hemma diskuterades med ett visst mått av försiktighet, samt att Stina lagade mycket bättre mat än vår egen kokerska.

Att Stinas matlagningskonst var mer berömd i familjen än Hjalmars bergslagshistorier, föreföll mig inte det minsta märkvärdigt. Både han och hon var i mina ögon jättestora och lika runda om magen som om hakan.

Hjalmar älskade efterrätter. Därför hade Stina skaffat sig en speciell kokbok endast för efterrätter. Boken innehöll omkring tvåhundra recept. Metodisk som hon var började hon på första sidan och lagade sedan dag för dag en ny efterrätt tills hon kommit fram till det sista receptet i boken. Sedan började hon om från första sidan i kokboken.

En myrstack av godis till Hjalmars förnöjelse.

Stugan på Segelholmen var en vanlig sommargäststuga från början av seklet, vitmålad med kök och finrum och en liten glasveranda på nedre botten samt två små sovrum en trappa upp.

Dagsrytmen var väl inrutad med Stina som kontrollant att allt gick efter schemat. Först bad, sedan frukost med en hel liter färsk mjölk till Hjalmar. Sedan skulle Hjalmar "vara ifred". På eftermiddagen en tidig middag och sedan skulle "Hjalmar skriva".

Mjölken som endast var avsedd för Hjalmar hade fiskaren Höje ställt på bryggan tillsammans med en kasse nyfiskad

Stina Bergman på Segelholmen någon gång under första hälften av 1920-talet med en av sina hundar. Den sista i raden var en pekines, av den svartsjuke Hjalmar döpt till "Tjol von Ludentot Marathan-Bom".

strömning långt innan någon i huset vaknat.

Badet var ett äventyr för sig. Hjalmar skulle bada i en vik rätt långt borta från både vårt och fiskarnas hus. Dit fick jag inte följa med. Halvvägs till Hjalmars badvik fanns en långgrund udde och där skulle jag bada.

"Vill du något så får du skrika högt", sa Hjalmar.

Jag tyckte att arrangemanget var spännande. När jag reflekterade över situationen så trodde jag att Hjalmar inte kunde simma eller hade ett födelsemärke på magen. Båda förklaringarna dög för mig som anledning till att han ville bada ensam.

I litteraturforskarnas kommentarer till Hjalmars och Stinas äktenskap har de frågat sig om äktenskapet var vitt. Om han och hon saknade s k kroppskontakt.

Naturligtvis kan jag inte lösa deras gåta. Men ett är säkert. De ömma händer, med vilka Stina varje morgon efter badet smorde in Hjalmars hår med något slags hårtinktur, rörde sig som en älskande kvinnas händer.

Hjalmar dikterade sina översättningar för Stina vilka hon skrev ner på maskin. Sina romaner skrev han själv på maskin. Han hörde till de författare som i huvudsak har intrig- och personbeskrivning färdiga i huvudet då de börjar skriva ner sin fantasiskapelse i ord. På två till tre månader var därför skrivarbetet för var och en av hans olika romaner avklarat.

När jag låg i min turistsäng i rummet en trappa upp, hörde jag skrivmaskinens oregelbundna knattrande och dessemellan deras röster. Ibland grälade de, men vad jag kunde förstå gällde det mest cognacen.

Enligt familjen drack Hjalmar en halv liter cognac varje kväll han arbetade. Jag såg honom aldrig berusad men kunde inte låta bli att undra över hur hans mage klarade morgonmjölken.

Glasveranden där de satt och arbetade var liten och trång. Då jag smet ned för att ta en smörgås i köket, såg de ut som två stora björnar i en liten, liten bur.

När mina föräldrar kom i vår utombordssnurra för att hämta hem mig till Dalarö, skulle Hjalmar läsa upp vad han skrivit sedan sist. Då makades vi alla samman i den lilla glasverandan som vette mot Dalarö Skans. Ute i leden mot Mysingsfjärden blinkade AGA-fyren i takt med fotogenlampan på bordet i glasverandan.

I den rangliga korgstol där jag blivit placerad somnade jag tungt in vid Hjalmars monotona uppläsning av "Farmor och Vår Herre". Mitt litterära intresse var ännu för outvecklat för att kunna övervinna min trötthet efter bad och bärplockning.

Ingen främmande människa fick komma i land på Segelholmen. Försökte någon båt lägga till vid bryggan, rusade Stina ut för att avhysa inkräktarna. Försvann inte båten på momangen

hotade hon att kasta döda kråkor på folket i båten. Det fanns gott om döda kråkor vid strandkanten. För att skydda sina jordgubbar brukade Stina bre fosformos på limpsmörgåsar och lägga ut till kråkorna som besökte jordgubbslandet.

Innan de arma fåglarna dog sökte de sig ned till vattnet för att dricka. Så stranden var full med kråkkadaver, som räv och grävling med sin säkra instinkt lät ligga orörda kvar under sina nattliga jakter.

När Hjalmar skulle beskriva Stinas förgiftade limpsmörgåsar och kråkornas lidande, ställde han sig som en väldig staty mitt i jordgubbslandet och berättade om de häxbesvärjelser som Stina brukade mumla då hon preparerade kråksmörgåsarna. Han fångades av sina ord, beskrivningen blev allt mer satanisk och det krulliga håret på det nästan oformligt stora huvudet föreföll att resa sig flera centimeter.

Men han kunde också berätta historier om de två gamla fiskarfamiljerna på ön, speciellt om krumeluren Höje, som kom med mjölken på mornarna.

”Har du varit över hos Höjes och tittat på dörren till deras avträde?”

”Nej, vad är det för märkvärdigt med den?” frågade jag.

”Den har två hål i sitthöjd förstår du”, fortsatte Hjalmar. ”Det var en dag när Höje kom hem från veckobesöket i Dalarö med en liter renat i roddbåten. När han kom i land stod det två vattenhinkar på var sin sida om trappan till utedasset. Nu, tänkte Höje, får det vara nog med gnat över brännvin här på ön. Så gick han in efter sälbössan och sköt två kulor genom dassdörren. Sedan gick han in och lade sig med brännvinsflaskan i sängen. Efter en stund vaknade Höje av att gumman stod i dörren och hånflinade. Förklaringen var, förstår du”, berättade Hjalmar vidare med sin jämna röst, ”att gumman tyckte det luktade så illa på avträdet den dagen så hon hade istället satt sig i syrenbersån.”

Hjalmar Bergman på Dalarö sommaren 1919. Det stora ansiktet, det yviga håret och ringen på fingret sitter fastare i min minnesbild än pipan och den fina kavajen. Kanske är han på väg till någon expedition inne i staden.

Under årens lopp växte det fram ett slags förtroendeförhållande mellan mig och Hjalmar. Jag blev aldrig förvånad över hans utbrott av svartsjuka. Han hade ju ett födelsemärke på magen!

Utbrotten kunde komma i vilka sammanhang som helst. Ena gången var det en äldre skolkamrat till mig som Stina sagt "goddag" till vid något besök i Dalarö. En annan gång var det någon gäst hos mina morföräldrar på deras lantställe "Namnlösa".

Samtidigt växte tisslet och tasslet inom familjen när Hjalmar och Stina kom på tal. Man funderade hit och dit kring vilka familjemiddagar man vågade be dem vara med på och det ryktades ena dagen att Hjalmar rest någonstans med sin vän Nils Asther eller Gösta Ekman.

Så försvann Hjalmar ur mitt perspektiv. Han och Stina bodde i Italien och en kort tid i Hollywood. Själv slutade jag skolan, sändes utomlands på mina utbildningsår och gifte mig.

Hemkommen från Amerika fick jag en dag under hösten 1930 ett bud att Hjalmar ville träffa mig. Han bodde på hotell Atlantic i Stockholm och ville bjuda mig på lunch.

Jag kom upp på hans rum högst upp på hotellet med ett snedtak över en sängalkov. Han satt naken i sängen och hade framför den ett mycket stort bord uppdukat med all världens läckerheter. Speciellt minns jag de stora styckade humrarna och en piedestal med ett trädgårdsliknande glacearrangemang.

"Sätt dig", sa Hjalmar, "vill du ha mat?"

Han var inte märkbart berusad, men den underliga bilden med den nakna överkroppen ovanför det österländska gästbudsbordet upplyst av förmiddagssolen som föll in genom fönstret, gjorde mig stum och handfallen.

Efter en stund blev jag "som vanligt med Hjalmar", vardaglig och oberörd, och vi föll in i en konversation om Amerika.

"Jag reser utomlands", sa Hjalmar när jag gick.

Jag frågade inte vart och inte med vem. Det var en typ av frågor som inte hörde ihop med vårt förtroendekapital från somrarna på Segelholmen.

Att Hjalmar hade supit ihjäl sig i Tyskland på nyåret 1931 är känt av alla som intresserat sig för denna diktare, en av den svenska litteraturens centralgestalter under detta århundrade. Anledningen till hans självdestruktion har däremot förklarats på många olika sätt.

Själv tror jag att han kände sin skaparkraft svikta.

Nästan hela livet hade Hjalmar Bergman flytt från verkligheten. Samtidigt hade han skapat en annan sorts verklighet i sina romaner och skådespel. En verklighet som för honom själv var mera reell än den han upplevde med Stina och sina supbröder. När han började känna att han inte längre kunde trolla fram sina fantasifigurer, för honom mer verkliga än någon levande människa, blev livet ett kaos, skrämmande och meningslöst.

Att han i Stinas robusta livsduglighet upplevde en kontrapunkt till mycket i sitt eget livsinnehåll är mer än troligt. En kontrapunkt som vi vanliga fyrkantiga människor klarar av i våra äktenskap, ibland med smärta och vånda men inte nödvändigtvis med självförgörelse.

Stina var besatt av Hjalmar. Hon älskade och avgudade honom. När han var död blev allt som rörde Hjalmar förtrollat.

Hon bodde den vintern han dog i min mormors hus "Namnlösa" på Dalarö. Det var en snörik vinter. En dag ringde hon till min mamma och berättade upprörd:

"I natt var Hjalmar här. Han har kommit tillbaka i en björns gestalt. Han har gått över tomten och jag och styrman – en gårdskar – har varit ute och följt spåren. De är fullt tydliga."

För att lugna Stina tillkallades en äldre, erfaren jägare. Märkligt nog kunde denne bara bekräfta att spåren i snön var för honom okända avtryck av ett större djur än han någonsin tidigare sett i naturen.

Min moster Stina Bergman i samtal med chefen för Folkteatern i Göteborg Mats Johansson på supé efter urpremiären på Hjalmar Bergmans pjäs "Friarna på Rockesnäs" 1960, som hon hade letat fram bland hans efterlämnade papper. Hon var kraftfull, envis och full av idéer då det gällde att hålla Hjalmar's verk aktuella.

I sitt arbete med att hålla Hjalmar Bergmans verk, även skådespel och filmer, levande inför en stor publik både i Sverige och utomlands, blev Stina en skicklig *rewriter*, det vill säga bearbetare av en författares ursprungstext. Hon arbetade för Bonniers Förlag, Åhlén & Åkerlunds veckotidningar, men också för Svensk Filmindustri. Hennes mest berömda elev i bearbetning av filmmanus var under några år Ingmar Bergman.

Var Hjalmar Bergmans text slutar och Stinas bearbetning av filmmanuskripten till hans romaner "Flickan i frack" och "Hans Nåds Testamente" tar vid, är knappast möjligt att fast-

ställa. Men säkert är att hon med kärlekens kraft levde sig in i Hjalmars tankegångar som endast den kan göra som har en obegränsad respekt, ja, vördnad för diktarens ord.

Under elva långa år var Stina före sin död bunden vid sjuk-sängen. Hon led av Parkinsons sjukdom. Hon tog inte emot några besök men upprätthöll med hjälp av sin svägerska Signe Lindberg, Pelles hustru, en korrespondens om rätten till Hjal-mars verk med olika litterära agenter världen runt. Speciellt hade man i Tyskland ett stort intresse för hans dramatik; "Markurells i Wadköping", "Swedenhielms", "Sagan" med flera.

Så gott som varje dag fick hon besök av min mamma, någon gång också av sin syster Karin. De tre systrarna upprätthöll till-sammans en isolerad livskamp, fylld av styrka och mystik.

Det gamla bokförlaget

Min farfars far Albert Bonnier kom till Sverige från Danmark på 1830-talet.

Sin boktradition hade han med sig från sin egen far, Gerhard, som i början av 1800-talet öppnat och drivit en bokhandel i Klareboderne i Köpenhamn. Gerhard, vars mor troligen var fransyska från Besançon i östra Frankrike, hade en naturlig anknytning till böcker eftersom han i Köpenhamn gav lektioner i franska språket. Hans affärsidé var från början troligen att sälja läroböcker till sina elever.

Albert Bonnier bestämde sig för att stanna i Sverige och bli sin egen. År 1837 grundades Albert Bonniers Bokförlag genom utgivningen av Alberts första skrift "Bevis att Napoleon aldrig existerat", en liten ironisk-humoristisk skrift på endast femtio sidor, som speglar efterdyningarna från den franska kejsarens dominans i Europa.

Albert var i affärer och praktiska ting en försiktig general. Relativt tidigt hade han som en återförsäkring till bokutgivningen skaffat sig ett eget tryckeri. Det var i hans egenskap av tryckare, som Rudolf Wall sökte upp honom för att intressera honom för att satsa pengar i den av Wall planerade nya dagstidningen Dagens Nyheter med morgonutgivning i Stockholm.

I den bonnierska familjen är ännu Alberts anmärkning i kasaboken från år 1864 efter noteringen av den summa han lånat Wall, *au fond perdu*, en påminnelse om mediabranschens risker!

Men sedan Albert gift sig och hans ende son Karl Otto – min farfar – 1880 hade inträtt i firman fick bokförlaget en bredare inriktning med en koncentration mot utgivningen av unga

svenska författaress verk, både poesi och romaner.

Karl Otto, en stor och härligt livsduglig man med rött skägg, hade haft TBC i sin ungdom men övervunnit sjukdomen i de schweiziska alperna. Kanske var det där han lade grunden till sin breda, optimistiska och djupt liberala syn på sina medmänniskor och deras fantasifulla skildrare, de svenska författarna.

Just det svenska var viktigt för Karl Otto. Han älskade Sverige, både den harmoniska sommaridyllen hos Geijerstam och det avslöjande dramatiska hos August Strindberg. Även om Karl Otto var ateist och religiöst helt ointresserad, förnekade han aldrig sitt judiska påbrå. Det föreföll mig alltid som om min farfar var mindre berörd av de levertinska dikternas melankoli än min farmor Lisen, som ofta uttryckte sin beundran för just denna diktares poesi.

När jag i början på 1920-talet fick min första kontakt med bokförlaget, familjeföretaget, var den gamle Albert död och Karl Otto seniorchef. Liksom Albert hade Karl Otto tagit sin äldste son, min far Tor Bonnier, till medarbetare.

Jag hade passerat de fria barndomsåren med deras starka intryck från familjekretsen och dess vänner. De härliga jul- och sommarloven skulle bytas ut mot en planlagd utbildning i yrket, yrket att vara "förläggare" med alla dess utvecklingar, från kärlek till och beundran av berättarkonsten till grafisk teknik och marknadsföring. Jag var inte mer än femton år när jag för första gången under ett skollov ställdes framför en sättkast.

Albert Bonniers Bokförlag hade då sina lokaler i Mäster Samuelsgatan 15-17, två äldre, en smula förfallna bostadshus, som hade gjorts om till kontor och verkstäder.

Från en mörk entré uppför en snedtrappa kom besökaren upp till första våningen, där farfar och pappa hade var sitt kontorsrum med fönster mot gatan. Hyllor och bord var målade i tunn rödbrun färg, som påminde om utspädd lingondricka, och på de vitkalkade väggarna hängde fotografiska porträtt av för-

lagets författare, alla i samma storlek inramade i medaljongliknande bruna träramar.

Utanför chefsrummen fanns ett mindre, öppet väntrum med två stolar för besökare och ett dubbelskrivbord för två sekreterare.

Här satt två kvinnor som indirekt varit betydelsefulla för den svenska litteraturen under de år som någon kallat "de stora berättarnas epok". Den ena var ljus, glad och livlig. Hon hette Aina Branner. Den andra var yngre, mörk och en aning blyg. Hennes namn var Disa Netterström. Jag blev nog en smula förälskad i Disa, fascinerad som jag var av hennes tillbakadragna, kvinnliga väsen.

Aina Branner hade kommit från portvaktsluckan på Dramaten till förlaget genom min mormors förmedling. Hon gifte sig med regissören Per-Axel Branner och under många år kunde familjen få hennes hjälp då det gällde att skaffa biljetter till föreställningarna på Dramatiska Teatern.

Här i de anspråkslösa lokalerna på Mäster Samuelsgatan möttes de svenska författare, som idag är klassiker, sin förläggare. Här diskuterades litteratur, politik och dagens *on dit* mer än kontraktsbestämmelser.

Det var en brytningstid mellan en äldre generation, representerad av bland andra Verner von Heidenstam, Sven Hedin och Selma Lagerlöf, och min pappas författarkontakter Pär Lagerkvist, Sigfrid Siwertz, Hjalmar Bergman och många fler.

Själv fick jag uppleva "farfars författare", den äldre generationen berömda svenska män och kvinnor, på Nedre Manilla hos mina farföräldrar. Jag upplevde dem i ett titthålsperspektiv när jag från serveringsrummet lyckades kika in i den stora matsalen där farfar och farmor höll fest.

Den del av Nedre Manilla, som var min farfars och farmors hem och som ritats av Ragnar Östberg, passade bättre till fest än till vardagligt familjeliv.

På en konstgjord kulle hade byggts en terrass med utsikt över inloppet till Stockholm. Längs med terrassen ligger en svit av fyra stora rum, av vilka tre har glasdörrar mot terrassen. Matsalen har en fornnordisk stämning med stora stockar i taket av träden som fälldes då huset byggdes.

När jag var barn låg framför den öppna spisen i salen en isbjörnshud med huvud och glänsande porslinsögon. Över spisen hängde redan då ett jättelikt, skrämmande porträtt av Gustaf Fröding sittande i sin säng, målat under hans förvirrade sjukhusperiod. Ändå använde vi barn till vardags raden av rum som ett slags kapplöpningsbana, där det gällde att komma först från biblioteket som låg längst bort till målet som var isbjörnen framför den öppna jättespisen nedanför frödingporträttet.

Vid festliga tillfällen var rummen upplysta av levande ljus och blomsterprakten bedövande. Kontrasten till de enkla förlagslokalerna på Mäster Samuelsgatan måste ha överraskat många författare.

Bland farfars och farmors gäster var, sedan jag läst "Karolinerna", Heidenstam med sina stora, vaxade mustascher och sin majestätiska gång min hjälte. Sven Hedin, idag mera berömd som upptäcktsresande än författare, hade nyligen kommit hem från någon kamelritt längs den asiatiska sidenvägen. Han hade spelat en roll i arrangerandet av det s k "bondetåget", som Gustaf V tog emot på borggården på Stockholms slott 1914. Jag hade läst Hedins "Från pol till pol" och haft speciellt nöje av hans skildring av hur man i sin egen sovvagn färdades över Östersjön med den första järnvägsfärjan, som upprätthöll trafiken mellan Trelleborg och Sassnitz.

Men Selma Lagerlöf var min favorit efter "Jerusalem", en bestående upplevelse för en pojke, som till hälften själv kände sig som dalmas.

Selma var emellertid alltför självupptagen för att ett närmande, en fråga, en replik från en obetydlig pojke, skulle få

plats i hennes middagsritual. I en kjol som räckte ned till golvet och med en "avvärjande" hårknut mitt uppe på hjässan skred hon till sin plats vid bordet. Med små nådiga nickar lyssnade hon till sina bordskavaljerers fåfänga försök att föra en konversation.

När middagen var över och kaffet serverades i salongen, drog hon fram en karmstol så mitt i rummet som möjligt med orden:

"Jag sätter mig här så att alla gäster ska kunna se mig!"

Och det berättades att hon sagt till min farfar vid dennes besök på Mårbacka:

"Vill Karl Otto se hur jag ser ut då jag skriver?"

Hennes sätt att uppträda stämde på intet sätt överens med min läsupplevelse av hennes romaner. För första gången lärde jag mig hur ett yttre uppträdande, kanske präglat av blyghet och hämningar, kan lägga grunden till en total missbedömning av en människa. En missbedömning av hennes fantasi och förmåga att fånga och binda andra människors intresse med det skrivna ordet!

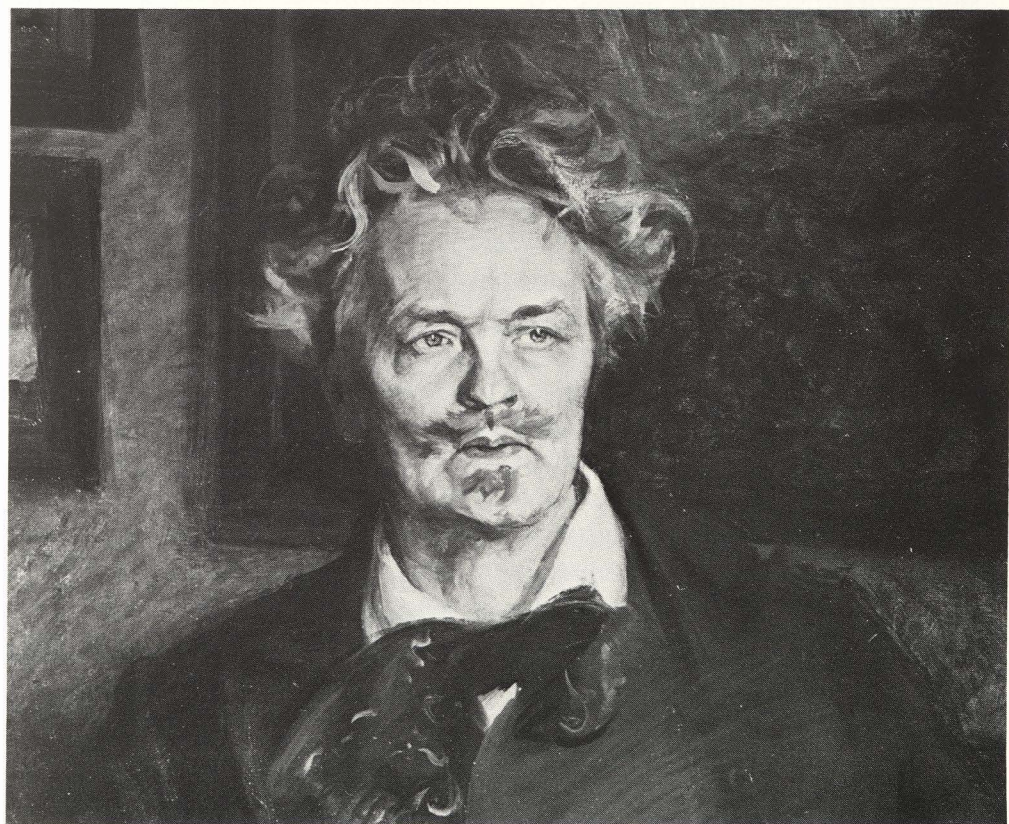
Men långt efter det jag upplevde Selma Lagerlöf på fest hos farfar och farmor lärde jag mig förstå att kvalitet i en fantasiskapelse, vilken den vara månne, endast kan bedömas och fastställas genom verket.

Min farfars mest engagerande författarkontakt var utan tvekan August Strindberg. Farfar hade så att säga ärvt glädjen och mödan att ta hand om Strindberg av sin far Albert som med åren tyckte att kontakten med geniet blev något besvärlig.

Jag träffade aldrig Strindberg men blev vederbörligen förd till hans diktarstuga på Kymmendö strax utanför Dalarö där vi

Bland farföräldrarnas gäster vid middagarna på Manilla minns jag Selma Lagerlöf, som intog hedersplatsen i varje sällskap, och Heidenstam med sina stora mustascher. Carl Larssons porträtt av Selma Lagerlöf (här en detalj), Ackes av Heidenstam och Richard Berghs av Strindberg (här beskuret) hänger i min farfars porträttgalleri på Nedre Manilla.

alla bodde på sommaren. Från Kymmendö hade han hämtat inspirationen till "Hemsöborna" och det gällde att verka lika intresserad som imponerad, när föräldrarna travade omkring i det höga gräset utanför den förfallna stugan.

"Hemsöborna" i all ära, men "Giftas" med sina korta, ironiska men samtidigt djuplodande noveller föreföll mig redan tydligt intressantare än den färgrika skildringen av skärgårdslivet i "Hemsöborna". Kanske var jag påverkad av allt tal om giftasprocessen i vars upptakt farfar kom att spela en roll. Han hade av sin far fått i uppgift att hämta hem Strindberg från Schweiz, där denne bodde då tryckfrihetsåtalet mot honom anlades vid Stockholms rådhusrätt. Strindberg var motstridig och tyckte troligen att processen var både onödig och förolämpande för hans författarintegritet. Dessutom var han rädd för offentligheten, domstolsförhandlingarna och uppståndelsen i pressen.

Som alla strindbergintresserade vet blev Strindberg, när han till slut kom hem för att stå till svars för sitt skriveri, frikänd av tryckfrihetsjuryn. Efter frikännandet hyllades han som en hjälte av den stockholmska allmänheten såväl utanför rådhuset som på andra platser i staden.

För min farfar hade uppdraget och händelserna kring processen tydligen varit mödosamma. Själv tog han sällan upp ämnet, men då han eller förlaget vid olika tillfällen kritiserades av litteraturhistoriska djupdykare, blev han märkbart irriterad. För mig var det en upplevelse att se honom arg och upprörd, eftersom han annars framstod som den balanserade och godhjärtade bäraren av visdomens förnuft. Till sin grundkaraktär var Karl Otto Bonnier en glad människa, lycklig över sin ekonomiska trygghet, över sin familjelycka och över att vara svensk.

Att förlägga böcker betraktade han som en personlig överenskommelse mellan honom och de författare vilkas böcker han gav ut. Visserligen skulle utgivningen ske på ekonomiskt förnuftiga villkor, men blev han fascinerad av en diktares ord och tan-

Ett ungdomsporträtt av min farmor Lisen, målat av svägerskan Eva Bonnier. – Till höger min farfar Karl Otto Bonnier, målad av vännen Carl Larsson.

kar var hans ekonomiska uthållighet, viljan att ge ut flera verk, även om de tidigare gett förlaget förlust, nästan utan gräns. Var en författare enligt hans mening begåvad som författare – ofta användes ordet ”betydande” – skulle förr eller senare hans verk komma att uppskattas och efterfrågas både av kritik och publik.

Karl Otto var konstitresserad och började tidigt samla ett porträttgalleri av de författare och konstnärer han samarbetat med. Initiativet till samlingen var knappast en manifestation av framgång. Inte ett ”frimärkssamlade”, utan mer en lust att konstatera: med den och den har jag fyllt min uppgift.

Jag glömmer aldrig hans tal vid en jubileumsmiddag på Nedre Manilla för Dagens Nyheters ledning och redaktion, i vilket han framställde sig själv som slaven som springer vid sidan av triumfatorns fyrspann och viskar i hans öra: ”Glöm inte att du är dödlig, härskare.” Kanske är begreppet slav alltför

ödmjukt i detta sammanhang, men hans respekt för den journalistiska kreativiteten, för förmågan att uttrycka en tanke i ord, för en personlig åsikt, var djup och äkta.

Till konstnärer och illustratörer hade han ett mycket personligt förhållande, särskilt till Carl Larsson, som han älskade och beundrade. Carl Larsson målade ett porträtt av Karl Otto, vilket idag hänger i porträttgalleriet på Nedre Manilla som under vissa dagar numera är öppet för allmänheten.

Men det var som illustratör, eller kanske ännu mer som bildberättare, som Carl Larsson blev betydelsefull för det bonnierska bokförlaget.

"Spadarvet", denna oförlikneliga bildberättelse om livet inne och ute på ett litet lantbruk i sekelskiftets Sverige, tillkom i samarbete mellan farfar och Carl Larsson. Mycket av det denne berättar om i bild i "Spadarvet", det glada, det burleska, det jordnära, var som klippt ur min farfars egen idealbild av livet när det är som bäst. Att sedan Carl Larssons ljusa interiörer kommit att outplånligt påverka den svenska inredningssmaken, den svenska livsstilen, är en senare, jag höll på att säga, bieffekt av hans bildberättelser. Men glad blev farfar när ett tyskt förlag under första världskriget ville ge ut ett urval ur hans bildalbum, "Das Haus in der Sonne", som en bild av "Det Goda Livet" för att försöka ge soldaterna i skyttegravarna en smula hopp.

Till och med i vardagslivet blev Carl Larsson ett föredöme för min farfar. Eftersom farfar till min farmors ständiga grämselse inte förstod sig på mat, var hans stående kommentar till vad som än serverades till måltiderna ett lakoniskt:

"De' ä' mycket gott."

Men när äppelmos förekom i någon form lyste han upp och sa förtjust:

"Jag säger som Carl Larsson, först ä' de' gott å sen ä' de' nyttigt."

En annan författarpersonlighet som tillhörde min farfars ge-

Hjalmar Söderberg, "farbror Hjalle" kallad, i vars hem inne i staden jag åt skolfrukost under ett krigsår. Porträttet, målat av Astrid Kjellberg-Juel, ingår i samlingarna på Nedre Manilla.

neration var Hjalmar Söderberg, som jag träffade köksvägen. Under första världskriget var det ont om mat i Sverige. Jag gick i samma skola, Whitlockska Samskolan på Eriksbergsgatan, som min yngsta farbror Kaj Bonnier. Farmor Lisen hade ordnat så att Kaj fick äta frukost hos familjen Söderberg, som bodde i ett gammalt hus vid Tyskbagargatan. Under något år fick också jag ansluta mig till denna utspisning.

Familjen Söderberg bestod utom Hjalle, som han kallades, av en son och två döttrar, av vilka den ena blev skådespelerskan Dora Söderberg. Alla vi fick vår frukost tillagad och serverad av en utmärkt gumma, familjen Söderbergs faktotum, fröken Andersson. Måltiderna gick av stapeln i ett rätt otrevligt avlångt kök i den söderbergska våningen, som bestod av tre rum. Hjalle åt aldrig med oss andra.

I rummet mot den trista gården, där de förfallna gavlarna från kvarterets övriga hus trängde ihop gårdsutrymmet till en

mörk brunn, satt Hjalle och skrev. Han var liten och hopkrympt med runda glasögon på näsan och grå damasker över skorna. Han hade dragit ner en svart rullgardin för två tredjedelar av rummets enda fönster och i cigarettroken som fyllde det smala och trista rummet var han i skenet från skrivbordslampan svår att urskilja.

Någon gång i veckan skulle man gå in och hälsa på farbror Hjalle. Avsikten var att ge de bonnierska ungdomarna en personlig kontakt med den store och berömde författaren, "en närhet till ett geni i hans diktarverkstad" som min patetiska farmor uttryckte saken.

För mig blev besöken ett obehag som jag försökte smita från. Det enda jag tänkte på under de korta samtalen i Hjalles mörka rum var hur jag skulle kunna komma åt att rycka i gardinen, så att den for upp i taket med en smäll.

Även min pappa Tor Bonniers liv fylldes av författare. Författare som tillhörde en yngre generation. Dag efter dag, år efter år kom han hem med manuskript att läsas under kvällen. Högarna av stora bruna kuvert vid foten av hans stol tycktes aldrig ta slut. Under sommaren då vi bodde på Dalarö reste han med Waxholmsbolagets ångare "Södertörn" i tre och en halv timme till Stockholm och lika lång tid på eftermiddagen ut till landet. Sex à sju timmar varje dag tillbringade han på det sättet med att läsa manuskript.

Begreppet lektörer fanns inte med bland förlagets medarbetare. Det var bokförläggarens personliga uppgift att med sin litterära erfarenhet väga de unga och okända författarnas verk på den finstämda våg av kunnande och intuition som utgjorde porten mellan antagning – publicering – och refusering.

Aldrig mer skulle ett så fatalt misstag begås som när farfar en sen kväll av trötthet och nonchalans inte läste Karlfeldts "Vildmarks- och kärleksvisor" utan i utmattningens tecken skrev "refuseras" på kuvertet.

Mitt första möte med förlagsorganisationen på Mäster Samuelsgatan fick jag under ett jullov. Jag skulle lära mig sätta för hand. Chefen för sätteriet och tryckeriet var en fyrkantig, kraftig man i femtioårsåldern som hette Lars Brolin. Till både det yttre och inre var han inte så olik den senare mer kände Gunnar Sträng.

Brolin hade titeln faktor, men i realiteten var han en oemotsagd självhärskare över sina avdelningar. Sedan gubben Albert gått bort var det ingen av ägarna som egentligen intresserade sig för den tekniska produktionen, sättning, tryckning och bindning av böcker i förlagets egna verkstäder.

Jag hade inte mycket med den stränge Brolin att göra, där jag stod vid kasten och försökte lära mig i vilket fack de olika bokstäverna var placerade. Men en gång kom jag in på hans lilla kontor, när han hade ett samtal med någon av förlagets mer berömda författare. Det kan ha varit den då mycket uppskattade och nu bortglömde romanförfattaren Henning Berger eller den alltid småsure Hjalmar Söderberg. Frågan gällde att få tillbaka ett korrektur för att man skulle hinna trycka och få ut boken till den avgörande julhandeln. Brolins annars stränga och korthuggna kommandoröst hade gått upp i ett slags sammetsfalsett:

”Snälla skriftställaren, det var ju så få ändringar. Kan vi inte få sända ett bud och hämta korrekturen? Hela svenska folket skulle ju annars gå miste om den stora julglädjen att få läsa er bok under helgen. Gör oss inte alla så besvikna, snälla skriftställaren!”

Även de mäktigaste har sina övermän!

Under de skollov jag arbetade som lärling på förlaget vid Mäster Samuelsgatan fick jag vara med om en lunchceremoni. Familjerna, både min pappas och farfars, bodde som jag tidigare berättat en bra bit ut på Djurgården och dit fanns på den tiden inga kommunala transportmedel. Spårvagnen, linje 14,

gick till Bellmansro. Där vände den tillbaka till stan och någon bussförbindelse fanns inte.

Att herrarna Bonnier skulle fara hem till lunch var därför uteslutet. Inte heller fanns det något lunchrum på Mäster Samuelsgatan. De flesta som arbetade där hade med sig en s k unikabox, en ful, brun, fyrkantig låda med smörgåsar eller något mera substantiellt. Maten åts på arbetsbordet, lokalen doftade kaffe och man blev smetig om fingrarna.

Farfar och pappa och senare mina farbröder avtågade emellertid ett par gånger i veckan till restaurang Riche, som låg där den fortfarande ligger, vid Birger Jarlsgatan 4.

Krogen drevs av far och son Lundberg. Herrarna Lundberg var duktiga restaurangmänniskor men anmärkningsvärt kortväxta. Jag tror att varken pappa eller son Lundberg var längre än 1,30 i strumplästen.

När vi satt oss vid vårt bord kom de båda fram med var sin matsedel och jag tyckte att de närmast såg ut som två dvärgar, som delade ut program till cirkuspubliken på första bänkraden. På sommaren fanns det en rätt på matsedeln som hette sotare. Det var stekt strömming med röksmak. Hur den var tillagad har jag aldrig uppdagat, men det var en anrättning som jag tyckte mycket om. Varje gång fatet med sotare kom in på bordet fick jag av farfar höra:

"Du vet väl att Karl XII fick en örfil av Ulrika Eleonora för att han benade strömmingen. Så åt upp benen, de är bra för ryggmärgen."

Senare när Tore Wretman köpt restaurang Riche tillsammans med min pappa, Gustav Wally och Dodde Wallenberg, ersattes sotarna på matsedeln av s k wallenbergare, kalvbullar med potatismos och lingonsylt. Jag tycker fortfarande att det var ett dåligt byte.

Men det var inte bara hos Brolin jag fick gå i livets skola. Under nästa skollov placerades jag på bokbinderiet för att lära

mig binda böcker för hand, ett numera exklusivt hantverk.

Binderiet låg två eller möjligen tre trappor upp med en rad fönster mot den gemensamma gården mellan nummer 15 och 17 på Mäster Samuelsgatan. Flera rum hade slagits ihop och bildade en lång arbetssal. På var sin hög pall satt trettio, fyrtio äldre tanter vid ett gemensamt mycket långt arbetsbord, som vette mot gårdens fönster.

Varje tant var utrustad med ett s k falsben för att falska, det vill säga vika, de sextonsidiga arken som levererades från tryckeriet. Mellan varje tant fanns en klistergryta, som stod och puttrade hemgjort klister på var sin värmeplatta. Var tredje eller fjärde klistergryta var avlyft från plattan och ersatt med en skinande röd kopparkanna för kaffekokning.

Tanterna skojade och skrattade och kastade repliker till varandra längs hela arbetsbordet. Det fanns inte en karl, varken gammal eller ung, i hela lokalen. Föreståndarinna för avdelningen var en gladlynt dalkulla, som hette Alma men kallades för fröken Borgström.

En gång om dagen passerade den manlige chefen för bokbinderiet, Robert Lindner, genom lokalen. Han var en allvarlig, mörk man med ett härligt mefistoflesskägg, alltid klädd i svart kostym och vit stjärkkrage. Det var den enda gången under de åtta arbetstimmar som tanterna upphörde med att kommentera mitt beteende, den gökunge de fått i boet för några sommarveckor.

Atmosfären i arbetssalen var hjärtlig men uppriktig. Eftersom tanterna inte nyttjade vare sig parfym eller toalettvatten, var det den söta lukten från de puttrande klistergrytorna som blandad med tanternas arm- eller sittsvett, gav rummet dess speciella atmosfär. I mitt stilla sinne döpte jag tanterna till "litteraturens stinkbomber". En överdrift med en kärleksfull inramning.

Tio eller tolv år senare, i början på 1930-talet, hade jag kom-

mit tillbaka från ett års utbildning i Amerika, det fjärde och sista av mina utländska läroår inom de grafiska yrkena. På försök hade min pappa placerat mig som teknisk chef för det nyinköpta Åhlén & Åkerlundskas tidskriftsförlaget.

Alma hade också, till min förvåning, flyttat till Å&Å vid Sveavägen och var fortfarande bas för falsning och häftning, även om hennes arbetsstyrka nu bestod av kvinnlig maskinpersonal i motsats till de handarbetande tanterna på Mäster Samuelsgatan.

En dag knackade det på min dörr och in kom Alma, numera en rund liten gumma i en grå kofta i färg med håret, men lika rak på sak som förr i världen. Hon tittade på mig och sa:

”Och en annan som var så snäll mot en då han var liten.”

”Vad vill Alma?” frågade jag.

”Förstår han inte att med den timpenning han betalar mina flickor så måste de gå på gatan och blir sjuka i det allra heligaste?”

Jag rodnade av skam och förvirring. Den amerikanska effektiviteten hade fjärrmat mig från den svenska verkligheten på ett sätt som jag inte själv förstått.

”Nå, Alma, om vi höjer timlönen med en femtioöring, blir hon nöjd då?”

”Ja, det får väl räcka för den här gången”, sa Alma och knäade sig, med spjuvern i ögonvrån, mödosamt upp ur min djupa besöksstol.

Det var en förhandlingsteknik som med skäl redan då kunde ha kallats för ”raka rör”. En kontakt människor emellan, som är ett av de stora glädjeämnena i ett gammalt familjeföretag.

LÄROÅREN

Paris

När jag satte mig ned för att skriva om mina utbildningsår i utlandet så tänkte jag spontant först på Paris.

I och för sig är det inte självklart. Jag har bland annat arbetat även i Köpenhamn, Berlin, London, New York och São Paulo och troligen lärt mig lika mycket eller mer på vissa av dessa orter – men ändå blir det Paris.

Kanske är jag orättvis mot mig själv och det jag lärt mig under mina utlandsår om jag helt förbigår Tyskland, Berlin och den lilla staden Zwickau strax söder om Leipzig.

Till Berlin, som då var Tysklands huvudstad, kom jag redan som sextonåring för att under ett sommarlov bli lärling i familjen Ullsteins tidningstryckeri vid Kochstrasse. Detta var innan företaget byggt sin stora anläggning i Tempelhof.

Jag bodde som gäst i familjen Franz Ullsteins villa i Grunewald och presenterades för barnen i familjen, en son i min ålder och en något äldre dotter, som den sportige svensken. Anledningen var att jag på egen hand hade tagit reda på att man kunde paddla kanot på floden Spree som rinner genom staden.

Stämningen i den stora stenvillan var tung och de olika familjemedlemmarna föreföll sakna den intima kontakt som sprider trivsel i verkligt goda hem. Inte heller familjens diskussioner kring dagstidningspolitiken i början på 1920-talets Tyskland kunde jag intressera mig för på allvar.

I stället gick jag till Charlottenburger Sportplatz och kastade spjut. Där fick jag en diskus i huvudet och jag kan faktiskt ännu känna ärrret i huvudskålen. Under ett par veckor blev jag sjukhusbunden i Berlin, väl ompysslad och varnad för att återvända

till min utbildning i sätteriet där man ansåg att det förelåg risk för blyförgiftning i såret. Till min överraskning kom inte min mamma ner till Berlin för att hålla mig i handen utan överlät till familjen Ullstein att klara upp läkare- och sjukhusproblematiken.

Jag tror att det var den upplevelsen mer än den politiska situationen i Tyskland, som gjorde mig till en självständig tonåring och la grunden till vad mina senare kritiker kallat min "självtillräcklighet".

Senare, i slutet av 20-talet, sändes jag på en mer avancerad tryckeriutbildning till en enklare tysk familj, som inte hade något med tidningar att göra utan drev ett framgångsrikt offsettryckeri i Zwickau i det nuvarande Östtyskland. Där fick jag uppleva det småborgerliga tyska familjelivet före Hitler och Tysklands förnedring.

Familjen Ullman – så hette tryckaren och hans företag – bestod av pappa och mamma Ullman, två söner, av vilka den ena var vuxen och med i firman och den andra gick i skolan, samt en dotter i tjugoårsåldern. Jag lärde mig mycket om offsettrycket och dess problem, men bäst minns jag familjelivet i det ullmanska hemmet sedan man hade slutat dagens arbete i tryckeriet.

Vid ett stort runt bord serverades *Abendbrot*. Kvällsmåltiden bestod av soppa, korv, någon pastej, bröd och smör och pilsner. Man drack inte lättöl i Tyskland på den tiden utan det sattes fram en halv liter tung bayersk *Bier* vid varje kuvert. Sedan man ätit flyttade sig hela familjen till en fönsteralkov i salongen, med utsikt över en igenvuxen bakgård med stora träd vilken påminde mig om en tysk bok vi haft i skolan som hette "*Frau Sorge*".

På bordet i alkoven stod varje kväll ytterligare en flaska öl till var och en men dessutom tre flaskor vitt vin. Med mig var vi sex personer runt bordet.

Det är kanske ändå inte de timliga upplevelserna som gör att jag ännu betraktar min tid hos familjen Ullman som en viktig del av mina tysklandserfarenheter. Nej, här diskuterades gemensamt kultur i ordets vidaste bemärkelse, litteratur, musik och konst men, ännu mer intensivt, tankar kring livet och dess mening.

En kväll sa till och med den annars något reserverade pappa Ullman:

"Aber mit Ihnen kann man sich ja doch schön unterhalten." – "Så trevligt vi har när vi diskuterar."

En vänlighet som jag sköljde ner med ett glas av det goda rhenvinet.

Allteftersom kvällen gick och det blev tomt i flaskorna blev familjemedlemmarna allt uppriktigare, utan att därför någon föll ur ramen. Ibland var jag rädd att pappa Ullman skulle komma för nära mamma Ullman när han tände sin andra eller tredje cigarr. Hon såg nämligen ut som en av sprit överladdad landmina, färdig att explodera vid minsta kontakt med öppen eld. Men varken hennes tunga kropp eller magens innehåll hindrade henne från att kontrollera att jag till natten fått varma krus i sängen och öppnat fönstret mot de höstprasslande träden i den förfallna trädgården. En krutgumma med hjärtat på rätta stället.

Orsakerna till att jag ändå starkast upplever mina utbildnings-år från Paris' horisont är säkert många, men huvudanledningen tror jag är att Paris "aldrig står stilla". I Paris sker ständigt och utan avbrott en revolution. Den kan vara politisk, konstnärlig eller så enkel som en växling i modet. Det finns en vitalitet hos parisarna som är riktad mot förändring, en vitalitet eller kanske oppositionslust som omedvetet fascinerar.

Men paradoxalt nog är parisaren, fransmannen, den kanske mest konservativa av alla nationaliteter. Konservativ i sitt sätt

att leva, äta och umgås. Det är denna brytning mellan behovet att förändra men samtidigt leva inom ett sedan hundratals år godtaget vardagsmönster som skapat det franska ordspråket "*Plus que ça change, plus c'est la même chose*" – "ju mer det förändras desto mer förblir det samma sak."

Ett av dessa föränderliga förhållanden som vi, min unga hustru och jag, hade svårt att förstå när vi kom till Paris i slutet av 1920-talet, var klasskillnaderna. Det ofattbart stora avståndet mellan chefen och de anställda.

Men som sagt, inte ens detta har förändrats under de senaste femtio åren. År 1973 eller 1974 träffade jag huvudredaktören och verkställande direktören för den stora franska veckotidningen *Jours de France*, som ägdes av flygplanstillverkaren och industrimannen Dassault. Denne betraktade sig som tidskriftens förläggare och varje fredag skulle huvudredaktören infinna sig på Dassaults kontor för att stående framför chefens skrivbord redogöra för innehållet i nästa nummer av *Jours de France*. En fredag när huvudredaktören redogjorde för vad han tänkt sig att matsidan i nästa nummer av tidskriften skulle innehålla, nämnde han ordet apelsintårta.

"Det finns inte", sa Dassault.

"*Mais oui, monsieur le patron* – jo chefen – jag har själv ätit en sådan", svarade huvudredaktören.

"Ni får tjugo minuter på er att springa ner på gatan och skaffa mig en apelsintårta om ni kan hitta någon", replikerade Dassault.

En annan gång kom verkställande direktören in till den mäktige chefen för att be om tre dagars ledighet för att han skulle gifta sig. Anhållan framfördes som vanligt stående, mer eller mindre i enskild ställning, framför chefens skrivbord.

"Gifta er", sa Dassault. "Vem är er blivande svärfar och vad gör han?"

"Ja", svarade direktören en aning generat, "han gör inte så

mycket, han är en äldre rentier.”

”Sätt er”, sa Dassault, ”så får vi diskutera hur många dagar ni behöver vara ledig för att komma på god fot med er blivande svärfar!”

Även om jag själv inte var närvarande vid dessa patronala övningar i den franska hierarkin och därför inte kan garantera att varje ord är sant, är chefen – *le patron* – ännu idag 1985 en person som man inte skämtar med i den konservativa revolutionsrepubliken Frankrike.

När den borgerlige Giscard d'Estaing var president i Frankrike hade han ett för honom personligen komponerat standar som hissades på franska flottans fartyg när han besökte flottbasen Toulon. Och för den nuvarande socialistiske presidenten Mitterand har reserverats ett milsvitt område med den bästa vildsvinsjakten i centrala Frankrike. ”*Plus que ça change...*”

Som de flesta huvudstäder ligger Paris vid en flod, Seine, som rinner mer eller mindre bred genom hela staden. Men Paris ligger inte i en flodmynning som Göteborg, London eller New York, vilket innan det fanns lastbilar hade en praktisk betydelse för sjöfart och handel. Seine rinner ut i Engelska kanalen ungefär tjugo mil längre norrut. Lika ologiskt är att när man började bygga broar över floden mellan havet och Paris så gjorde man dem inte öppningsbara. Ännu idag kan bara flata pråmar eller små bogserbåtar som faller ned styrhytt och skorsten ta sig upp för floden från havet till Paris.

Paris domineras av två kullar. Den på högra stranden, norra sidan av floden, heter Montmartre och den på södra sidan Montparnasse. Högst upp på Montmartre ligger Sacré Cœur, ”Det heliga hjärtats kyrka”, och dominerar sin kulle. Högst upp på Montparnasse ligger ett antal nybyggda skyskrapor. Även om dessa byggnader tillkommit vid olika tidpunkter förefaller mig stilbrottet som avsiktligt och utmanande. Att sedan Eiffeltornet utgör det tredje hörnet i en triangel mellan en kyrka

och en skyskrapa, bidrar till att göra stadsbilden ännu mer spännande.

General de Gaulle, som under andra världskriget från London ledde den mycket effektiva motståndsrörelsen i Frankrike och som efter freden slutligen blev landets president, ansåg att Paris var för stort, att stan var bökelig och ohanterlig. Han beslöt därför att Paris, som då hade omkring tio miljoner invånare, inte skulle få växa mera. Satellitstäder på cirka två mils avstånd från Paris' yttre gränser skulle i framtiden suga upp inflyttning, industrier etc.

Planen har helt misslyckats.

Ett annat franskt ordspråk "*on s'arrange*" – "man fixar saken" – har då det gäller Paris' folkmängd haft full effekt. Ingen myndighet vill idag svära på hur många människor som bor i Paris, men det torde röra sig om långt över tio miljoner.

För att klara den moderna biltrafiken har stadens fäder byggt en motorled som går i en cirkel runt staden. Motorleden kallas *le Périphérique* och är på långa sträckor nedgrävd i vad man skulle kunna kalla ett brett dike. Detta för att inte störa den klassiska stadsbilden såsom den utvecklats på markytan under århundraden.

Le Périphérique har inte blivit någon framgång. Paris' drosk-bilschaufförer och många privatbilister tycker att det är alldeles för tråkigt att bara sitta och gasa på. "*Périphérique*" erbjuder inga eller få upphetsande tillfällen till krockar, gräl och diskussioner. Nej, då tar man hellre tid på sig att med rasande fart och överlägsen skicklighet kryssa kring bland planteringar och smågator.

Det har sagts att det franska landskapets milda ljus fortfarande sprider ett skimmer över staden. Själv har jag aldrig upp-

Sacré Cœurkyrkan på toppen av Montmartrekullen i Paris, i vars skugga så många konstnärer har haft sina ateljéer.

täckt något speciellt parisljus, men det kanske beror på att det finns så mycket annat att titta på, kvinnor, bilar, hus.

Att passera en portvaktsgumma, som genom sin glasdörr på nedre botten i varje hus kontrollerar besökaren och frågar vem han är på väg till, är för mig upptakten till en hemlighet. Ett intryck som förstärks av att i alla fina hus saknas namnskylt på dörrarna, även om det finns två eller flera lägenheter på varje trappavsats.

"Fem till sju" är de timmar på eftermiddagen då den välorganiserade parisaren sitter på caféet, ensam eller i en krets av såta vänner. Men "fem till sju" är också den tid på dagen då hans hustru får besök i våningen. Då läggs grunden till familjeskandalen, som kan lända till stor otrevnad men mycket sällan slutar med skilsmässa.

En viktig anledning till att jag så gärna skriver om Paris är säkerligen att när jag kom dit på min utbildningsrunda, var jag nygift och kunde dela upplevelserna med min unga hustru Birgit.

Redan innan jag skickades till England 1926 hade jag på Dalarö träffat en flicka som skulle komma att spela en avgörande roll under resten av mitt liv. Hon hette Birgit Flodquist, kallades "Biggan" och var dotter till halsläkaren Lars Flodquist och hans hustru Ester.

Min mamma och Biggans mamma kom till slut överens om att nu hade vi träffats så ofta att det var tid att vi bestämde oss, även om vi båda var mycket unga.

"Birgit kan inte bo hos er över helgerna om de inte förlovat sig", hade tant Ester förklarat med myndighet i rösten.

Vi förlovade oss i maj och gifte oss i september 1928. Samti-

Biggan och jag som förlovade, uppställda till fotografering en sommardag på Dalarö 1928, blyga och förväntansfulla på framtiden. I bakgrunden en "öppen" amerikanare, årgång 1924.

digt bestämdes att så snart vi blivit gifta skulle vi skickas till Paris för att jag skulle få ett års utbildning i en fransk bokhandel. Båda skulle vi lära oss franska språket och insupa fransk kultur i största allmänhet.

Vi sökte en bostad. Genom svenska vänner fick vi tips på en möblerad våning långt bort på nordvästra sidan av Montmartrekullen. Den bestod av sovrum, vardagsrum och kokvrå, sammanlagt cirka tjugo kvadratmeter. Dubbelsängen i sovrummet var 1,10 meter bred och ingen av oss hade tidigare sovit i dubbelsäng.

Kvarteren vid Square Carpeaux, så hette området, var byggda kring sekelskiftet och genuint trista. Med avund tänkte vi på de breda trapphusen i hyresfastigheterna vid boulevarderna, patricierhus med öppna hisschakt där hisskorgen hänger som en fågelbur under sin långsamma och majestätiska förflyttning upp eller ned, där varje trappavsats är klädd med höga boaseringar i ädelträ och där våningsdörren är bred och hög som en garageport.

Men det gick att leva i ett "rättbo" och under julen 1928 hade vi till och med en god vän, som arbetade i London, boende i vårt vardagsrum.

Jag skulle arbeta i en bokhandel som hette Librairie Stock och låg mitt emot Théâtre Français i Paris' centrum. Det var en liten bokhandel med små utrymmen i gatuplanet och ett stort lagerutrymme i källaren med en spiraltrappa direkt från gatuplanet. Dessutom fanns det två lådbord med kantstötta böcker ute på trottoaren på var sin sida av entrédörren.

Men ägarna, som också drev ett litet bokförlag och hade sitt kontor två trappor upp i samma hus, hade vissa ambitioner. Vid sidan av det ordinarie bokhandelsutrymmet fanns ett mindre rum, cirka 3 × 3 meter med ett fönster mot gatan. Här samlades och såldes illustrerade böcker i begränsade, oftast numrerade upplagor. De var tryckta på två eller tre olika fina

papperssorter och omöjliga för mig att få ett grepp om.

I fönstret ställde aktuella illustratörer ut sina teckningar i färg. Den jag minns bäst var en stor och klumpig flamländare som hette Vlaminck. Jag minns honom därför att han alltid skulle ha hela fönstret för sig själv. "Ta bort skräpet", brukade han säga om de andra illustrerade böckerna, när han kom med sina egna teckningar.

Det var jag som fick plocka bort alla andra böcker och sätta in dem på rätt ställe i de överfyllda hyllorna. Ett ordningsarbete som sällan godkändes av chefen för bokhandeln.

Av de nya romaner vi sålde den vintern minns jag Maurois' "*Le Climat*" och Kessels "*Belle de Jour*", men även Colette, som redan var etablerad som författare av kvinnoromaner, var efterfrågad. Dessutom sålde jag någon gång en roman av Proust men inte vad jag kan påminna mig ett enda exemplar av Gide. Själv läste jag under vintern med möda några av de franska klassikerna, Stendhals "*Le Rouge et le Noir*" och Balzacs "*Le Père Goriot*".

Sedan Biggan städat våningen, tog hon bussen ned till bokhandeln för att vi skulle kunna äta lunch tillsammans. Oftast gick vi på en liten kvartersrestaurang som låg mellan Palais Royal och Stora operan. Den hette Chez Pauline.

Vi satt varje dag vid samma bord en trappa upp i ett rum med sex, åtta bord. Vid det närmaste bordet satt en äldre man, som vi döpte till "den luggslitne kamrern". Som så många andra franska småborgare beställde han varje dag samma meny: två sardiner i olja, en stekt skiva kalvkött med pommes soufflées, en karamellpudding och som avslutning en liten, liten bit brieost och ett päron.

Sedan den tiden har ett antal energiska franska kockar försökt att ändra den franska mathållningen, men bland de breda lagren accepteras inga sådana påhitt.

Trettio år senare startade jag ett litet tryckeri i Neuilly, i

norra utkanten av Paris. Avsikten var att trycka förpackningar och material till Duni-servetterna, som då introducerades på den franska marknaden. Mitt emot tryckerilokalen låg en kvarterstestaurang, av nedresta svenskar kallad "Snusket". Vår förstetryckare, en härlig mörk typ med hängmustasch, åt varje dag sin lunch på "Snusket" med exakt samma meny som den luggslitne kamrern, som trettio år tidigare var vår bordsgranne hos Chez Pauline.

Att vår vän förstetryckaren började sin dag klockan sju på morgonen med två glas plommonbrännvin vid baren på "Snusket", är en annan historia.

Unga som vi var under mitt elevår och med begränsade franska språkkunskaper, hade vi få franska vänner. Det blev mest svenska konstnärer och den finländska författarinnan Alma Söderhjelm som vi träffade någon gång då och då.

Men det fanns en annan svensk som bodde vid Square Carpeaux, en av min pappas kusiner, Einar Josephson. Einar var sidenhandlare med Skandinavien som marknad men skötte sin rörelse från Paris. Ur min synpunkt var det intressanta med Einar att han sedan länge var medlem av den berömda fotbollsklubben Stade de Frances supportergäng.

Några gånger fick jag följa med honom till eftersnacket på söndagen då "Stade" hade spelat. Supporterklubben hyrde från klockan 5 på söndagseftermiddagen hela det stora caféet vid Gare St. Lazare. Det fanns kanske hundra bord framställda i det fyrkantiga caféet, som mest liknade en svensk gymnastiksal. Lokalen var mörk och hög i tak med små runda fönster uppe vid taket.

På varje bord fanns utställda ett brädspel, ett par obrutna kortlekar och en läderbägare med tärningar. När lokalen fylldes med fotbollsentusiaster hittade de flesta omedelbart "sitt eget" bord från föregående söndagseftermiddagar. Larmet var till börja med högljutt då det serverades rödvinstoddy med socker,

varmt vatten och några droppar anisette i varje glas till de frusna fotbollsentusiasterna. Men efter någon timme hördes i stort sett endast slagen av brädspelsbrickorna och ljudet av tärningar när de rullades ut på caféets slitna träbord.

Dessa söndagseftermiddagar, som för en del spelare drog ut till långt in på natten, var för mig som inte tidigare upplevt de franska habituéernas speciella cafétradition en ny sida av franskt kamaraderi. Visst hade jag tidigare varit med om att spela kort och även tärning men aldrig i en krets av två-tre-hundra fransmän som föreföll så koncentrerade, så dramatiskt upptagna av spelet, att man kunde höra när någon snöt sig längst bort i den väldiga lokalen.

Nära oss på Montmartre bodde också den svenske målaren Nils Dardel med sin fru Thora. De hade en våning högst upp i ett hus på Rue Lepic nära "Det heliga hjärtats kyrka".

Dardel höll på att måla en tavla som han kallade "Oxögat". Thora hade i en lumpbod hittat en magnifik bred och ornamenterad guldrum, som såg ut som öppningen till en av de små logerna på fjärde raden i Paris' stora opera. Ramen stod på golvet i ateljén och på staffliet höll han på att skissa på tavlan som skulle visa några flickor som operapublik i en av dessa loger. Som modell hade han bland andra en indisk flicka. Troligen var det anledningen till att Thora just då hade en period då hon lagade indisk mat.

Sedan vi beundrat några andra tavlor, som Nils hade under arbete, och också blivit utfösta på en balkong för att se Paris bokstavligen under våra fötter, blev vi inbjudna att delta i den dardelska frukostmiddagen. Vi slog oss ned på golvet i ateljén, där den fantastiska utsikten ersatte alla slag av möbler, och Thora bar in små skålar med för oss okända anrättningar, som fyllde hela ateljén med en stark orientalisk doft. När Nils såg att vi hade svårt att svälja den heta currysåsen gav han oss en banan och sa:

"Den levande dandyn", Nils Dardel själv, med sin tavla "Oxögat". I förgrunden den indiska modellen som gett mig mitt oförglömliga minne av bananer.

”Svalka gommen med banan, det hör till.”

Sedan dess kan jag aldrig äta en banan utan att få currysmak i munnen.

Kring Nils Dardel berättades många historier om hur han på sitt milda och sirliga sätt och med läspande röst markerade sin exklusiva bakgrund.

En dag hemma hos hans svärfar Axel Klinckowström på Stafsunds gård vid Mälaren skulle hela familjen arbeta i trädgården. Till detta evenemang hade inköpts ett antal overaller i blått tyg med metallknappar, då ett helt nytt arbetsplagg för trädgårdsarbete. När Klinckowström erbjöd sin svärson en overall svarade Dardel lika älskvärt som vanligt:

”Kan jag inte istället få använda en avlagd smoking?”

En annan svensk konstnär, som vi träffade några gånger var en bekant från mitt barndomshem, Isaac Grünewald, och hans dåvarande hustru målaren Sigrid Hjertén. De hade en son som hette Iván. En dag då vi var på väg till den grünewaldska stamkrogen på vänstra stranden i kvarteren kring St. Germain des Près, sa Biggan till Sigrid:

”Jag hör att Iván har börjat måla.”

Sigrid stannade, stirrade ilsket på Biggan och svarade:

”Nej, Iván ska aldrig måla, det får bara finnas en Grünewald!”

Den svenska konstnärskolonin hade ett slags samlingslokal på vänstra stranden kallad Maison Watteau. Lokalen var en blandning av ateljé, övernattningsställe och tillfällig festrestaurang som förestods av en svensk skulptris, Lena Börjeson. En kväll var vi medbjudna på en subskriberad vinfest. Mottot för festen var ”Havet”. Kompositören Gösta Nystroem skulle spela upp en alldeles nyskriven komposition som han kallat ”*La Mer*”.

Mycket snart förbleknade havsbilden för att ersättas av en ädel tävlan mellan de närvarande manliga gästerna om vem

som var hårigast på bröstet. Om jag minns rätt stod slutomgången i striden mellan Otte Sköld och en skulptör som hette William Zadig. Zadig vann!

Förvirrade och utan fotfäste i verkligheten tog vi för en gångs skull en taxi hem till vårt rätthål på Montmartre.

Mitt franska år avslutades med en månads utbildning hos en bokbindare högst upp i ett gammalt hus i närheten av Opéra Comique.

I denna lilla verkstad hölls bokbinderiets ädla hantverk högt av bokbindaren och hans familj. Varje detalj, varje tempo i hantverksprocessen fick ta den tid som behövdes för att den färdiga bundna boken skulle hålla i minst femhundra år. Om ni någon gång får tag i ett skinnband där den inbundna bokens renskurna översida, de sammanhållna bladen i boken, är färgade i ett regnbågsmönster, kom då ihåg att det färgbad – mar-moreringsbadet – som bokbindaren själv har gjort i ordning, är minst en timmes idéskapelse med penslar och färger för just den boken.

Att sedan välja ut de rätta stämplarna för att med det florstunna bladguldet dekorera skinnbandets ytterpärmar, gör handboksbinderiet till en konstart i sig. En kulturtradition från klostercellen, levande och vital, även i vårt land på väg in i ett nytt sekel.

En vårdag på Montmartre (Ett inpass)

Det är måndag morgon.

”Biggan, jag känner mig snuvig, du får ringa ner till gubben i bokhandeln och säga att jag är förkyld.”

”Du vet att jag avskyr att tala med honom. Och så är han från Provence och talar en franska som jag inte förstår.”

”Allright, jag ringer själv, men då frågar jag efter marockanen som jobbar med mig på trottoaren, så får han tala om för gubben att jag inte kommer. Det är förresten synd om marockanen, han har varit snuvig ända sedan i vintras.”

”Ja, det var ju din pappas sämskskinnskalsonger som klarade dig i kylan. Vi får se till att vi får dom med hem. Dom är ju snart ett museiföremål, eftersom han lät sy dom när det skulle bli unionskrig med Norge. Var inte det 1905?”

Jag ringde till bokhandeln och fick tag i min arbetskamrat marockanen, som jag delade ansvaret med för bokförsäljningen på trottoaren den extremt kalla parisvintern 1928-29. Sedan beslöt vi att gå ut och äta frukost på Café Wepler på Place de Clichy tio minuters gångväg från där vi bodde på Montmartrekullen.

Jag kunde inte sluta att tänka på gubben i bokhandeln, min chef Monsieur Chalady. I tio månader hade jag jobbat hos honom, och inte en gång hade *le patron* ens frågat mig om vi skulle ta ett glas eller en kopp kaffe tillsammans. Man tyckte inte om utlänningar i Frankrike på 1920-talet. Något bättre blev det väl när man talade om att man inte var amerikan utan svensk.

”Jaha, ni är från Schweiz”, blev svaret.

Man kan förstå att parisarna ibland får knotter på ryggen när de träffar en utlänning. Staden har alltför många gånger under de senaste hundra-tjugofem åren varit mer eller mindre ockuperad av utländska trupper. 1814 var det ryska soldater, 1871 tyska, 1919 amerikaner och 1942 det värsta av allt, åter tyskar.

Samma år skrev författaren Staffan Tjerneld en visa som sjöngs på den första "Taggen-revyn" på Intima Teatern i Stockholm. Texten är fylld av känsla inför den tyska ockupationen av Paris 1942 och uttrycker på ett utmärkt sätt parisarens känslor gentemot utlänningar:

På Place Pigalle
i kring Etoile
å på själva Pont Royal
ser man
hör man
dem som man inte vill se!

På vägen till caféet, ett stenkast från det råtthål vi hyrde, stötte vi på grönsakshandlaren utanför hans lilla butik. Han var från Normandie, en otroligt ful karl klädd i fyra lager lump med en slängsjal om halsen och mycket calvados innanför tröjorna.

"Ha, monsieur, hur trivs ni med stolen?" frågade han.

Anledningen till hans fråga var att han en dag, då jag på en lånad dragkärra forslat hem en stol som jag köpt på loppmarknaden, stannade mig och frågade:

"Vet ni, monsieur, när den här stolen är tillverkad?"

"Nej, inte precis, men den är väl en femtio, sextio år gammal", drog jag till med.

"Inte alls, den är från 1840-talet, en kopia på en *Louis Quinze*. Titta på sniderierna där på ryggstödet, de är skurna i trä och inte någon gipsslinga som har klistrats på. Vad fick ni betala, monsieur?"

Grönsakshandlaren var gift och hade två små barn. Man påstod i kvarteret att hustrun varit uppasserska på "Den Glada Grisen" nere vid Hallarna, dit slaktarna kom in i sina blodiga arbetsrockar och tog sig ett glas. Det skulle varit på den tiden grönsakshandlaren var biträde åt den rike grossisten som sålde purjolök till hela Paris.

"Men man vet väl vad fruntimmer har för sig där nere, med alla chaufförer som kommer in från landsorten", lade han till och tittade mångtydigt efter gumman.

För nu var hon en gumma, och lika smutsig som sin man rullade hon med magen mellan knäna fram på korta ben på jakt efter sina ungar, som stulit var sin banan från disken.

Vi skildes från den kulturhistoriskt bildade grönsakshandlaren efter att ha talat om att vi trivdes med stolen. Han hade blivit vår vän under vintern när vi handlade varma kastanjer från grillbordet han brukade ställa ut på gatan när temperaturen gick ner mot noll.

På Place de Clichy var det mycket folk, flickorna stod redan i gathörnet fastän klockan inte var mer än 12. Framför Gaumont Palace var det kö efter biljetter till dagens första filmförevisning. Platanerna upp efter boulevarden hade klätt sig i en första skir grönska och de ensamma parkstolarna som hade stått ute och frusit hela vintern hade fått sittgäster som hoppades på en vänlig vårsol efter den förskräckliga kylan.

I hörnet mötte vi lumphandlaren med sin kärra. Han ringde på sin klocka och skanderade som vanligt "*Marchandise – marchandise – varor, varor. Jag köper allt ni vill bli av med.*" Han kom regelbundet varje måndag till vårt kvarter. Även under den gångna vintern med snö och is på Paris' gator gick han sin runda i filtofflor med knäppspännen som alltid var trasiga.

Kring Place de Clichy cirklade ett halvt dussin taxibilar som på ett halsbrytande sätt girade in mot trottoaren och styrde ut i gatan igen. När taxichauffören kom inom skrikhåll till folket på

En av flickorna kring Place de
Clichy sedd med den svenske
tecknaren Adolf Hallmans ritstift.
Här är hon mera intresserad av
en guld fisk än av torskarna på
gatan utanför.

trottoaren, väste han: "*A la maison, à la maison*" och så svängde han ut på gatan.

"Tror du han vill köra oss hem?" frågade jag Biggan.

"Du är efter din tid, kapplöpningarna vid Malmaison har ju just börjat och dom vill fånga folk som ska dit", svarade Biggan som hade hästtradition med sig hemifrån.

Café Wepler var ett äkta parisbrasserie, stort och kallt med speglar på väggarna och gamla ärevördiga kypare i långa, vita förkläden som svajade om benen när de skyndade mellan borden. Vi åt som vanligt *Jambon de Paris*, ett stort stycke kall skinka med varma kronärtskocksbottnar i vinägretsås.

När vi hade ätit tog vi en drogbil och for upp till Place du Tertre för att titta på hötorgsmålarna. På det lilla torget på toppen av Montmartrekullen strax nedanför Sacré Cœur samlades

dagligen ett tiotal unga målare, som i Utrillos anda målade pittoreska parisermotiv, mest gamla hus med en hängpil i bakgrunden. Någon gång köpte vi för tvåhundra francs en handmålad gouache och hängde på de tråkiga väggarna i råtthålet där vi bodde.

Så promenerade vi sakta nedför Rue Lepic och på hemvägen stannade vi för att köpa middagsmat hos slaktaren på Rue Damrémont. Biggan handlade ofta ett par skivor av det utsökta franska kalvköttet, som hon sedan stekte med schalottenlök i vår kokvrå.

Den dagen stod det en liten gumma inne i affären som också handlade kött. Hon fick tre gånger så mycket i sin påse som Biggan och betalade bara trettio centimes för det. Hemma hade vi avhandlat vad Biggan skulle ha i hushållspengar så jag blev en smula irriterad över att hon betalat två francs för vår middagsmat. Jag vände mig till slaktaren, som uppfattade min bistra min, pekade på gumman och frågade:

”Vad är det för kött?”

Han höjde slaktarkniven mot taket, lade upp ett gapflabb och svarade:

”Jo, monsieur, det är hundmat.”

Sedan dess har jag aldrig lagt mig i min hustrus hushållsekonomi.

På kvällen när Biggan skulle steka kalvköttet knackade det på dörren och i vår garderobssmala tamburkorridor trängde sig två välbeställda äldre svenska herrar in, vänner till familjen i Sverige. De hade hört att vi bodde så ungdomligt och charmerande på Montmartre och ville gärna se vad de trodde var en romantisk parisermiljö. Sedan de kastat ett förskräckt öga på vårt råtthål, ändrade de sig snabbt och bjöd i stället på middag hos Prunier, den berömda ostronbaren mitt emot Madeleinekyrkan nere i stan.

Jag hade aldrig kunnat äta ostron, men Biggan tycker att det

är spännande, speciellt att titta på hur ostronöppnarna utanför krogen plockar upp djuren ur de stora fiskekorgarna och med en blixtsnabb rörelse öppnar skalén.

Vi tackade ja till erbjudandet och Biggan lade kalvköttsskivorna på fönsterblecket, som vi under vintern lärt oss använda som kylskåp. Nere i stan satt den första violflickan med sin blomsterlåda på trappan till Madeleinekyrkan. De gamla gaslyktorna glimmade svagt från sina nya elektriska lampor och det luktade balsam från platanernas elefantgrå stammar. Våren hade kommit till Paris.

Från Idrottsbladet till New York Times

Den människa som utom mina närmaste anhöriga haft den största betydelsen för min personutveckling och min förmåga att hjälpligt förstå och agera i det som Balzac kallar "Den mänskliga komedin" är Rudolf Eklöw.

"R:et" var hans signatur under ett oändligt antal idrottsartiklar och fotbollsreferat.

När och av vilken anledning vi träffades minns jag inte, men det måste ha varit i början på 1920-talet och vi var båda mycket unga.

Jag var en ganska bortskämd tonåring från en både skyddad och exklusiv miljö, som just mött en av livets brutala realiteter, mina föräldrars skilsmässa. Mitt behov att klara den nya situationen, allt som ramlat samman, var större än mitt behov att förstå.

"Ekis", som blev mitt smeknamn på den långe vilden, klädde av mig sammetskostymen, avslöjade verkligheten och ironiserade bort de mörkaste avgrunderna. Och det fortsatte han med långt upp i livet.

Han var och har förblivit en märklig blandning av ömsint kunskapstörst om människor och deras själar och en ilsken och hänsynslös kommentator av det som händer omkring oss. En av de första kommentarerna om mig och min person var när han med förakt i rösten döpte mig till "Kuskmössan".

Vi var ett gäng skolpojkar som under vintern brukade spela tennis i gamla C-hallen vid Östermalms idrottsplats strax norr om Stadion. En vinterdag var jag senare än de andra och gick

Rudolf Eklöw, kallad R:et, journalist i Idrottsbladet, senare sportredaktör i Dagens Nyheter, här som fotbollsdomare i en match mellan Tyskland och Italien 1936. Eklöw ansågs då vara en av de tio bästa fotbollsdomarna i Europa. Etthundratiotusen åskådare i Berlins olympiastadion hyllade nationalsångerna stående med Hitler-hälsning. Endast R:et i stram svensk givaktställning. Den vita fläcken framför hans ena öga är en svensk tvåkrona på väg mot gräsmattan. En gång singlar han slant med en engelsk pundsedel, men den blåste bort.

in i hallen med ytterkläderna på för att se om de hade börjat spela. Till jul hade jag av min mamma fått en dubbelvikt pälsmössa som jag bar med ogenerad stolthet.

"Ekis" skulle just serva men släppte bollen i golvet, pekade på mig med racketen och ropade till kompisarna:

"Titta grabbar, här kommer Kuskmössan! Varmt om öronen, förstår jag!"

Kalla vinterdagar innebär för mig fortfarande ett mått av övervinnelse när jag skall ta på mig en pälsmössa för att slippa frysa om öronen.

Det var också "Ekis" som lärde mig tänka i tidning. Innan jag ens hade en tanke på att bli chef för Åhlén & Åkerlunds Förlag sa han:

"Du tänker på en tidning som på en gammal byrå där man lägger in olika saker i olika lådor. För helvete gosse, en tidning är en homogen enhet där varje avdelning måste vara en lika naturlig och nödvändig del som de olika organen i din kropp!"

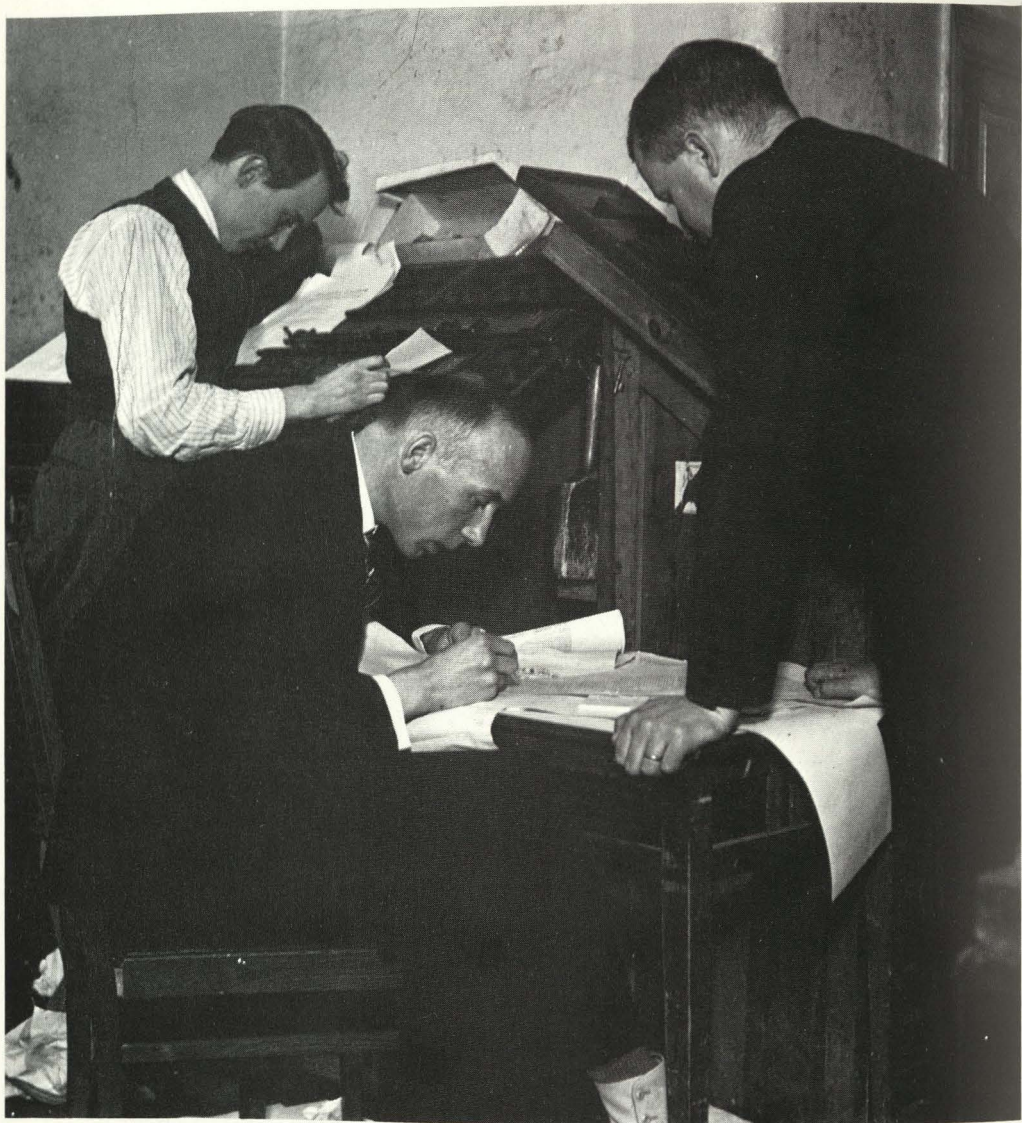
Kulmen på vår vänskap och våra diskussioner blev emellertid mina besök på hans arbetsplats Idrottsbladet.

Idrottsbladet, en specialtidning för idrott, låg två trappor upp på Tunnelgatan mellan tunneln och Sveavägen. Tidningen var tryckt på dagstidningspapper och kom ut tre gånger i veckan, måndag, onsdag och fredag.

I många avseenden speglade förhållandena på Idrottsbladet det revyartade tillståndet på en svensk landsortstidning på den tiden. Redaktionen var inhyst i ett par sammanslagna bostadsvåningar, där varje skrubb var utnyttjad för någon medarbetare. Huvudredaktören och ägaren av tidningen, Torsten Tegnér – signaturen TT – son till den berömda barnvisekompositören Alice Tegnér, satt i ett litet, nästan mörkt rum mot gården. I ett ännu mindre rum mot gatan satt "Ekis."

Interiören gjorde på en utomstående ett helt förvirrat intryck. Papper på skrivborden och golvet, överfyllda pappers-

Huvudredaktören och ägaren till Idrottsbladet Torsten Tegnér läser i sista minuten korrektur på en av sina berömda krönikor i tidningen. Handsättaren vid kasten bakom honom väntar på rättelserna. Tegnér, TT kallad, var en ordekvilibrig, ibland oläslig för en vanlig idrottskille, och en man passionerat intresserad av idrott, kvinnor och mat.

korgar, klipp och klisterburkar, halvdruckna kaffekoppar och rester av skinksmörgåsar på fönsterbrädor och stolar och ett evigt surr av skrivmaskinsknatter och telefonröster genom de öppna dörrarna mellan de olika rummen.

I det största rummet i våningen satt redaktionssekreteraren Topsy Lindblom. Topsy var i kamratkretsen berömd för sin replik till en yngre medarbetare, som frågade vad han skulle ta upp för mat från krogen när redaktionen skulle arbeta över:

"Jag bryr mig inte om vad det är, bara det är mycket!" svarade Topsy.

Topsy blev senare ägare och manager för danspalatset "Nalen" i Stockholm.

Repliken var naturlig. Huvudredaktören Tegnér hade redan på tidigt 20-tal en benägenhet att i sina kringspalter blanda ihop idrottsresultat med tillagningen av béarnaisesås och de grekiska gudarnas familjeförhållanden. Förvirringen i hans utblickar över idrotten och andra ämnen blev med åren så stor,

Även R:et Eklöw hade under tiden på Idrottsbladet sin överman. Här skildrar Rit-Ola redaktionschefen Topsy Lindbloms besvär med att få R:et att lämna en godkännbar reseräkning efter en reportageresa till en cupfinal i fotboll.

att även en i princip nyfiken läsare inte hade en chans att följa med i texten.

I Topsys redaktionsrum satt också tidningens manlige sekreterare, kallad vaktmästare. En som jag minns för hans hjälpsamhet och milda väsen hette Jansson. Han var ett levande bevis för mångfalden av olika personligheter på det gamla Idrottsbladet. Hans intresse var den italienske skalden Petrarcas sonetter, vars översättningar till svenska han med aldrig sviktande intresse samlade till sitt privata bibliotek.

Här fanns också en nedsutten lädersoffa, vilken vid många tillfällen fick utgöra den biträdande boxningsreportern Seo Holmstedts sov-, vardags- och frukostrum.

Jag hade börjat lära mig boxas någon gång 1922–23. Intuitivt hade jag förstått att den slutna miljö jag växte upp i en dag skulle brytas, och att jag både andligen och kroppsligen kunde komma att behöva försvara min integritet.

Hos Alex Weimark, två trappor upp mot gården i huset Storkyrkobrinken 3, började jag ta boxningslektioner, en idrott som senare utvecklades i en provisorisk boxningsring tillsammans med bröderna Lövgren i skräddarverkstaden på Manilla dövsstumsinstitut. Seo Holmstedt och hans chef, den ordinarie boxningsreportern på tidningen, Henry Eidmark, var därför mina speciella gudar.

När jag kom upp på tidningen för att hälsa på "Ekis", fanns aldrig någon ledig stol i det lilla krypin han disponerade som arbetsrum. Oftast satt jag och balanserade på papperskorgen. Ibland kom tidningens, senare Dagens Nyheters, oesterhärms-

Rit-Ola tittar efter min boll vid en av alla de golfmatcher vi spelat. Ola, som är den verkliga tävlingsmänniskan, brukar när han vinner säga: "Det var en bra match i dag." Och när jag någon enstaka gång vinner matchen: "Det var en skön promenad vi fick i dag." En härlig distinktion!

liga tecknare Rit-Ola Garland in för att stående spela femkort.

Rit-Ola Garland hette från början Jan-Erik Olsson. Hans pappa var "Hedningen Olsson", mångårig riksdagsman i första kammaren och ecklesiastikminister bland annat i Nils Edéns och Hjalmar Brantings regeringar.

"Hedningen Olsson" hade en mycket stor boksamling, som Rit-Ola ärvde då pappan gick bort. När sonens egen boksamling blev för stor för bokhyllan på Brantingsgatan där Rit-Ola bor, släppte han då och då ned en av sin pappas mest svårlästa historiska teoriböcker i sopnedkastet.

Så fyllde Ola sextio år och hans mamma kom till uppvaktningen på Brantingsgatan med ett stort, tungt paket.

"Ola, det här är den finaste gåvan jag kan ge dig. Det är delar av pappas bibliotek som jag för dyra pengar under årens lopp har köpt in hos Björck & Börjessons antikvariat."

Ridå kring en sluten cirkel med ett snedsteg till ett sopnedkast!

Jag fascinerades av Rit-Olas personlighet, hans obrytbara goda humör och livsglädje, den snabba repliken, alltid lika säkert placerad som i Albert Engströms bästa historier. Här lades grunden till en vänskap mellan mig och Rit-Ola och våra respektive "lagvigda" som berikat våra liv och nu sextio år senare är betydelsefullare för vår trivsel i tillvaron än det mesta.

Jag var en dålig skolpojke. Därför skickades jag 1926 av min pappa till London för att på allvar lära mig "yrket". Genom någon bekant i England blev jag placerad som "redaktions-elev" på Daily Mails söndagstidning Weekly Dispatch.

Innan jag reste i april månad var jag uppe på Idrottsbladet för att säga adjö till gänget. Om det var "Ekis" eller Lindblom minns jag inte, men någon på tidningen nämnde att vår svenske stjärnboxare Harry Persson senare under året skulle gå en avgörande match i London mot den engelske tungviktsmästaren Phil Scott. Man föreslog att jag skulle bevaka evenemanget för

tidningens räkning. Jag blev naturligtvis överförtjust men också rädd för hur jag skulle kunna klara ett "så viktigt uppdrag".

I London blev jag tillsammans med tre unga engelsmän, som gick på utbildning i staden, inackorderad hos en äldre engelsk dam som bodde i ett hus i Regent's Park Lane. Bäst minns jag en irländare som skulle bli *civil servant* i Uganda. När han tog sin examen och fick ut en penningssumma för att skaffa sig tropikutrustning, köpte han sig femtio sidenskjortor. Efter två månader hittade inackorderingstanten alla skjortorna otvättade under hans säng. Ett härligt sätt att förbereda kolonialtjänsten för imperiet!

Själv blev jag tilldelad ett sovrum under taket med ett fönster som, liksom i många andra hus i London, inte gick att stänga. Vintern blev kall och jag fick vänja mig vid att sova i långkalsonger med en stickad mössa på huvudet. En eller två gånger fick jag slå hål på isen i handkannan för morgontoaletten.

Det var också här på Regent's Park Lane som jag, hur underligt det än låter, lärde mig uppskatta några av det engelska kökets märkvärdigheter. Kall fårstek, som smakade ull, med varm kokt potatis och en liten, liten klick indisk *chutney* samt en mycket speciell efterrätt, *custard*, som bestod av en klimpig gul, trögflytande vaniljkräm utan någon extra "garnering".

Tjänstgöringen på Weekly Dispatch var egentligen varken rolig eller lärorik. Mest blev det att springa ned på Fleet Street och hämta öl till redigerarna på redaktionen. Arbetet gick trögt under veckan, och först om det hände någon stor olycka, helst med många döda på lördag eftermiddag, fick redaktionen liv och fart. Mitt uppdrag utvidgades då till att skaffa en flaska gin att hålla i ölet.

Så kom då framåt eftersommaren den stora dagen då Harry Persson anlände till London. Han slog upp sitt träningsläger på ett värdshus i byn Colnbrook utanför London. Träningslokalen var inrymd i ett f d stall.

Jag for ut till träningslägret, mötte Harry med tränare kring ett köksbord, gjorde min intervju och sände manuset till tidningen. Några dagar senare anlände några vänliga rader från Eidmark med ett besked att han själv skulle komma över för att referera matchen, men att jag skulle stå för så kallade kringbitar och ordna med fotograferingen.

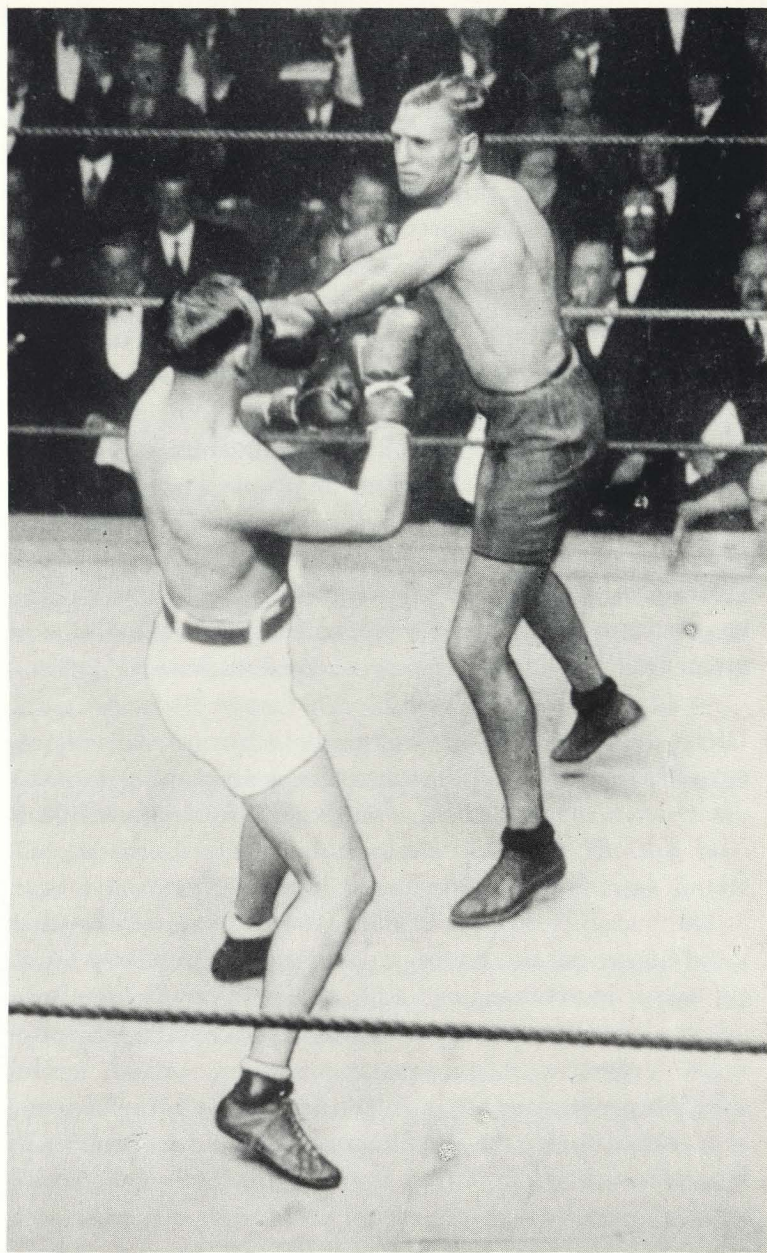
Eidmark anlände också och tog in på ett familjehotell i Bloomsbury i närheten av British Museum. I hans smala rum, som bestod av säng och ett bord med uppställd skrivmaskin, fick jag mina instruktioner. Det hade viskats och tisslats kring Eidmark hemma på redaktionen. Eftersom jag alltid haft svårt att intressera mig för skvaller, hade jag aldrig lyssnat till vad man hummade om kring min idol. Jag tyckte att Eidmark behandlade mig väl. Sakligt och bestämt på ett föredömligt sätt gav han order till en okunnig springpojke, talade om vilken sorts kringbitar han ville ha och vad som skulle fotograferas.

Matchen hölls i Holland Park och Persson vann på knockout i elfte rondan. Jag fick efteråt ett telegram från Tegnér där han berömde min insats, en uppmuntran som den gången spelade en mycket stor roll för min ännu tveksamma självtillit.

Många år senare vid en middag med idrottsvänner satt jag mit emot TT. Vi började tala om min volontärtid i London och jag klagade skämtsamt över den dåliga betalningen, tre öre raden, som tidningen hade betalt mig. Med sin stammande röst svarade TT:

”Du, du, du, var inte värd mera, Albert!”

Matchen mellan Harry Persson och den engelske tungviktsmästaren Phil Scott i London 1926 vanns av svensken (här med ryggen mot kameran) på KO i elfte rondan. Jag var redaktionell springpojke åt Idrottsbladets hitresta boxningsreporter och skaffade bilden. Den tidens uppladda ringsidepublik skymtar i smoking mellan repen.

Jag trivdes i London och med engelsmännen. Deras eviga tal om vädret irriterade mig inte, även om jag inte då förstod att vädret är ett slags brygga mellan i grunden blyga och formella människor i en opersonlig miljö. I den överfulla tunnelbanan är det bättre att tala om vädret än att be sin trängande granne att ge fan i att stå på min fot!

Men vintern 1926-1927 blev en besvärlig tid. Så småningom blev jag lungsjuk av dimman och kylan i mitt sovrum och fick ett bestämt läkarråd att återvända hem på vårvintern.

Innan dess hade jag hunnit nosa på många engelska specialiteter. Yrkesmässigt fick jag tillfälle att under en kortare tid arbeta hos W H Smith & Son, Englands motsvarighet till Svenska Pressbyrån. Där lärde jag mig att tidningsaffärer ska ligga i hörnet av ett hörnhus som moderföretaget skall äga själv. Av kamraterna på Regent's Park Lane fick jag en del mera personliga råd som att nejlikan i knapphålet skall vara mörkröd och att man till smoking har vit scarf även på sommaren.

Då jag i London fått "tidningssvärta i ådrorna", ville jag efter parisåret, om vilket jag berättat i föregående kapitel, fortsätta i det vi idag kallar mediabranschen. 1929 reste jag därför till New York för att lära mera om tidningsutgivning och grafisk teknik. Av en lycklig slump hamnade jag på New York Times.

Tidningen låg då som nu mitt i stan vid vad som kallas Times Square, där den bullriga och slingriga Broadway närmar sig två av Manhattans rätlinjiga boulevarder. Trakten var då och är idag i ännu högre grad ett slags Kiviks marknad.

Halv- eller kvartshöga skyskrapor blandas med låga hus fulla med barer av stripteasetyp. Taken är fyllda av rörliga neonljus, som reklamerar de senaste filmerna på nedsuttna och förfallna biografier, och kring platsen ligger små restauranger där man lagar maten i fönstret mot gatan. Ett syndens och nöjenas centrum.

Bilarna tjuger på gatan och i de långa limousinerna skymtar festklädda miljonärer, som passerar för att på teatrarna vid si-dogatorna förgylla salongerna under föreställningen av någon musical som några år senare skall göra succé på Oscarsteatern hemma i Stockholm.

Här ligger New York Times, här skrivs och redigeras tidningen efter ett mycket bestämt mönster och här trycks den i källaren på det kvarter där den ligger.

Första dagen jag kom fick jag träffa Arthur Sulzberger, vice verkställande direktör för New York Times. Tidningens andre vVD och finanschef, Colonel Julius Adler, var varken den dagen eller senare tillgänglig för presentation. Båda var svärsöner till Adolph S Ochs, tidningens ägare.

Mr Sulzberger sa under det korta första samtalet: "*The house is yours* – Stället är ditt, ta för dig vad du kan greppa." En fantastisk inbjudan till en okänd ung man från ett okänt litet land på andra sidan Atlanten och en öppenhet inom yrket som mången svensk företagare idag skulle må väl av att efterleva.

Jag började min tjänstgöring på de tekniska avdelningarna. Chefen var en stor och tung skotte som hette Hart. Han överlät min utbildning till sin närmaste man, en mariningenjör, vars namn jag inte minns, men som under andra världskriget blev amiral och chef för den tekniska utvecklingen av det amerikanska u-båtsvapnet.

Först fick jag ett skitjobb i sätteriet. Men det triviala i mina uppgifter komprimerades av att på förnatten få vara vittne till hur de berömda huvudredaktörerna kom ned till ombrytningsborden i sätteriet och där, pressade av att tryckningen skulle börja i tid och övervakade av de tunga fackmännen, ombrytarna, fick dämpa ned sina ivriga förslag att ändra rubriker och underrubriker på första sidan.

När tidningen gått i press hämtades jag av "mariningenjören" och tillsammans gick vi upp i personalmatsalen där jag

En del av New York Times maskinsätteri i slutet av 1920-talet. Bilden är historisk eftersom maskinsättningen numera är automatiserad. Genom de många rören suger man ut blyångorna från maskinernas gjutinstrument i vilka den färdiga bokstavsraden formas. Liksom nu arbetade man ofta "mot tiden" för pressläggning – tryckstarten av morgondagens tidning. Typografer och litografer har alltid varit elitarbetare, de sista skråmedlemmarna i Sverige som fick bära värja.

varje natt åt glass och han drack kaffe med ostsmörgåsar. Till den matsalen återkom jag en kväll fyrtiofem år senare. Vi var med våra fruar bjudna på en överraskande teatersupé av tidningens nuvarande vice ordförande, Sydney Gruson, vars

andra hustru är Göran Genteles änka Marit. Sydney påstod att vi åt vid samma bord där jag suttit som lärling och elev, men det tror jag var ett offer på nostalgins altare. Köket serverade vad man förmådde på natten och jag fick glass till efterrätt.

Senare fick jag tjänstgöra som biträde i tryckeriet. Beroende på dagens sidantal, som huvudsakligen styrdes av mängden annonser, drogs det nödvändiga antalet rotationspressar igång.

Utanför på 43:e gatan stod en kö av tryckare och biträden ordnad efter ett visst mönster. Allteftersom antalet pressar drogs igång fick tryckarna arbete för natten. De överblivna fick gå hem och vänta på sin tur och betalning till nästa natt. Ett system som vi inte ens på 1930-talet skulle ha accepterat här hemma.

Det var också här i källaren på tidningen som jag för första och sista gången träffade mr Adolph S Ochs från Chattanooga, Tennessee, som för lånade pengar hade köpt New York Times 1896, fyrtiofem år efter dess start.

Ochs var en liten oansenlig gubbe. Han hade kommit in i huset genom pappersporten, den port där man tar in pappersrullarna till tryckpressarna. Han såg ut som en av de många karikatyrer av en judisk företagare som på 30-talet förekom i olika publikationer. Den natten hade han på sig en svart slokhatt, som påminde om de svenska socialisternas vid sekelskiftet. Om det var en tillfällighet eller ett uttryck för hans socialliberala samhällsuppfattning, kan förbli en öppen fråga.

Sedan han hälsat på oss, som rullade papper, gick han vidare genom tryckerikällaren, tittade på de nya Woodpressarna och bytte några ord med de äldre förstattrackarna som han kände.

Efter några månader på de tekniska avdelningarna fick jag flytta upp till redaktionen. Där placerades jag som nyfiken åskådare vid ett skrivbord, som i princip användes av en annan svensk fullt aktiv reporter vid namn Marc Hammarskiöld.

Mitt första redaktionella uppdrag blev att sortera färdig-

skrivna och uppsatta dödsrunor över världens kändisar. Vi svenskar var i minoritet. Endast två den gången levande svenskar ansågs tillräckligt betydelsefulla för ett i förhand förberett införande i N Y Times. De var Gustaf V och Greta Garbo.

Av Hammarskiöld fick jag mina första lektioner i tidningens journalistiska regler för rapportering.

"Du förstår", sa Marc, "ska du skriva om en eldsvåda får du inte bara nöja dig med att fråga ut brandkaptenen på platsen. Du måste också ta reda på hur folket i huset, som brinner, uppfattar orsaken till branden. Glöm inte heller att tala med portvakten i huset mitt emot så du får med hans eller hennes intryck av händelsen. Vi reportrar ska skriva ned alla synpunkter, alla fakta vi kan få tag på. Sedan blir det nyhetsredigerarnas sak att stryka det de tycker är onödigt att ta med i artikeln."

Nyhetsredaktionen på New York Times var ett gigantiskt rum, lika stort som en ordinarie svensk ishockeyrink. Jag tror inte jag överdriver om jag säger att där fanns utplacerade ett hundra skrivbord, alla av metall. Skrivmaskinsknattret var bedövande och något system i hanteringen av färdiga manuskript var omöjligt att upptäcka.

I ett hörn av det överväldigande rummet fanns ett tält med en mottagningsstation för rapporter från amiral Richard Byrd som satt vid sydpolen i ett annat tält och studerade ismassorna. Det var en reportageserie som tidningen var ensam om, ett s k *scoop*. Mig föreföll de rapporter, som kom ur tältet de få gånger man fick kontakt, skäligen ointressanta. Men så blir det lätt när man på en tidning försöker utnyttja en ensamrätt alltför länge.

På våren 1930 fick jag ett brev från min pappa som föreslog att jag skulle komma hem och genom arbete visa att jag dög till teknisk chef för Åhlén & Åkerlunds tidskriftsförlag. Avdelningscheferna där var duktiga men äldre personer, som inte på många år haft kontakt med den internationella grafiska maskin- och metodutvecklingen.

Året innan hade nämligen pappa och hans bröder av Erik Åkerlund köpt Åhlén & Åkerlunds Förlag för den ofantliga summan av tolv miljoner kronor. Anledningen var att man på Bonniers bokförlag fruktade att de populära tidskrifterna både direkt och indirekt skulle få en negativ inverkan på försäljningen av böcker, speciellt de billiga bokserierna. Bonniers Förlag var på sin tid pionjärer inom detta område med utgivningen av de s k 25-öres böckerna.

Jag tackade naturligtvis ja till erbjudandet, men innan jag lämnade New York Times gick jag upp till Arthur Sulzberger för att tacka och säga adjö.

"Kom tillbaka åtminstone vart tionde år", sa Arthur. "Vart tionde år har vi en ny teknik för tidningens utgivning."

Hans ord har verkligen besannats. Idag sätts och redigeras tidningen på dataskärmar och de långa ombrytningsborden med de färdiguppsatta sidorna på blysats är borta. De fascinerande diskussionerna mellan ombrytare och redaktörer, där de på nätterna under överljuset från lysrören tillsammans inspekterade raden av inramade sidor, som efter några minuter skulle bli en tryckplåt i de stora rotationspressarna, är ett minne blott.

Jobbet hade tagit det mesta av Biggans och min tid under vårt år i New York. Biggan arbetade i den skandinaviska bokhandeln på 3:e avenyn som min farbror Åke Bonnier startat i New York 1911 och som fortfarande gick med förlust för Bonniers i Stockholm. I all sin enkelhet utgjorde bokhandeln ändå en kulturutpost för skandinaviska invandrare, som ville följa med vad som hände där hemma.

Jag vill inte påstå att vi under denna första vistelse i USA var mogna för att tränga in i vare sig landets historia eller dess allmänna förhållanden. Men vi fångades av amerikanernas raka och öppna sätt i livets olika skiften. En bild som på olika sätt karaktäriserar deras uppfattning om sig själv fick jag under mitt arbete på ett tryckeri i Chicago:

"Kommer du till Boston, frågar man: 'Var är du född?' I New York frågar man: 'Hur mycket pengar har du?' Men här i Chicago frågar vi: 'Vilket yrke kan du?'"

Att USA i ännu många generationer förblir det land som ger sina invånare den största personliga friheten, är en övertygelse som jag kommit fram till med åren. Kanske har traditionen från de franska revolutionsbegreppen om frihet, jämlikhet och broderskap ingått en förening med kolonisationstidens krav på enskild handlingskraft och skapat den människa som är amerikanen?

Det finns i New York Times både i tidningen och hos människorna som arbetar där en sympatisk balans.

Det är viktigare att skriva klart och begripligt än att vara briljant. Man skriver och redigerar tidningen för att läsarna själva skall ta ställning, huvudsakligen genom en bred information. Risken är, och det finns många som tycker att det är vad som hänt, att tidningen blir tråkig och temperamentslös!

Dess enda överdrift är söndagsnumren med deras mängd av bilagor. Men denna kilotunga söndagsprodukt är den ekonomiska källa som håller tidningen, dess utveckling inom media och avkomlingarna till gubben Ochs friska och vitala. Köp söndagstidningen någon gång i en affär som håller sig med utländska tidningar, för den är en unik företeelse i 1900-talets informationsindustri, även om en del andra amerikanska dagstidningar under senare år tagit efter New York Times.

Expressens förre huvudredaktör Per Wrigstad brukade med sin djupa och allvarliga stämma säga att en journalists nödvändigaste och värdefullaste egenskap är nyfikenhet.

Ja, jag kan instämma. Därför att den plattform journalisten står på, den funktionella och ekonomiska enhet han tillhör, tidningen, lever på att tillfredsställa läsarnas nyfikenhet på händelser och människor. Precis som i "Dallas".

Under senare år har av lärare och vise män i Sverige präglats satsen att journalistens största uppgift är att "bevaka överheten". Från en praktisk och brutal överlevnadssynpunkt kan jag instämma, därför att det finns tyvärr inget som säljer en tidning bättre än skandalskriverier om kända människor. Speciellt om dessa kända personer upprätthåller ett viktigt ämbete, förvaltar mycket pengar eller haft förmågan att bli berömda idrottsstjärnor.

Skulle jag våga mig på att bena upp anledningen till att en viss dagstidning säljs, inte minst i TV-åldern, är anledningarna tre:

Ett behov av saklig information, om priset på potatis och ägg, om vad som hände vid logens sista sammanträde, om att trafiken lagts om på min gata. Ett informationsbehov som jag skattar till 5 % av motivationsmassan för köp av tidningen.

En önskan "att få ledning i vad jag skall tycka" om filmen som just haft premiär, vilken bilmodell kompisarna tycker är häftigast, vilka kläder som kommer att klassas som snyggast i höst. Ett köpmotiv som jag skulle klassa till 15 % av det totala köpinitiativet.

Resten, fyra femtedelar eller mera av en tidnings säljframgång, beror på hur väl den kan tillfredsställa läsarnas behov av flykt från den personliga verkligheten, det vill säga fylla ut vardagsmänniskans dramatiska vakuum.

Hur rätt eller fel jag än har i denna schablonmässiga uppdelning av tidningsläsarnas köpmotiv är det naturligtvis bra, ja nödvändigt, att såväl nyhetsjournalister som opinionsbildare är övertygade om det betydelsefulla i sin rapporteringsuppgift. Så svårt som det är att skriva, att sammanställa ord så att de ger en total lästillfredsställelse hos de flesta, blir varje tillskott av personligt temperament och vilja att bli läst ett plus för tidningen. Men sanningen, först och främst sanningen, måste vara journalistens ledstjärna, det lärde jag mig på New York Times.

Det finns ett antal dagstidningar i världen som ofta nämns som förebilder för sin uppläggning, redigering och rapportering. Bland dessa är New York Times i USA, Neue Zürcher Zeitung i Schweiz, Manchester Guardian i England de klassiska.

För min del anser jag att New York Times är en "tråkig" tidning. Fördelningen mellan "objektiv" rapportering, åsiktsbildning och rapportering med "spänning", det vill säga till innehåll och form underhållande läsning, är inte välbalanserad.

Samtidigt skall påpekas att då en dagstidning går för långt mot det som här kallats underhållning, publicering av gamla nyheter, därför att de handlar om kändisar, hopkok på sensationella händelser utan verklig nyhetssubstans i materialet etc, förlorar den sin trovärdighet och misslyckas.

Avvägningen och skrivsättet är avgörande för att fylla allmänhetens dramatiska vakuum. Det är ingen lätt uppgift! Att ge ut en tidning, som har jämvikt, en idealisk balans mellan underhållning, saklig information och åsiktsbildning är svårt, men det går.

Nyår i New York

(Ett inpass)

”Ska vi ta bilen?” frågade jag.

”Ja, det gör vi, det är varmare än att stå och hänga på bussen”, svarade Biggan.

Vi höll på att klä om oss för att gå bort på middag till den svenske generalkonsuln i New York, Olle Lamm, som bodde längre ner på Manhattan.

”Det blir bara vi”, hade han sagt när han ringde till Biggan och bjöd oss.

Själv bodde vi i hörnet av 83:e gatan och Riverside Drive, trafikleden som följer Hudsonflodens västra arm från spetsen av Manhattan ända upp till utkanten av Harlem. Vi hade hyrt ett vardagsrum och ett sovrum i ett bostadshotell med fönster mot floden. Den höga strandkanten på andra sidan det långsamt rinnande vattnet hette Palissaderna, ett namn som osökt gav mig en illusion av Vilda Västern. I solnedgångens motljus kunde jag se hur indianerna på sina små ponnyer störtade ned mot floden.

Inför nyåret 1930 var det inte indianernas stridsrop vi hörde där vi bodde på nionde våningen, utan skorstensvisslorna från atlantångarna, som ännu hade sina pirer utmed Manhattans västra strand. Där kom och gick alla de europeiska rederiernas stolta passagerarjättar, och genom skjulen på Svenska Amerikalinjens pir strömmade passagerare, som under nio dagar gungat över Atlanten på ”Drottningholm”.

Garaget låg i nästa hus vid 83:e gatan och sköttes av en mörk äldre man med örnnäsa som vi döpt till Indianen. Han var

långsam och värdig i allt han företog sig men saknade såväl ponny som fjäderbuske.

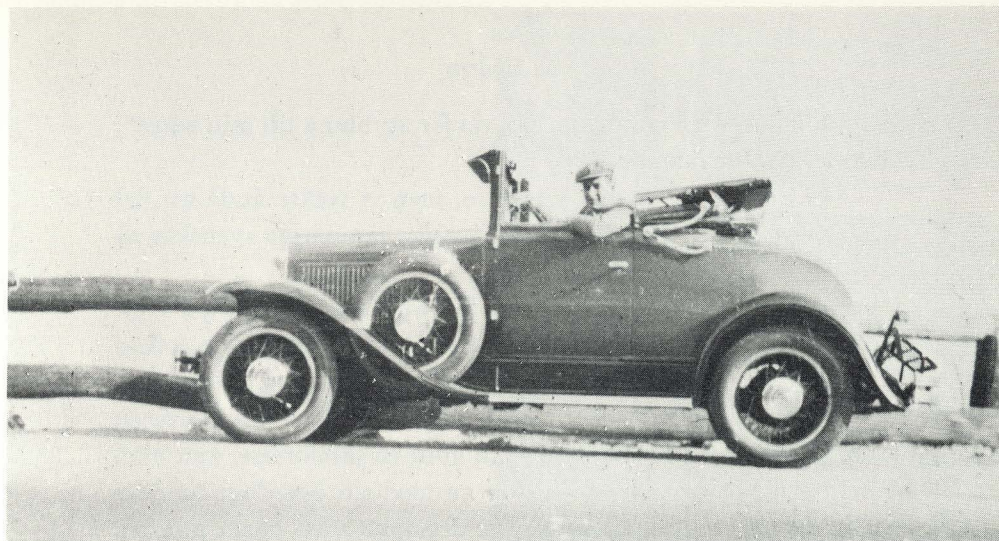
Bilen var en nylackerad Pontiac Cabriolet som jag köpt på avbetalning. Det var inte särskilt varmt under suffletten i den snåla decemberblåsten men varmare än för dem som satt i baksätet. Cabrioleten hade sålts som fyrsitsig, men eftersom den bara hade två stolar inne under suffletten, fanns det ett säte i bakluckan som vecklade ut sig när man reste luckan bakåt. Fellet var bara att där satt man så lågt att man inte såg över suffletten, även när den var nedfälld.

Det var snö i luften på vägen nerför Broadway. Vindrutetorkarna hade frusit fast, så jag fick öppna ett sidofönster och köra med huvudet hängande utanför. Jag kunde inte låta bli att tänka på 1600-talsmålningarna på New Yorks stadsmuseum där de holländska immigranternas små gårdar med sina blommande fruktträd ligger uppradade efter en slingrande byväg. Den byväg som behållit sitt gamla namn "Breda Gatan" och idag är det enda oregelbundna, i det annars tråkiga rutmönstret av numrerade gator som täcker Manhattan.

Vi hittade en rivningstomt i närheten av generalkonsulns adress och parkerade bilen. Man finner sådana obebyggda spekulationstomter utan ett träd eller en buske var man än befinner sig i staden. Mellan de höga husen, fyllda med jäktande människor, påminner dessa tomter med sina bilar, skrot och gammalt papper om helvetets förgårdar på Dorés teckningar till *Divina Commedia*.

I hissen upp till den lammska våningen låg redan morgondagens tidningar, den stora New York Times och den halvformtiga New York News. Jag återsåg dem med ett leende och tänkte på de nätter jag klättrat runt med brustna pappersbanor i de stora rotationspressarna under New Yorks bullrande gatunivå.

Väl uppe i våningen hälsades vi välkomna av Olle Lamm och

Det här är bilen jag köpte på avbetalning under mitt studieår i Amerika. Själv sitter jag vid ratten en vårdag i mars 1930. Biggan har gått ut för att plocka blommor i backen ovanför Hudson River där senare den stora George Washingtonbron byggts över floden mellan Manhattan och fastlandet.

hans hustru. Generalkonsuln, som vi träffade för första gången, var större och kraftigare än jag föreställt mig, även om hans bror, litteraturprofessorn Martin Lamm, hörde till jättarna bland Stockholms flanörer.

När vi fördes in i familjens salong, fick vi veta att det skulle komma en tredje gäst till middagen, men inte vem det var. Salongen var en dröm i smultronrosa. Rosa heltäckande matta, rosa möbeltyger och rosa gardiner, allt upplyst med levande ljus för att ge en lämplig helgstämmning.

Sedan drinkarna serverats kom den tredje gästen. Han var en lång och gänglig ung man med ett blygt leende som nästan bad om ursäkt för att han fanns till. Han hette Gustav Wallenberg. Gustav Wally, som han senare kallades när han spelade operett på Oscarsteatern i Stockholm, hade efter protester från familjen flytt till USA för att lära sig steppa och uppträda på en teater-scen.

”Jag måste gå redan klockan tio för att hinna till min entré”, sa Gustav ursäktande.

”Ja, du är ju här lite inkognito, men vi tyckte ändå att det kunde vara roligt för dig att träffa några jämnåriga svenskar på nyårsafton”, replikerade Lamm.

Middagen blev sensationsfri, förutom att vi bjöds på New Yorks specialitet *clam chowder*, ett slags klar bouillabaisse, kokad på musslor och ostron. En värmekälla för kalla och blåsiga vinterdagar, speciellt om man slagit några centiliter gin i terrinen innan soppan serveras. Vill man göra en jämförelse, kan man möjligen säga att New York-borna med sin betydligt tunnare *clam chowder* ersätter vår härliga ärtsoppa med varm punsch. Men vi fick inte pannkakor som dessert!

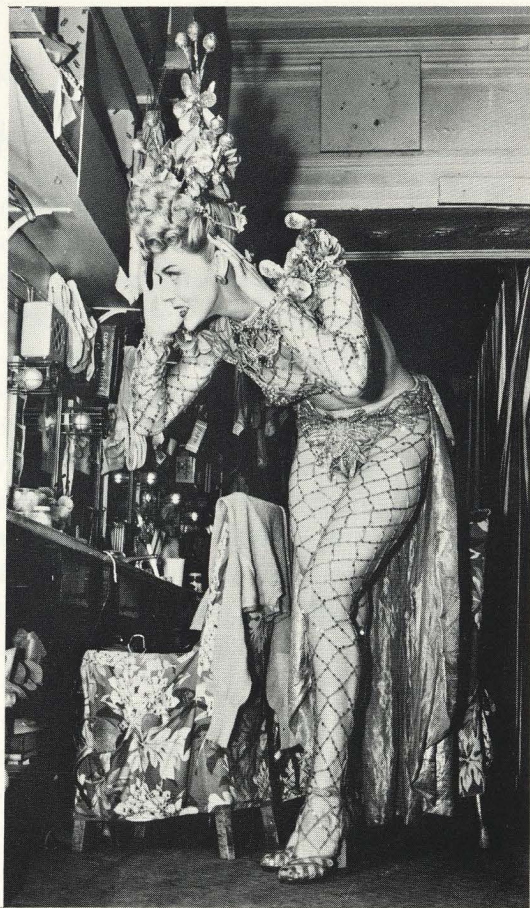
Konversationen gick trög för vi gäster tyckte nog att den imponerande generalkonsuln och hans vackra fru var en smula högtidliga. Året 1929-30 var det stora krisåret när nästan alla människor i New York blivit mer eller mindre ruinerade. Genomsnittet på börsern hade under vintern fallit från 100 till cirka 10 dollar per aktie. Därför berättades historien om ”hotellgästen”, mannen som kommit in på ett hotell i stan och bett portiern om ett rum på trettonde våningen.

”För att sova eller hoppa ut genom fönstret”, frågade portiern rutinmässigt.

Innan vi blivit bjudna till Lamms hade Biggan och jag köpt biljetter till en nyårsvaka med cabaret på Paramounts stora biograf vid Times Square. Eftersom Gustav försvann tidigt tackade också vi för visad vänlighet och smet i tid för nyårscabareten på Paramountbiografen.

Den kvällen hade jättebiografen rullat ihop sin filmduk framför det imponerande scenutrymmet för dans och uppträdande. Jag minns inte vad man visade för jonglörer och trollkarlar, men när klockan närmade sig tolvslaget joggade en stor karl klädd i smoking in på scenen med ryggen mot publiken. När de

Bakom kulisserna provar en av flickorna i baletten sin peruk för den stora entrén i nyårsrevyn. En modern Kraka, skicklig dansös och åtråvärd kvinna.

första tolvslagen hördes i högtalarna, vände han sig om, höjde armarna över huvudet och klappade i händerna. Det var den dåvarande boxningsvärldsmästaren i tungvikt, Jack Dempsey!

Jag reste mig upp ur fätöljen och skrek. Biggan drog mig i kavajen, men när jag såg mig omkring i salongen fann jag att drygt tretusen människor stod upp och klappade i händerna. Här blandades glädje och förhoppningar inför ett nytt år med en ohämmad nationell stolthet över Dempseys framgångar i boxningsringen. Ovationerna ville aldrig ta slut och ingen

hörde sirenerna från New Yorks alla fartyg som följde på tolvslaget.

När vi så småningom vandrade tillbaka till vår parkerade bil, hamnade vi för en kopp kaffe på Astors bar. Hotellet och baren hade fått sitt namn Astor från en av de "stora" familjerna i Amerika, en av de familjer som skapade sin förmögenhet under den stora uppbyggnadstiden. Förmögenheter som grundlagts på mutor och sprit och då och då ett nackskott utanför en sjabbig rallarbar på prärien, nu bortglömt bland skyskrapor och glaspalats i världens mest överväldigande metropol.

När vi kom från baren glimmade fortfarande ljusskyltarna runt Times Square och längs Broadway men reklamen var borta och alla ljusen omställda till ett "*Happy New Year*". En meningsfull önskan om ett bättre nytt år för det amerikanska folket med dess öppna och i grunden vänliga sinnelag.

Två världskrig

Jag minns det första världskriget 1914-1918 i stillastående bilder. Ungefär som när TV stannar en filmremsa från ett sportevenemang och visar löparna i förhållande till varandra vid mållinjen.

Den första bilden är en överfull skärgårdsbåt på extratur, med vilken jag och mina föräldrar i all hast far in till Stockholm från Dalarö. Det är i augusti och vi kommer hem till Kruthuset på Djurgården, där mamma serverar oss en kall kvällsmåltid på gräsmattan mot Stockholms inlopp. Vi sitter och tittar på raden av Waxholmsbolagets vita ångare, vilka alla överfulla stävar in mot staden.

Då kommer det centrala i minnesupplevelsen. Alla Stockholms kyrkklockor börjar klämta. En mobiliseringsövning säger min pappa, lugn fastän han är i tjänstgöringsålder på Svea Livgarde.

Den andra bilden ligger senare än 1914. Det måste ha gått ett par år, kanske är den från hösten 1916. Platsen är fortfarande Djurgården.

Mina kompisar var de tre äldsta sönerna till skraddarmästare Lövgren på Dövstumsinstitutet Manilla. Det var han som i skraddarverkstaden under taket på den stora byggnaden sydde skoluniformerna till de döva barn, som var inackorderade på institutet. Familjen Lövgren hade då tre barn, senare fem.

Den äldste pojken Lövgren, Reinhold, och jag kommer från skogen där vi har varit för att leta svamp, speciellt oxtunga, som växer på ekstammar och går att steka i skivor och ser ut som om det vore kött. Men den dagen hittade vi ingen svamp.

Fältet norr om skolbyggnaden, som nu är en misskött häst-

hage, är planterat med kålrötter. Reinhold stannar, tittar på kålrötterna och säger:

”Jag undrar om mamma och pappa får något med av de här när de skall tas upp?”

Så går jag de många stentrapporna med Reinhold upp till familjen Lövgrens bostad på ett rum och kök. Mamma Lövgren, en lång, mild och mager kvinna, med fattigstämpeln markerad i varje rörelse, varje ord, säger:

”Idag kan jag bara bjuda dej på hårt bröd, Abbe. Men du kan få en skiva kall potatis som pålägg.”

Den tredje bilden är troligen från 1918.

Varje dag gick vi djurgårdsungdomar som skulle till skolan i stan, både morgon och kväll den två kilometer långa vägen till och från spårvagnens slutstation vid Bellmansro. Ernest Thiel, som bodde vid Blockhusudden, följde sin son Tage till spårvagnen. Ofta sammanföll våra tider och jag, som var tre, fyra år äldre än Tage, fick lyssna till bankdirektörens utläggningar.

En dag stannade han på vägen innan vi nått Bellmansro och föreläste vänd mot Tage:

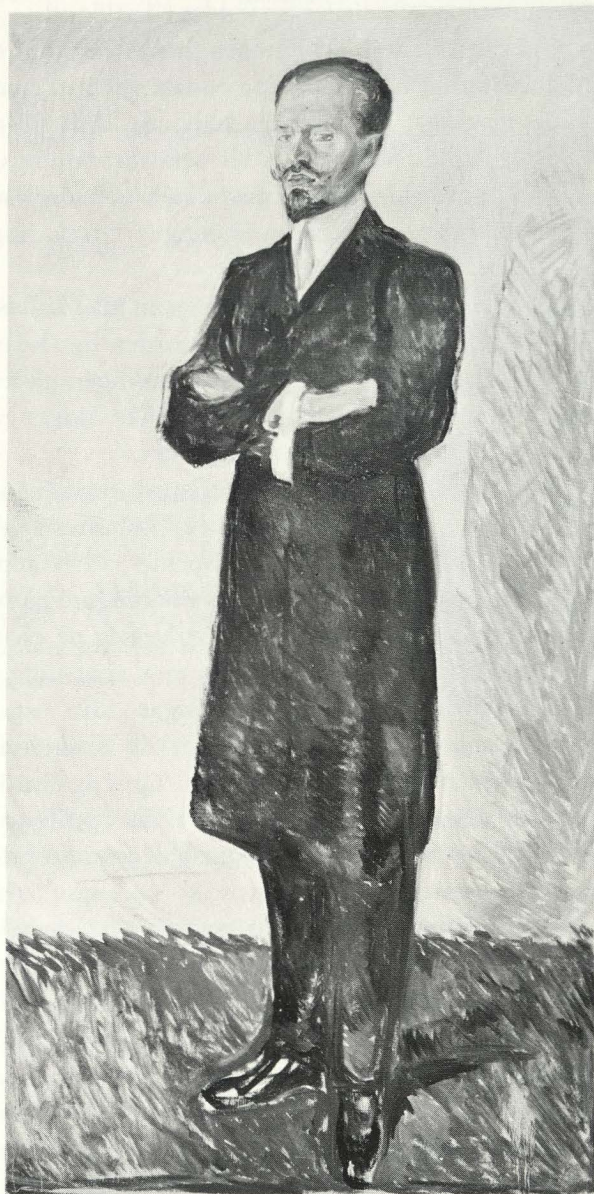
”Kom ihåg min gosse att det var tyskarna som skulle ha vunnit kriget!”

Så fortsatte han med att skildra de tyska framgångarna under fransk-tyska kriget 1870-71. Han avslutade sin föreläsning för den åtta- eller nioårige sonen med orden:

”Jag hatar amerikanerna som tog ifrån oss segern!”

Jag tyckte Thiel var en högtidlig stropp. Speciellt när han blev upprörd och det lilla svarta bockskägget rörde sig som en avhuggen trampolin i det annars orörliga bleka ansiktet.

Ernest Thiel, min farfar Karl Otto Bonniers svåger, målad av Edvard Munch. Porträttet, som hänger i Thielska galleriet, skildrar i någon mån Thiels stela och majestätiska uppträdande, ett uppträdande som han behöll även när han följde sonen Tage till spårvagnen.

Så gick sjutton år och nazismen föddes i Tyskland.

Jag var gift och hade två små barn, men dessutom tillhörde jag en "judisk familj", även om jag endast var vad som på jiddisch kallas *mischling*, det vill säga halvjude. Allt tillsammans gjorde att jag beslöt mig för att bli befälsutbildningselev vid Stockholms Landstormsförbund med kansli och föreläsningssalar vid Riddargatan och söndagsövningar i trekantig hatt i Lill-Jansskogen.

Redan då var förhållandena inom det som idag kallas för Frivilliga Befälsutbildningsförbundet utomordentligt hedervärda. Befälet, som gav oss undervisning huvudsakligen på fritid, var ambitiöst, kamratskapet mellan elever i olika åldrar en styrka och tillgång, samt kursplanerna mångsidiga.

Man kunde få utbildning i infanteristrid, med bland annat den tyske generalen Rommels handbok "Infanterie greift an" som extraläsning. Specialkurser i kulsprute- och granatkastarhantering samt signaltjänst infördes så småningom på schemat.

Liksom nu fanns sommar- och vinterkurser på en eller två veckor med befördringsmöjligheter för den som tidigare gjort ett visst antal kvälls- och söndagsövningar. Min sista befördringskurs genomgick jag i sommarlägret vid Skälderviken och blev därefter hösten 1939 utnämnd till värnpliktig fänrik.

Vårvintern 1940 blev jag inkallad i tjänst vid Svea Garde. Min första mycket brådskande uppgift blev att i Sofia folkskola på Söder mobilisera och utrusta ett vakt- eller skyddskompani, ett beredskapsförband till försvar av huvudstadens i kristid känsliga byggnader.

Det var inget fel på manskapet från Söders höjder och Stadsgårdens kajer, men kanske var det inte det elitförband man borde ha släppt ut på stan för att beskådas av nyfikna militärat-tachéer vid olika beskickningar. Gubbarna hade för det mesta glömt bort hur man hanterar ett gevär och uniformen satt i många fall inte särskilt väl över den lilla kalaskulan. Lite stil

Författaren under beredskaps-
tjänst. Alla deltog vi i förberedel-
sena för Sveriges försvar. Jag
övade trupp och byggde värn vid
kust och flygfält. Två år i uniform
som skapade en närhet till mina
jämnåriga landsmän som ingen-
ting annat.

försökte jag få på varje grupp genom s k exercis I i backarna
ned mot Hammarbyleden, innan den släpptes ut till sitt an-
svarsfulla uppdrag.

Min viktigaste uppgift var att besätta och försvara huvudte-
legrafstationen vid Skeppsbron 2. Uppdraget löstes som jag
själv tyckte på ett snabbt och tillfredsställande sätt, även om
telegraflickorna blev ursinniga över att behöva visa upp på So-
fiaskolans hektograferingsapparat framställda passersedlar för
mina vakter när de kom och gick.

Relativt snabbt löstes jag från uppdraget att mobilisera och
sätta ut vakter i Stockholm. Om jag minns rätt beslöts helt en-

kelt att verksamheten skulle avvecklas. Jag lämnade min expedition och det logement jag ordnat i skolsalarna med den fina utsikten över Strömmen tre trappor upp i Sofia folkskola.

Av för mig okänd anledning kommanderades jag senare samma år, 1940, till överste Willy Kleens stab.

Kleen var en uppmärksamman krigshistoriker och krigsjournalist på övergångsstat som på nytt kallats in till aktiv tjänst. Han var en lång, mager, mycket civil och synnerligen originell man, med stor klassisk bildning, som efter krigsslutet blev fil. lic. i religionshistoria vid Uppsala universitet. Från 1939 var han krigskommentator i den av Åhlén & Åkerlunds Förlag utgivna tidskriften Vecko-Journalen.

Under en kort tid, då vi var förlagda vid Skogshöjdens pensionat i Södertälje med rekognoseringsuppdrag i Sörmland, var en av mina uppgifter att undersöka möjligheten att förlägga ett krigsfångläger vid Halls fångvårdsanstalt strax öster om staden. Uppdraget var inte så lättlost, eftersom anstalten var fylld av interner som med stor misstänksamhet följde mina rundvandringar i sovsalar, toaletter och vattenverk.

Kleen utnämndes inom kort till försvarsområdesbefälhavare i Norrtälje dit jag flyttades med och där staben fick utmärkta lokaler i ett övergivet skolhus, Brännäset.

Under min tjänstgöring vid FO-staben där inträffade en händelse som i sin primitivitet idag förefaller helt overklig. På mig gjorde den ett outplånligt intryck. I ett slag förändrades den teoretiska planeringen till praktisk verklighet.

Staben var nyetablerad i stan och officerarna var fortfarande inkvarterade på Norrtälje Stadshotell. Troligen var det en lördag för Biggan hade kommit upp från Stockholm för att hälsa på under något dygn. Vid tretiden på natten knackade det på dörren och in kom översten i nattskjorta, byxor och pistolbälte.

”Upp med dej, Abbe! Jag har just fått telefonorder från högkvarteret att besätta flygfältet för att förhindra luftlandsättning.

Willy Kleen, originell, frispråkig och mycket begåvad. Här som överstelöjtnant några år före krigsutbrottet.

Vi har inga spanska ryttare så du får ge dej ut till gårdarna i närheten och ge bönderna order att köra upp sina höskrindor på flygfältet i natt. Se till att det inte blir några luckor!”

Jag fick tag i en gammal Husqvarna motorcykel och gav mig iväg. Det var med en underlig känsla av närhet till Sven Dufva i ”Fänrik Ståls Sägner”, som jag knackade upp bönderna på den uppländska vischan. I Konungens namn och i kraft av min uniform, fick jag dem att spänna för sina hästar och innan dagen grydde köra upp skrindor, slädar och höräfsor på Norrtälje flygfält för att hindra en fientlig luftlandsättning.

Snabbt mobiliserades nu ett antal kustbevakningsförband, avsedda att försvara det i Östersjön utskjutande Rådmansö-

landet. Sedan en bataljonschef von Rilen, reservofficer från Sigtuna, kommit på plats, anhöll jag att bli befriad från stabsplaceringen och istället kommenderas till trupptjänst.

Min anhållan beviljades och min första uppgift blev att utbilda en sk detacherad pluton vid en gård söder om staden. Den enda kontroversiella fråga som uppstod under denna kommandering var hållande av korum.

Vid ett stabsmöte på FO-staben över önskemål från truppen framfördes nämligen klagomål över att jag inte höll korum varje dag. Till min skam skall jag erkänna att bland de böcker jag fått ut från Svea Gardes bokdetalj fanns även en liten skrift om korum som jag inte läst. Därför höll jag endast en andaktsstund varje lördag innan flertalet av soldaterna for hem på permission. När klagomålet lästs upp inför bataljonens församlade officerare sa Kleen:

”Det räcker med en gång i veckan, man skall vara försiktig i umgänget med överheten.”

Man kan inte påstå att översten själv följde denna gyllene regel.

Eftersom Kleen var både mycket originell och mycket begåvad, fanns ett latent spänningsförhållande mellan honom och hans mera yrkesbundna överordnade. I allmänhet behöll han sina avvikande synpunkter gentemot milostaben och andra för sig själv, men någon gång rann det över.

Efter en inspektion av en grupperingsövning vid min pluton ställde sig FO-befälhavaren på en liten jordhög, tog upp ett papper ur fickan och låtsades läsa upp innehållet för den uppställda truppen:

”Högkvarteret låter i sin visdom meddela att vid arméns centrala motorverkstäder har man lyckats genomföra att som drivmedel för försvarets fordon använda metangas. Soldater”, fortsatte han vänd till truppen, ”detta betyder att ni utöver era nuvarande stridsuppgifter måste lära er prutta till fosterlandets

försvar eftersom den säkraste tillverkaren av metangas är soldatens mage.”

Men Kleen var inte bara frispråkig. Han hade en kulturhistorisk lidelse, och för den som hörde på vad han berättade om de medeltida uppländska stenkyrkorna blev hans privatföreläsningar minnesvärda upplevelser.

Men det var inte bara kyrkorna Kleen kunde ge ett nytt liv genom sin belästhet. Ibland fortsatte han en grupperingsgenomgång av terrängavsnitt med att skildra kulturlandskapet som låg framför oss:

”Ser ni inte, luspuddlar, hur 1200-talsbonden kommer där hitom kröken med sin raggiga häst och skramlande kärra. Själv är han klädd i getskinn och har druckit en kanna hembryggt öl till frukost. Fältet här nedanför oss fanns inte då. Där växte al och lönn och diket där borta var en strid ström i vattenvägen från Östersjön till Uppsala.”

Snart blev jag placerad som kompanichef för ett kustförsvarskompani inom samma FO-område. Förbandet bestod av en styrka på omkring 300 man i olika befattningar. Uppgiften var att utbilda truppen i försvarsstrid och bygga värn.

Detta blev min längsta och också mest utvecklande och meningsfulla uppgift under beredskapsåren. Här fordrades både planering och övningar tillsammans med det fasta kustartilleriet och flottan, för att inte tala om samarbetet med fortifikationsstyrelsen i Stockholm.

Under denna period lärde jag känna upplandsbonden och hans söner. Truppen tillhörde I 8:s inskrivningsområde med huvudort Uppsala. De flesta hette Mattsson och hade suttit på sina gårdar i två-trehundra år. Mentalt långsamma och ointresserade av omvärlden var de ofta sjukskrivna men samtidigt pliktrogna och uthålliga på ett imponerande sätt.

Våra lastbilar var ombyggda till gengas. Under de kalla vinternarna 1940-41-42 måste chaufförerna gå upp varje morgon kloc-

kan tre för att värma motorerna med glödande kol på bakplåtar som ställdes in under motorn flera timmar före avresan till etappmagasinen. Inte en enda dag blev vi utan mat.

En dag hade vi fått kalops, men köttet var segt och senigt. Jag utspisade truppen vid långa träbord i en nedlagd folkskola och många av manskapet hade redan skjutit ifrån sig tallriken och gett upp den ojämna kampen med köttbitarna, när jag kom in i skolsalen. Så fick jag se en karl som tagit fram en slidkniv och åt med välbehag. När jag frågade vad han tyckte om kalopsen svarade han:

”Ja si löjtnanten, om en skär köttet i små, små bitar, som ärtor förstår han, då kan en äta kalopsen.”

Med sådana föregångsmän i truppen är det lätt att vara befäl!

Nattövningarna var en av de större påfrestningarna för truppen. Vår front var bred och innan värnen var färdigbyggda gällde övningarna bland annat snabba förflyttningar i mörker. Snön var djup och vissa nätter gick temperaturen ned till minus 40 grader. Kravet på initiativ och själverksamhet hos gruppchefer och likställda var därför mycket högt.

Jag kan ännu se upplänningarna för min inre syn: pulsan­de fram i mörkret bärande på stötplattor till granatkastare och de otympliga kulsprutorna, Schwartzlose Modell 14. Det var för övrigt om denna kulspruta som instruktionsofficeren vid specialkurser på I 8 sagt att den viktigaste utrustningen för kulsprutesoldaten var en hård tandborste för att hålla eldrör och mekanism rena från smuts och krutavsättning.

Så småningom hade jag blivit befordrad, först till värnpliktig kapten och senare till min glädje överförd till reservofficerskader­n vid I 1 i Sörentorp.

Jag hade kommenderats till så många kulsprutekurser vid olika utbildningsläger, bland annat vid Sanna Hed söder om Örebro, att jag till slut ansågs vara ett slags specialist på vap-

net. I slutskedet av kriget blev jag, troligen därför, chef för ett kulsprutekompani som skulle utbildas till värntjänst kring ett flygfält norr om Stockholm.

Vi övertog några bra förläggningar i närheten av kulspruteskyttebanan vid Kymlinge på Järvafälten. Här utvecklades i all sin enkelhet en mycket trevlig kamratkrets bland befäl och underbefäl. Chefen för 1:a plutonen var Curt-Steffan Giesecke, senare verkställande direktör i Svenska Arbetsgivarföreningen och försäkringsbolaget Trygg-Hansa. Han ägde de enligt den engelske generalen Wavell viktigaste egenskaperna för en ledare: lättja och intelligens.

Sedan utbildningen var klar blev vi förlagda till det aktuella flygfältet. Där inrättade jag ett praktiskt kök under tak med öppna väggar. Till truppen, som utspisades i en lada som vi inrättat till matsal, anskaffades en enkel servis och vanliga ätverktyg.

En dag blev vi inspekterade av generalen Cederschiöld, en av de färgstarkaste officerarna vid Svea Garde. Han hade i många år varit adjutant hos kronprins Gustaf Adolf och ansågs vara en blandning av hovman och krävande militär chef.

Hugo Cederschiöld, som bland annat gick under smeknamnet "Svarten" eller "Den Flygande Faran", var en liten, mycket mörkhyad person, med en kolsvart välputsad mustasch, kraftig näsa, bruna intelligenta ögon och ett fårat ansikte.

Han uppträdde hos oss i s k rid- eller ballongbyxor, smala svarta stövlar och, vad jag förstår, en ej reglementsenlig båtmössa. Vapenrocken var insydd i sidorna och han såg ut som om han stigit direkt ut ur Kungliga Teaterns kostymateljé för uniformer avsedda för en operettföreställning. Men Cederschiöld var ingalunda någon operetthjälte, även om han uppträdde elegant.

När truppinspektionen var avslutad ville han se köket. Den dagen, en torsdag, tillagades den traditionella ärtsoppa. Han

Generalen Hugo Cederschiöld föreläser om en luftförsvarsövning på Söder i Stockholm för försvarsminister Per Edvin Sköld. Året är 1944.

bad att få smaka på anrättningen och kocken räckte honom den träsked han just använt för att röra om i soppan. Cederschiöld tittade med förakt på träskeden och sa:

”Ge mig en metallsked, så jag slipper gapa som en häst!”

Att analysera vad dessa två år i uniform med mellanliggande korta perioder som chef för Åhlén & Åkerlunds tidskriftsförlag betydde för mig själv, för min egen personutveckling, är svårt.

Nu, fyrtio år senare, har jag ett intryck av att utom mycket arbete och nya intryck växlade min sinnesstämning mellan hopp om fred och fruktan över att vi skulle bli indragna i kriget.

Jag hade fått en mycket hög uppskattning av de svenska yrkesofficerare jag kommit i kontakt med. Deras insatser att i det tysta utbilda oss civilister av alla kategorier i krigets hemska hantverk var imponerande. Ingen tid var för lång, ingen timme för sen för deras arbete med planer och övningar. Visst fanns det tysksympatisörer, speciellt bland de äldre, men jag hade en bestämd känsla av att ingen skulle svika sin plikt att försvara Sverige, om vi skulle blivit överfallna av Hitlers arméer.

Hoppet understöddes också av min vän journalisten Erik Wästberg. En dag 1942, då det gick som sämst för de allierade, kom jag tillbaka för att återta min civila tjänst vid förlaget på Sveavägen i Stockholm. Erik hade med sin skrivmaskin placerat sig vid mitt skrivbord i Erik Åkerlunds gamla rum och var i färd med att skriva en av sina artiklar för Vecko-Journalen.

Missmodig och nedstämd stod jag framför det stora skrivbordet och utgöt min pessimism om krigets utgång och framtiden för en judisk familj i Sverige.

Erik tog ett bloss på en av sina eviga cigaretter. Han rökte som en tyngdlyftare andas in syre före en stöt och sa:

”Kom ihåg, Abbe, att du och jag ska stå vid Brandenburger Tor i Berlin och höra de skotska säckpipeblåsarna marschera nedför Siegesallée i de allierades segerparad!”

Det var den sortens inre styrka som behövdes sedan Danmark och Norge blivit ockuperade och dödstransporterna till de tyska utrotningslägren från våra båda grannländer börjat.

Jag minns också hur den ständigt gnagande fruktan gradvis försvann, allteftersom vintersnön täckte Sverige och istäcket

hårdnat över Bottenhavet. Det var en sådan stjärnklar vinternatt, vid den evakueringsstuga jag skaffat familjen i Boda by norr om Rättvik i Dalarna, som jag gjorde upp med mig själv att stanna och dö i Sverige vad som än komma skulle.

Barnen sov på loftet och bakom den ensamma ljuspendeln i köksfönstret rensade Biggan upp efter kvällsmåltiden. Själv stod jag ute i den glittrande snön med Boda kyrka i fonden och påminde mig orden om fädren som sover "under kyrkohällen". Idag ett banalt stämningsläge, men då ett bevis på miljöns och traditionens oemotståndliga styrka hos en romantiker.

Åhlén & Åkerlund

År 1929 kände sig Erik Åkerlund, som skapat det stora tidsskriftsförlaget Åhlén & Åkerlund, krasslig. Någon gång under vintern hade han varit utsatt för en kolosförgiftning i sin jaktstuga i Jämtlandsfjällen men klarat sig från åtminstone yttre men.

Hans framgång med tidskrifterna Allt för Alla, Husmodern och Vecko-Journalen var orubbad. Men han hade börjat tvivla på att jultidningsförsäljning genom agenter, huvudsakligen skolungdom, hade någon framtid. Under 1920-talet spelade fortfarande denna verksamhet en betydande ekonomisk roll för Åhlén & Åkerlunds Förlag.

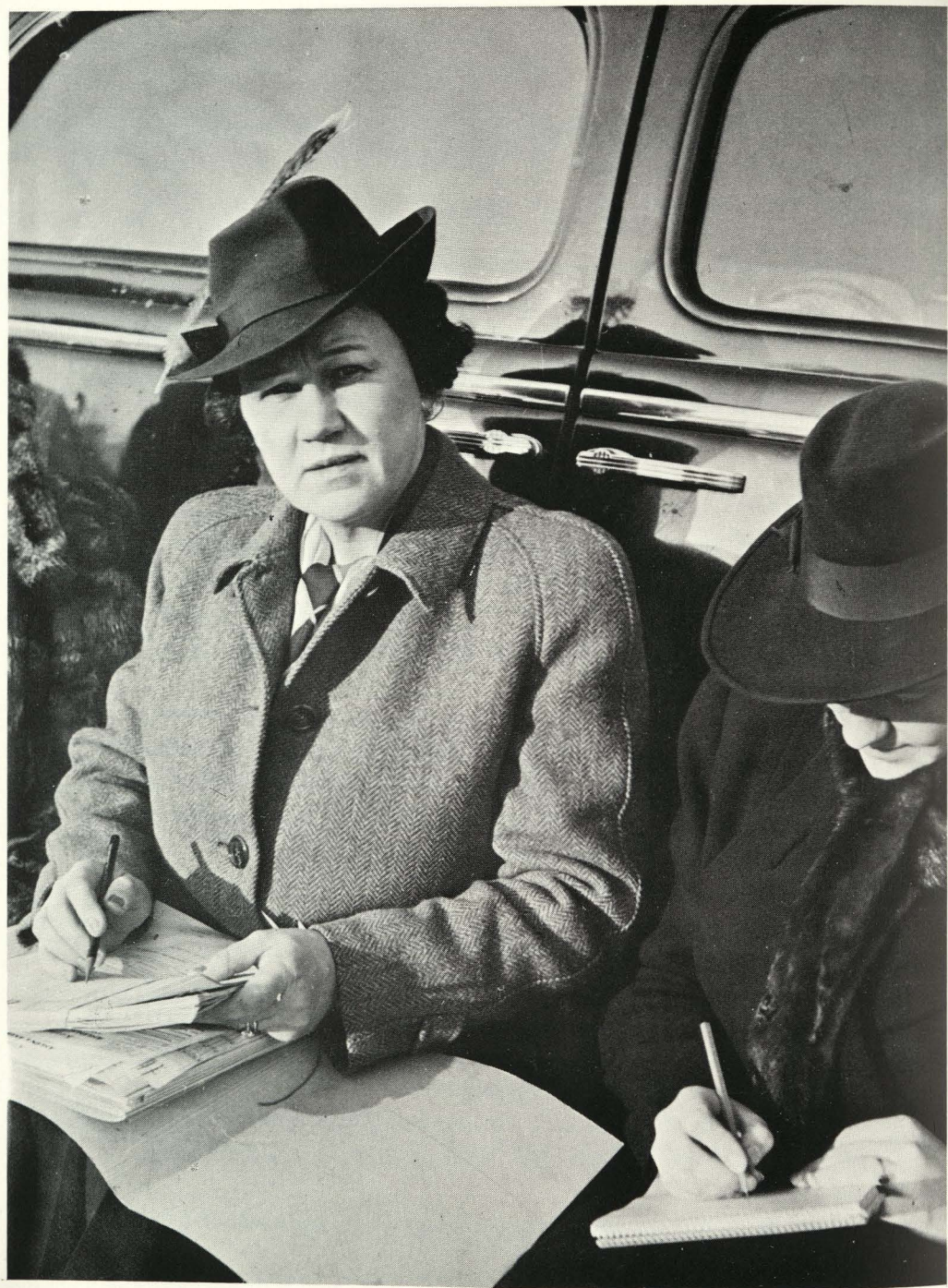
Ovanstående var några av anledningarna som låg bakom hans beslut att sälja sitt företag till Bonniers. Troligen var orsakerna flera. Bland annat föreföll inte hans förhållande till sina barn utgöra någon fast grund för en fortsättning för deras del av faderns dominerande förläggarinsats.

När jag av min pappa uppmanades att komma hem från min grafiska utbildning i USA och axla en befattning inom produktionen hos Åhlén & Åkerlunds Förlag hade min farbror Åke Bonnier övertagit verkställande direktörskapet för förlaget, en befattning som han upprätthöll i tio år till dess han 1939 reste till USA tillsammans med sin amerikanska hustru.

Själv blev jag först inköpschef och sedan 1931 teknisk chef för att 1939 överta Åkes uppgift som verkställande direktör. Den befattningen behöll jag till 1957, då min yngre bror Lukas övertog uppgiften.

Mitt första intryck av det stora förlaget, som då hade en per-

sonal på cirka 1 000 personer, var en oöverskådlig och okontrollerbar massa kvinnor. Kvinnor på alla kontorsavdelningar, hav av kvinnor i stora ovädrade arbetssalar och, på översta pinnen i företaget, Erik Åkerlunds syster Anna Ehlin, förlagets annonschef.

Men Anna Ehlin var mer än annonschef. Hon var den som förde den åkerlundska andan, hårdheten och arbetsintensiteten vidare. Det var hon som ställde kraven på allt och alla, inte minst på de i organisationen plötsligt infogade herrarna Bonnier. Hon regerade, dompterade och ledde i verkligheten företaget under början av 1930-talet.

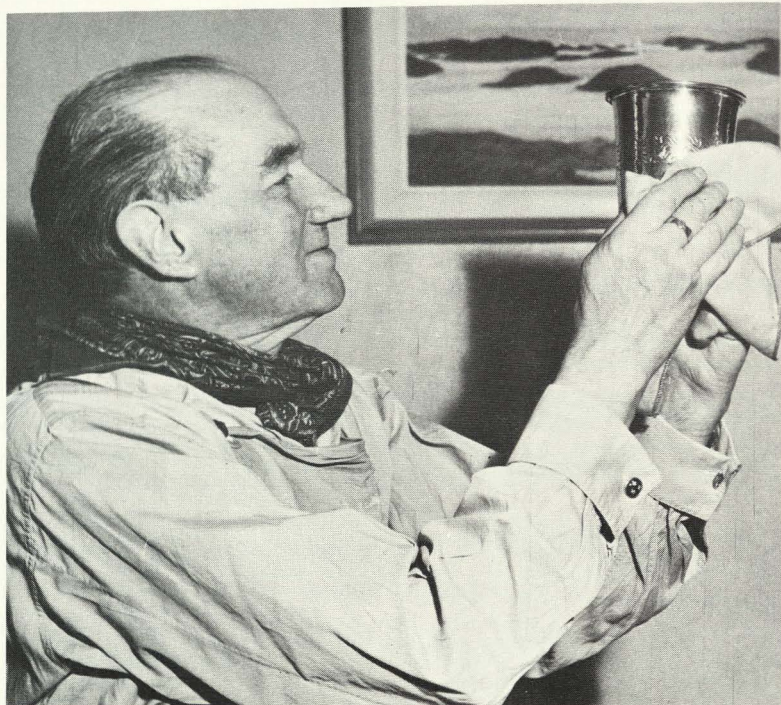
Hon var en underbar kvinna med affärsinstinkt i varje nerv, outslitlig och outtröttlig i sitt dagliga arbete. Liten till växten, mörk och med en rullande gång, skyndade hon genom de slingriga korridorerna på Sveavägen. Hon bar nästan alltid på en väskliknande portfölj full av prislistor och offerter som var så tung att den föreföll att släpa i golvet. Ingen dag utan ett kundbesök var hennes paroll. De grundläggande villkoren för affärsverksamhet i allmänhet och tidskriftsutgivning i synnerhet lärde jag mig av Anna Ehlin.

Men på de flesta andra chefsposter utom de tekniska satt det också kvinnor. Vår huvudkassörska var kvinna, vår expeditionschef var kvinna och nästan alla chefredaktörer var kvinnor. Kvinnor i medelåldern, övertygade om sin betydelse och med åren rätt kraftiga i figuren. Ibland kände jag mig som om jag befann mig i ett afrikanskt matriarkat.

Förlaget med alla sina avdelningar låg då vid Sveavägen 51-53. När personalen vid femtiden en sommareftermiddag vällde ut ur porten, fick man ett intryck av en vällagad gräddsufflé

Den alltid lika energiska Anna Ehlin i arbetstagen. Här på resa 1948 för att besöka storannonsörer. Till höger en sekreterare som tar diktamen även under en lunchrast.

Den skönhetsälskande herr Fogelberg som ville att jag skulle försvinna från förlaget. En kraftfull karl med både stil och charm.

med ett eller annat russin, representerat av en man.

Cheferna för de tekniska avdelningarna var alltså män. Från början var de fem, men de blev med åren och en ökad utgivning av nya tidskrifter betydligt flera.

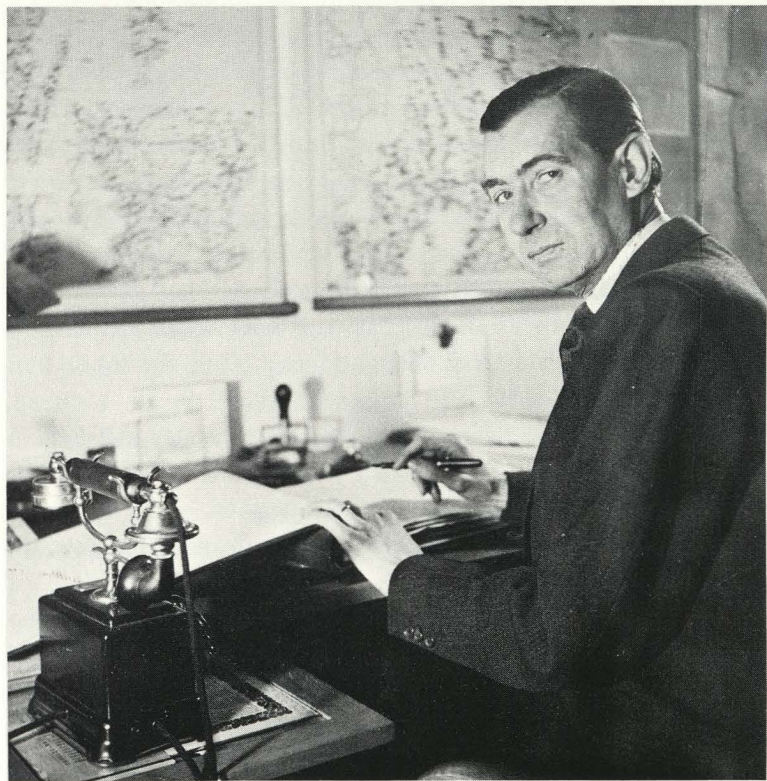
Alla var de s k långvägare, typografer, litografer och bokbindare, som arbetat sig upp inom yrket och vid något tillfälle uppmärksamrats av Erik Åkerlund eller Anna Ehlin, därför att de klarat av en svår situation. Bland de ursprungliga fem fanns två original.

Den ene hette Gustaf Fogelberg och var chef för klichéanstalten. Han var en stor och rödbrusig man i de övre femtioåren

med ett enastående öga för färgreproduktion. Åkerlund hade fäst sig vid Fogel, som han kallades, redan när Åkerlund och Petter Åhlén tillsammans gav ut de första årgångarna av Julstämning.

Fogelberg hade sina ateljéer högst upp under taket, med ett trettio-tal handetsare för färgplåtar, samt dubbelt så många maskinetsare för svartarbeten. Innanför sitt lilla kontor hade han ett skåp giftrum för kemikalier och syror av olika slag. Där inne i

Otto Swärd, tidskriftsförlagets outtröttlige "marknadschef", i sitt anspråkslösa arbetsrum 1943. Se på de känsliga händerna och den sökande blicken! Swärd var en dynamisk motor för förlagets hela utgivning, för redaktörer, tryckare och förlagschefen själv.

det fönsterlösa utrymmet fanns också en schäslong, lång nog för den fullvuxne chefen med sitt konstnärliga öga.

Jag vet inte om det var hemligheten med giftrummet som gjorde att Fogel, innan jag blev teknisk chef, skrev ett brev till min farfar Karl Otto Bonnier och bad honom se till att jag fick fara dit pepparn växer. Jag tror att det var Anna Ehlin som sa till Fogel att han borde tänka om och satsa på min ungdom och ambition. Jag var ju 1931 endast tjugofyra år och egentligen för ung för att vara teknisk chef. Resultatet blev dock med åren en morrande ömsesidig respekt och uppskattning.

Den andra stora personligheten bland de äldre tekniska cheferna var distributionschefen Otto Swärd. Han var dalmas och hade kommit till förlaget som springpojke 1914 eller 1915.

Swärd var en lång, mager person som förde sig elegant om även ibland något slingrande. Han hade en relativt djup melankolisk stämma och utstrålade i alla, ja alla lägen tjänstvillighet och vad man idag kallar serviceanda.

Hans karriär i förlaget hade sin grund i Erik Åkerlunds jakt-hundar. När förlaget började ge vinster blev ägaren med den tidens skatter snabbt rik. Åkerlund som var intresserad av sällskapsliv, välordnade jakter och stora nöjesbåtar skaffade sig då jaktmarker bland annat i Stockholms skärgård och i Jämtlands-fjällen. Swärd ordnade med hundarna och såg till att de fanns på plats var än Åkerlund behagade jaga. Och det skulle vara bra hundar!

Men Swärd hade flera strängar på sin lyra. Att avlyssna ett telefonsamtal mellan Otto Swärd och någon av Pressbyråns filialföreståndare i Göteborg eller Karlstad – byrån hade den gången 21 filialer över hela landet – var en underbar lektion i försäljningskonst för en blivande förlagschef.

”Nej, men goddag, filialchefen, så roligt att få en påringning. Vecko-Journalens ordinarie upplaga verkar att säljas slut den här veckan, förstår jag. Vi sänder ytterligare tusen exemplar

idag. Nej, det är inte för mycket, filialchefen. Tänk på mittuppslaget med prins Carl och hans döttrar. De går säkert åt innan lördag. De kommer i postkupé 347 som anländer till Göteborgs central i morgon bitti kl 6.43.

Jag tackar filialchefen och ring gärna nästa vecka för då har vi ett reportage i Husmodern om prinsessan Maria, filialchefen vet, prins Vilhelms fränskilda ryska hustru.”

Dag ut och dag in med varje tidningsbärande tågs postkupé-nummer och ankomsttid till varje större svensk ort i huvudet. Alltid beredd att bestämma tryckupplaga och s k påskickning, på grundval av innehållet i varje enskild tidskrifts nummer. Outtröttlig, utan datorer eller sofistikerade säsongkurvor, sålde han flera tidskrifter för Åhlén & Åkerlunds förlag än någon modern reklamkampanj i tiomiljonersklassen.

Den sista insatsen i den åkerlundska andan som Otto Swärd klarade var under de kaotiska månaderna i början på andra världskriget, då ingen företagare visste om han skulle få bensin till sina lastbilar. På någon vecka skaffade han tolv hästar med stallplats, sex dragvagnar och sex kuskar för att säkra utleveransen av veckotidningarna från tryckeriet på Sveavägen till Stockholm Ban, SJ-fraktstation.

Utöver Fogelberg och Swärd fanns det ytterligare en teknisk arbetsledare, som kom att spela en roll för mig personligen. Han hette Martin Hindorff, var från början bas för ett antal fast anställda underhållslektriker men blev senare chef för vårt tidskriftsbokbinderi.

Hindorff var från Nyköping och en mycket skicklig seglare. Han hade i flera år seglat som ”sailmaster” åt Sven Salén och tillsammans med honom vunnit en guldmedalj i 6-metersklassen under olympiaden 1932 i Los Angeles.

Hindorff gav mig ”tryggheten på havet”, som det så vackert heter. Ingen jag träffat kände den svenska skärgården från Västervik till Gävle som Martin Hindorff. Man kunde var som

Elsa Nyblom, Vecko-Journalens mångåriga huvudredaktör, serveras av Tage Erlander på en författarmiddag i Malmö 1945. En ståtlig kvinna och en blivande landsfader.

helst i skärgården väcka honom mitt i natten och fråga vilken prick man skulle runda i en ledväxling, och han svarade alltid rätt utan att ens gå upp på däck.

Vi kapseglade en gång från Visby till Sandhamn, och före Almagrundet kom vi plötsligt in i en ogenomtränglig dimma.

”Vänd”, sa Martin. ”Nu går vi två distansminuter fram och tillbaka den väg vi har kommit, så klarar vi alla grynnor tills det lättar.”

Ingen dålig livsregel att ta det kända och säkra, innan man bestämmer sig för på vilken väg man skall fortsätta.

Bland den äldre redaktionella staben fanns också ett antal intressanta personligheter. Bäst minns jag Elsa Nyblom, chefredaktör för Vecko-Journalen, och Ebba Theorin-Kolare, chefredaktör för Husmodern.

Elsa Nyblom, mamma till kåsören Red Top i Dagens Nyheter, var en stor kvinna som gjorde ett mäktigt intryck på omgivningen. Hon var vad man skulle kunna kalla jämntjock. Klädd i fotsida klänningar, rörde hon sig värdigt och långsamt. Hon var rund om kinderna med en frisk, skär färg. Hon talade inte i onödan med andra än sina egna kvinnliga medarbetare på redaktionen.

Hennes skratt var smittande. Plötsligt, som en flod bryter genom en fördämning, bröt hon ut i ett gapflabb. Inte ett porlande, hoppande, lekfullt skratt, utan ett absolut oväntat trumpetlikt fla-ha.

Med Elsa Nyblom hade jag en hel del att göra även innan jag blev chef för förlaget och ansvarig för dess publicitet. Det var svårt att få Elsa Nyblom att bestämma sig för vad hon ville ha i ett visst nummer av tidningen, vilken bild som skulle gå på omslaget, vad som skulle finnas på mittuppslaget, hur många sidor numret totalt skulle innehålla etc.

Åren mellan 1925 och 1939 var de kungliga åren, med höjdpunkten kring prinsessan Ingrid's giftermål med den danska kronprinsen Frederik, och drottning Astrids död vid en bilolycka. För min del gällde det att ordna med privatflyg av bilder, nattarbete i tryckeriet och först och främst en viss ordning på redaktionen, så att materialet blev färdigt på de tider som fastlagts. För de kungliga numren måste vi ofta trycka en upplaga, som ibland var tre till fyra gånger större än den vi producerade en vanlig "bondvecka". Vecko-Journalens ordinarie upplaga var cirka 100 000 med 30 procents retur, och under

Ingrid-veckan tryckte och distribuerade vi cirka 500 000 exemplar med en eller två procents retur.

Elsa Nyblom var en duktig journalist, som kände sin läsekrets och spelade på dess läslust om kända människor. Man kan säga att hon var en föregångare inom det som idag kallas "personjournalistik".

Några år efter Ingrids och Frederiks förmälning inträffade ett nytt furstebröllop. Jag tror att det var Juliana av Holland som skulle gifta sig med prins Bernhard. Fru Nyblom hade gett journalisten Erik Wästberg i uppdrag att referera bröllopet. Wästberg ansåg att respengarna kunde användas bättre på närmare håll, till exempel på Operakällaren i Stockholm istället för en resa till Haag i Holland. Han skaffade därför de holländska dagstidningarna och refererade händelsen från sin våning på Östermalm.

Reportaget kom till Vecko-Journalen på utsatt tid. När fru Nyblom fick artikeln i sin hand hördes ett av hennes glada trumpetskratt. Wästberg, som börjat sin rapport med att beskriva kyrkoceremonin i Haag, hade för tillfället begagnat signaturen Cecilia van Trout.

Elsa Nybloms stora och lugnt framglidande person hade också ett moderligt drag. De olika kulturpersonligheter som skrev ledarna i Vecko-Journalen, författaren Erik Lindorm, politikern Arthur Engberg med flera, kände sig så hemtama på redaktionen att de ofta fick släppas ut av Olsson i porten efter stängningsdags. På det sättet skapade hon en oersättlig atmosfär kring Vecko-Journalen. En atmosfär som gjorde det lätt för henne att knyta tidens bästa pennor som medarbetare i tidningen.

Ebba Kolare var i mångt och mycket Elsa Nybloms motsats. Skall man sammanfatta henne som Husmoderns redaktör och skribent var hon sin tids kärleksdrottning. Ebba skrev själv i tidningen. Ibland en spalt, ofta en artikel om kvinnans kärleks-

upplevelser, ur alla vinklar: "Kvinnan och mannen", "Kärleken som lycka och börda", "Livets mening är att älska", aldrig ytligt eller flamsigt, aldrig långt över läsarnas huvuden, utan med en inlevelse och en sanningshalt som varje läsarinna förstod och kunde känna igen från sitt eget liv.

Vill man ge Ebba Kolare ett äreminne är hon värd att utnämnas till journalistikens Selma Lagerlöf.

Redan innan jag övertog chefskapet för förlaget 1939, hade jag börjat intressera mig för den publicistiska verksamheten. Jag var knappa trettio år och jag tyckte att Åhlén & Åkerlunds utgivning var konservativ och på flera sätt underskattade den

Ebba Theorin-Kolare, tidskriften *Husmoderns* huvudredaktör under 1930- och 40-talet. Den tråkiga inredningen i chefsrummet vid Sveavägen hindrade inte Ebba att förbli en temperamentsfull kärleksprästinna.

unga generationens ännu ytliga, men vaknande intressen. Kan-ske var det de folkbildningsinitiativ, som då var aktuella, men ännu mera det konstnärliga, allt från litteratur till film och tea-ter, som jag saknade i förlagets den gången största veckotidning Allt för Alla. Det var ett bagage jag hade fått med mig hem-ifrån, i mitt arbete i bokförlaget och under mina utländska stu-dieår.

Men jag var inte intresserad av någon prestigetidning, inte av att bilda opinioner eller leda utvecklingen av samhället. Mitt intresse var att i en bred publikation, vars huvuduppgift var att underhålla och spegla min egen tid, göra en modern och annor-lunda veckotidning. Kring dessa funderingar skapades begrep-pet Vecko-Revyn: romantik, skvaller, men också en menings-full, allsidig information i livsglädjens tecken.

Jag hade alltid trott – och tror alltjämt – att en tidning, en tidskrift, vilka läsare den än söker, måste ha en "själ". Det ska-pande artisteri som fordras för att på rätt sätt fortlöpande kom-ponera ett nummer, vare sig det gäller en dagstidning eller ett månadsmagasin, räcker inte till för att nå ända fram till publi-ken. Läsaren måste omedvetet uppfatta en vilja hos publikatio-nen att förmedla en övertygelse av något slag. När det gällde Vecko-Revyn blev denna själ, denna vilja, glädjen åt livet. Man måste då komma ihåg att Vecko-Revyns koncept grundlades före andra världskriget och långt före Nagasaki och Hiroshima.

Det praktiska receptet för innehållet blev en ungdomlig och folklig Vecko-Journal med mer romantik än dess berömda före-gångare och, allt efter som utgivningen fick fastare former, en familjetidskrift för en ny generation.

Efter en del misslyckade svängar i starten fick tidskriften re-lativt snabbt en upplaga som ekonomiskt motiverade dess fort-satta utgivning. Efter drygt tjugo år var Vecko-Revyn Sveriges största veckotidning. Alla de gamla drakarna, Allers Familje-Journal, Hemmets Journal, Vårt Hem etc, hade blivit förbi-

Kerstin Wijmark, sedan Kerstin Bernadotte, tidskriften Vecko-Revyns huvudredaktör under genombrottsåren. Bilden, från 1945, tagen ombord på vännen Carl-Gustaf Tersmedens stora segelyacht. Vilken kvinna!

sprungna i upplageloppet.

Det var tre personer som tillsammans vann framgången även om många, många flera är värda att nämnas. Dessa var tidningens huvudredaktör Kerstin Wijmark, senare Kerstin Bernadotte, tidningens illustrationstecknare Liling Nyström och tidningens "ordningsvakt" Karin Göransson, senare Karin von Platen.

Kerstin Bernadotte kände jag redan från skollåren. Hon var den snyggaste tonåring Stockholm upplevt på hundra år. Men hon var inte bara trevlig att se på, hon hade också ett humör, en livsglädje och en slagfärdighet utan motstycke i hennes genera-

tion. Som nästan alla kvinnor av hennes sort trivdes hon bäst med män.

Jag skulle vilja likna den unga Kerstin vid en guldfisk med mycket rom under fenorna, som just släppts ned i ett akvarium med bara hannar. Själv brukade hon lite längre fram i livet säga att männen "liknar mig vid en orkidé, sällsynt men med fläskar".

Kerstin var från början journalist på den senare nedlagda kvällstidningen Nya Dagligt Allehanda, där hon uppfostrats av journalistiska storheter som Nestor Jacobsson, Hans-Eric Holger och Carl Björkman, men i själen var hon en kvinna på jakt efter upplevelser.

En dag under något av Vecko-Revyns första år kom hon ned till mitt rum med en resegrammofon och en skiva.

"Släpp vad du håller på med och lyssna på den här musiken", sa Kerstin, satte ned grammofonen på golvet och startade skivan. Det var Gershwins "Rhapsody in Blue".

"Känner du hur det drar i hela kroppen?" fortsatte hon sedan vi lyssnat några minuter. "Just den här stämningen, det här suget, har jag i vår nya följetong! Den börjar med en tonårsflicka som sitter på en hög trappa utanför ett billigt hyreshus i ett fattigt kvarter. Utan att tänka sig för har hon låtit kjolen åka upp över knäna. På gatan kommer en snygg kille i sin flotta, öppna sportbil och får se tjejen och stannar och börjar prata. De' du! Jag har själv skrivit synopsisen, vill du läsa?"

Mycket, mycket finns att säga om Kerstin Bernadottes begåvning för jobbet att vara veckotidningsredaktör under 30- och 40-talet. Men en sak lärde jag mig under de åren. Ingenting kan ersätta det engagerade samarbetet mellan en intresserad förläggare och en begåvad huvudredaktör.

Även om Liling Nyström och Karin von Platen endast var delar av den helhet Kerstin skapade, var de på olika sätt betydelsefulla för Vecko-Revyns framgång.

Lilings teckningar gav ordromantiken en bildsubstans, som även den flyktiga läsaren behöll på sin näthinna.

Karin von Platen blev under senare år, då Vecko-Revyn med sin för svenska förhållanden mycket stora upplaga försökte täcka många olika intresseområden, den person som höll ihop och såg till att alla säravdelningar och spalter var representerade, substansfyllda och välskrivna i varje nummer av tidningen. Vecko-Revyns olika avdelningar var många och behandlade de mest skilda ämnen. Där fanns en spalt om nya böcker, om nya filmer, om ny konst, om etikett och god ton, om kläder, om mat, om kända människor, om sjukdomar. Ja, i en för tiden unik och helt ny form hade Vecko-Revyn utvecklats till en ny sorts aktuell Allt för Alla, i huvudsak illustrerad med fotografier.

Men tiderna förändras. Under kriget hade jag gjort mina beredskapsår och sovit i tält på granrisbädd med svenska bönder och deras söner. Jag hade fått en ny, innehållsrik bild av den svenske mannen och hans familj, inramad av respekt och beundran för den vardaglige lantbruksarbetaren i Sverige. För första gången kände jag en lust, ett behov av att påverka, skapa en opinion hos en läsekrets. Så tillkom devisen "Stad och Land, hand i hand". En grundtes för en ny familjeveckotidning som fick namnet Året Runt.

En av cylindrarna som höll igång den motor som startade Året Runt var en medelålders kvinna. En liten, till det yttre oansenlig energikälla, Gunnel Nyblom, senare i hela landet känd för sin kärleksfulla kunskap om blommor. Hon var den gången djupt engagerad i den organiserade bondekooperationen och dess ideella utlöpare. Vi slöt ett förbund, som kom att hålla i många år, även om dess praktiska utövande växlade till form och innehåll.

Gunnel Nyblom hade mycket bestämda ideal och hennes moraliska och ekonomiska hederlighet var ett föredöme för oss

alla. Skulle jag önskat mig någon annan mamma än min egen, skulle hon vara en av dem jag valt ibland.

Tidningsmakeriet, det löpande arbetet med Året Runts innehåll och dess komplettering efter starten, lade jag i händerna på Tore Nilsson, Åhlén & Åkerlunds förlagschef. Under några år prövade vi olika huvudredaktörer tills dess vi gemensamt fann den rätte: den numera i branschen välkände, klassisk vordne Sven Broman. Tore och Sven fullföljde tillsammans Tores påbörjade lyckosamma arbete. De gjorde en dummy, som blev mönstret för Året Runts komposition och som ledde till att den blev Sveriges största familjetidning. En position som tidningen hållit genom åren framförallt genom Sven Bromans förmåga att bibehålla men alltid förnya tidningens ursprungliga mönster.

Att Sven kom till Åhlén & Åkerlund var en följd av min ständiga jakt på talanger, skribenter och redigerare, ett arbete i vilket jag under några år hade en ovärderlig hjälp av Carl-Adam Nycop, en man som läste och ofta personligen kände nästan alla svenska landsortsjournalister. På det sättet knöts under dessa år som medarbetare till förlagets tidskrifter en rad män och kvinnor som senare blivit kända på andra publicistiska områden, bland andra Gustaf von Platen, Lars Ulvenstam, Rune Ernestad, Rune Moberg, Barbro Alving och Kerstin Anér.

Tipset på Sven Broman fick jag däremot genom min gode vän R:et Eklöw. En dag under ett samtal om helt andra saker nämnde han i förbigående:

”Du, det finns en pigg grabb i Söderhamn, en sportjournalist. Han skriver bra, håller vad han lovat i manusleveranser och så är han hälsosamt uppkäftig! Titta på honom, han heter Sven Broman!”

Gunnel Nyblom-Holmberg, författarinna till en rad uppskattade böcker och artiklar om blommor, i sin egen sommarträdgård. Gunnel var i många år en älskad ”peppinne” för mig som tidskriftsförläggare.

Jag anställde Sven för att sätta lite journalistisk sprätt på en specialtidning vi gav ut som hette FLYG och var officiellt organ för Svenska Aeroklubben. När det 1951 blev aktuellt att byta huvudredaktör för den då ännu vacklande Året Runt, var det Tore Nilsson som med energi och övertygelse rekommenderade den unge Broman till jobbet.

"Jag tror", sa Tore, som alltid försiktigt, "att Sven kan fylla den ram vi skapat med bra material." Och så, ännu försiktigare: "Kanske kan han också bygga vidare, därför tycker jag att det är värt ett försök."

Nu, efter trettiofyra år, har verkligheten besannat Tore Nilssons säkra omdöme om den unge Sven Broman.

Året Runt fick ingen snabb framgång. Det tog sju år innan förlaget fick en rimlig förräntning av det satsade kapitalet. Den uthållighet som ägarna visade hade sin bakgrund i ett annat företagsklimat än det som olika "intressegrupper" idag visar för nysatsningar.

I januari 1945 kom det första numret av den litterära novelltidskriften *All Världens Berättare* ut på Åhlén & Åkerlunds Förlag. Den var en månadspublikation. Jag startade utgivningen för att bland våra tidskrifter skapa ett forum för litterär novellistik och berättarkonst men även för kritiska artiklar och verk av unga debutanter.

Tidigare hade jag varit med om att ge ut Bonniers Novellmagasin, och med teaterregissören Per-Axel Branner som chef hade jag försökt att ge ut en tysk upplaga i Berlin av detta populärmagasin, utan litterära ambitioner. Bonniers Novellmagasin var en kopia på de amerikanska novelltidskrifterna och ett initiativ av min farbror Åke Bonnier. Den tyska upplagan misslyckades helt och den svenska originalutgåvan fick också läggas ned efter några år.

Dessa erfarenheter gjorde att jag var övertygad om att skulle ett novellmagasin ha en chans, fick innehållet inte konkurrera

med det novellmaterial som fanns i de stora veckotidningsdrakarna Allers, Hemmets Journal och andra. Innehållet måste ha en helt annan karaktär och vända sig till en annan, i huvudsak ny tidskriftspublik. Dessutom ville jag pröva ett nytt format och kopierade därför för All Världens Berättare det format som den i Sverige under namnet Det Bästa nystartade amerikanska kopian på Reader's Digest hade.

När vi skulle välja chefredaktör för All Världens Berättare, var jag tveksam. Jag var övertygad om att personen ifråga måste ha journalist- och helst utgivarerfarenhet.

Någon – kanske var det Anna Ehlin – föreslog Karl Johan Rådström. Jag var tveksam! Rådström hörde till de äldre journalisterna inom förlaget och hade utan påvisbar framgång varit medredaktör för Vårt Hem åren 1930-44, men han var en behaglig och kultiverad person. Kanske, sa jag mig, efter en del funderingar, är Rådströms koncilianta sätt bra för att få med de rätta författarna i den nya tidskriften.

Så Rådström fick uppdraget att vara All Världens Berättares huvudredaktör och utgivare. Valet visade sig vara ett lyckokast. Med stor energi och full av entusiasm gick den till det yttre saktfärdige journalisten Karl Johan Rådström till verket att skapa en litterär novelltidskrift, som kunde accepteras av en bred svensk publik. Han lyckades och efter några år hade All Världens Berättare en upplaga på närmare 40 000 sålda exemplar per månad.

Litteraturen har som bekant många schatteringar och många uttryckssätt. Att Rådström lyckades med All Världens Berättare berodde på att han, med sin långa träning i att ge ut "vanliga" populärtidskrifter, förstod vad begreppet underhållning betyder.

Samtidigt hade han en god litterär smak, en fingerspetskänsla för kvalitet och var så gammal i gamet att han inte tog hänsyn till några påtryckningsgrupper eller supplikanter. Han

skapade sin och tidskriftens framgång genom att efter sin personliga smak ösa ur det oändligt rika hav som världslitteraturen utgör, utan att ge avkall på begreppet underhållning med litterär kvalitet.

När Rådström slutade med utgången av 1951, på grund av sjukdom, övergick uppdraget till en litteraturintresserad person, en bokförlagstjänsteman utan någon erfarenhet av journalistik eller tidskriftsutgivning, och All Världens Berättare hade fått sin dödsdom. De sista åren, 1954-56, sköttes den "med vänster hand" av några frilansjournalister.

I många länder har förläggare med litterära ambitioner försökt att ge ut tidskrifter av All Världens Berättares typ och misslyckats. Det senaste försöket som jag känner till var i Frankrike, där Jean-Louis Servan-Schreiber, bror till den berömda Jean-Jacques som skapat L'Express, gav ut LIRE.

Under de senaste femton till tjugo åren har den sammanlagda svenska "veckopressen" förlorat cirka halva sin upplaga. I runda tal har den försålda upplagan av ickeföreningsansluten veckopress minskat med en miljon tidskrifter i veckan.

Under 1970- och 80-talet kan utgivningen av veckopress liknas vid kappsegling över havet i växlande vindriktning. Det har gällt att ideligen, ideligen byta "försegel" av olika typ och ändå har man inte vetat om det drar bättre med den nya typen.

Åhlén & Åkerlunds Förlag har försökt, och i viss mån lyckats, kompensera sin del av bortfallet med utgivning av s k specialtidskrifter. Ett exempel som nu följs av andra tidskriftsutgivare, även om Å&Å gått längre och lyckats i sina åtgärder att förändra de traditionella veckotidningarna till "specialtidskrifter".

Hela nedgången för veckopressen beror på konkurrens från andra media. Liksom försäljningen av dagstidningar i grunden är beroende av redaktionens förmåga att fylla allmänhetens behov av dramatisk information måste veckopressen kunna fylla

ett annat vakuum. Sammanfattningsvis kan man kalla detta för kvinnans kärleksvakuum. Det skulle ta för mycket utrymme att försöka nyansera alla de drömmar, den ömhetslängtan, som kan och bör läggas in i detta begrepp. Men påståendet bevisas av att det är kvinnorna som dominerar tittarfrekvensen för TV:s följetongserier.

Bland de nya media, eller rättare sagt utgivningsformer, som även starkt påverkat försäljningen av de traditionella veckotidningarna, är bokklubbarna en av de mest betydelsefulla.

Man kan säga att cirkeln just nu är sluten. Bonniers köpte Åhlén & Åkerlund som en beredskap mot minskad bokförsäljning på grund av ökad försäljning av tidskrifter med berättande text. Idag har veckopressen minskat i försäljning men bokförsäljningen har ökat. Genom bokklubbarna kan allmänheten skaffa sig god romanläsning till överkomligt pris. Någon som läser denna korta sammanfattning av utvecklingen kommer säkert att med ett ironiskt leende påminna sig Karl Gerhards ord om gungorna och karusellen.

Den tyngsta uppgiften för en tidskriftsförläggare, som exempelvis chefen för Åhlén & Åkerlunds Förlag, är läsning, läsningen av egna tidskrifter och läsning av konkurrenternas publikationer som vänder sig till olika "målgrupper".

Den som tror att det går att sniffa sig till innehållet genom att bläddra igenom en tidskrift har totalt fel. Det finns inget annat sätt att ta reda på vad en tidskrift handlar om, hur den är redigerad och skriven, än att läsa allt, mellan omslagets första och sista sida. Därför att det gör köparna!

Ingen chef för ett förlag, som ger ut till exempel tre veckotidningar och två månadstidningar och som har lika många konkurrenter, orkar läsa alla dessa tidskrifter kontinuerligt. Det är inte heller nödvändigt. Erfarenheten visar att kvaliteten, vare sig den är låg eller hög, inte varierar under korta perioder, säg ett kvartal. Byter en tidskrift huvudredaktör, förändras tidskrif-

tens så kallade koncept, eller ändras redaktionens sammansättning, uppstår en ny situation som fordrar större kontroll (=läsning) än annars. Detta gäller antingen den ges ut på eget förlag eller av en konkurrent.

För att klara den här läsuppgiften måste chefen isolera sig under vissa läsveckor under året. Det går inte att klara läsuppgiften på kvällar eller helger, särskilt inte om man har ambitionen att upprätta ett plus-och-minus-protokoll för varje sida man läser i varje tidskrift.

Det här låter som om chefen för ett tidskriftsförlag måste kunna sortera olika tidskrifter i storlek, färg och smak, som när en äppelodlare delar in sin skörd i kvalitet I, II och III. Det är också just vad det är frågan om! Läsarna har nämligen en utomordentligt stark känsla för olika kvaliteter på tidskriftsinnehåll, såväl text som bilder. Av den anledningen är det roligt att ge ut tidskrifter, att vara ansvarig chef för ett tidskriftsförlag – men det kräver läsning!

Är då den här läsbedömningen, grovjobbet och betygsättningen, så svår att endast ett fåtal, några enstaka utvalda människor, kan bedöma olika tidskrifters innehåll rätt? Nej, erfarenhet och ett slags begåvning för yrket är en hjälp, men det är inte avgörande.

De allra flesta läsare av en tidskrift gör omedvetet själva en bedömning av innehållet i den publikation de har köpt. Därför är förlagschefens läsbedömningar inte något geniprov. Risken att betygsätta fel uppstår egentligen bara om förlagschefen "gör sig till" och försöker vara annorlunda än flertalet läsare, det vill säga annorlunda än du och jag.

JOBBS OCH MÄNNISKOR

the first of these is the fact that the
 second of these is the fact that the
 third of these is the fact that the

fourth of these is the fact that the
 fifth of these is the fact that the
 sixth of these is the fact that the

seventh of these is the fact that the
 eighth of these is the fact that the
 ninth of these is the fact that the
 tenth of these is the fact that the

eleventh of these is the fact that the
 twelfth of these is the fact that the
 thirteenth of these is the fact that the
 fourteenth of these is the fact that the

fifteenth of these is the fact that the
 sixteenth of these is the fact that the
 seventeenth of these is the fact that the
 eighteenth of these is the fact that the

nineteenth of these is the fact that the
 twentieth of these is the fact that the
 twenty-first of these is the fact that the
 twenty-second of these is the fact that the

Att bygga hus

Med vapenstilleståndet i Europa i maj 1945 inträdde en ny situation även i Sverige, ett nytt sätt att se på oss själva och vår omvärld. Mycket av det som var gammalt och vant måste omprövas, samtidigt som förhoppningar om en stabil framtid, kanske alltför optimistiska, blev en del av grundinställningen.

Ett av de praktiska problem som Åhlén & Åkerlunds Förlag ställdes inför var transporter. Vi hade upplevt hotet mot transporten av papper till våra pressar och tidskrifternas vidaretransport ut till försäljningsställena. Bland annat dessa upplevelser ledde till att när lokalerna vid Sveavägen blev för små och vi var tvungna att flytta ut alltför många redaktioner ”på stan”, vi beslöt att söka nya lokaler för tidskriftsförlaget.

Själv var jag mycket positiv till tanken att bygga ett nytt hus speciellt avpassat för Å&Å:s behov, med ett eget järnvägsspår i direkt anslutning till SJ.

På Sveavägen hade vi ett stort antal rotationspressar i källaren under jorden, utan ljus eller direkt lufttillförsel. Vi saknade dessutom i kvarteret Sveavägen-Rådmansgatan-Saltmätargatan såväl lunchrum som andra fritidslokaler för personalen.

I tio år, endast avbrutna av militärtjänstgöring, hade jag börjat min dag med en rundvandring i vårt kvarter från källaren upp genom redaktionerna för att sluta i sätteriet och klichéanstalten strax under taket. Jag var trött på krokiga korridorer och garderober omgjorda till kontorsrum. Jag var trött på att se gamla gråhåriga tryckare och ivriga tryckbiträden sitta kvar vid sina maskiner och äta sin medhavda lunchmat. Drömmen om att flytta hela verksamheten till ljusa, praktiska lokaler med

moderna serviceförhållanden för personalen blev allt starkare.

Så småningom visade det sig att Stockholms stad hade en tomt, som föreföll motsvara våra krav, inte minst ur transportsynpunkt. Den låg nämligen vid järnvägsspåren som passerade tomten vid Torsgatan 21. Att jag själv är född vid Torsgatan endast ett par hundra meter från 21:an kanske tilltalade mina nostalgiska känslor och påverkade mig att välja Torsgatsprojektet före andra förslag. Vi fick option på tomten, visserligen inte med köprätt, men med 90 års tomträttsavtal i botten på avtalsförslaget.

En arkitekttävlan utlystes för att klarlägga på vilket sätt tomten skulle kunna utnyttjas. När de olika förslagen öppnades, visade det sig att arkitekterna Ivar Tengbom, Nils Einar Eriksson och Paul Hedqvist hade lämnat in förslag som i stort sett var likvärdiga ur utnyttjandesynpunkt.

Nils Einar Eriksson hade några år tidigare byggt Folksams nya hus vid Skanstull på Söder. Hans förslag var utan tvekan den vackraste byggnaden. I en svag halvcirkel öppnade sig ett harmoniskt hus utan torn eller kanter mot Klara sjö. Däremot hade Eriksson fått in något mindre golvyta än de övriga slutförslagen.

Tengboms ritningar visade upp ett torn mot sydost. Vad som slutgiltigt bidrog till att Ivar och hans son Anders Tengbom fick uppdraget var att de utskjutande huskropparna mot söder enligt deras förslag kunde byggas ut i etapper.

Jag tyckte om Tengboms tornidé, som jag trodde skulle passa redaktionerna genom att varje tidskrift skulle få ett eget avgränsat utrymme med luft, sol och inspirerande utsikt över Stockholm. Det har sedan dess visat sig att jag hade fel. Att kommunikationerna mellan olika samarbetande avdelningar i ett hus med torn inte fungerar.

Min invändning mot Tengboms förslag var att han hade lagt in tre olika öppningar för in- och utpassage ur huset. Det fanns

ett särskilt skäl till min tveksamhet mot detta arrangemang.

Under 40-talet hade Åhlén & Åkerlund en reklamchef vid namn Alvar Englund, som var både intelligent och skicklig, men en mångsysslare av stort format. Han ägde bland annat tre större tobaksaffärer på centrala ställen i stan, senare även en blomsteraffär med en betydande distributionsverksamhet av blommor och växter.

Englund, som var en glad person med en rund kroppsbyggnad både fram och bak, började sin dag på Sveavägen med att på redaktionerna ta reda på vad veckans nummer av de olika tidskrifterna innehöll för bidrag värda att annonsera i dagspressen. Efter kollationering med distributionschefen Otto Swärd skrev han sedan snabbt ut välfunna annonsförslag eller PM för andra reklamåtgärder. När detta morgonarbete var avklarat, försvann Englund från förlaget.

Vilken av alla de portar, som fanns i kvarteret Sveavägen-Rådmansgatan-Saltmätargatan, han använde för att försvinna till "egen verksamhet" blev jag aldrig klar över. Det englund-ska exemplet, som jag egentligen inte hade något större intresse att forska i, eftersom jag både beundrade och uppskattade resultatet av den deltidstjänst han gav sin arbetsgivare, hade dock givit mig idén om en kontrollerad ut- och in-trafik i ett nytt förlagshus.

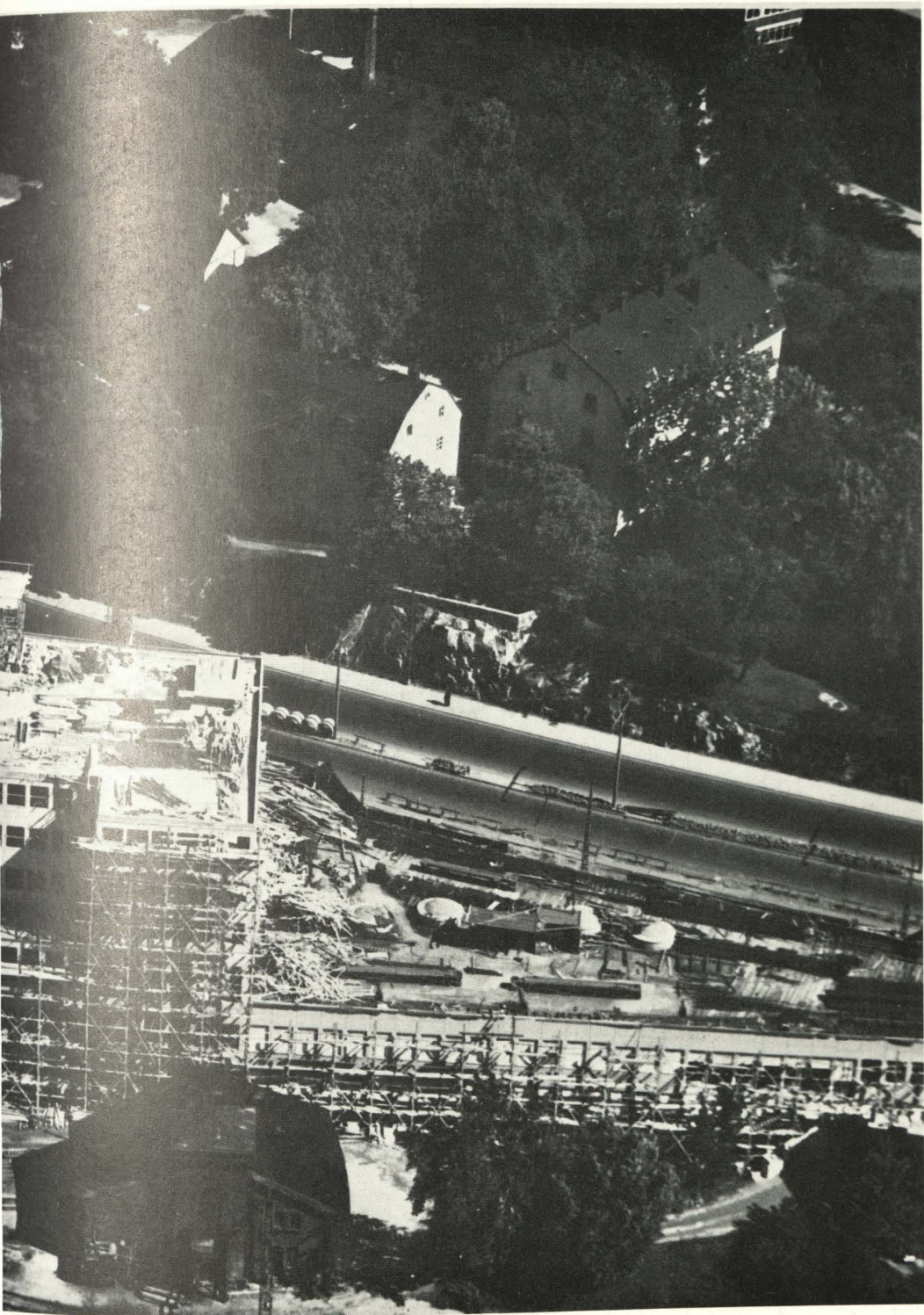
Även i detta hänseende hade jag fel i min planering. Ingen kontroll, hur väl den är organiserad, kan eller bör man ens försöka genomföra, om avsikten är att begränsa personalens fria gående och kommande. Detta gäller alldeles speciellt i ett mediaföretag, ett förhållande som jag borde varit klar över redan på 1940-talet.

Följande uppslag: Torsgatan 21, kvarteret Lokstallet vid Torsgatan i Stockholm – "Bonnierhuset" – så som bygget såg ut när statsrådet Per Edvin Sköld stoppade det på obestämd tid 1948.

Hur som helst skrevs tomträttskontraktet med Stockholms stad. Tengbom fick arkitektuppdraget och den nya stjärnan på byggmästarområdet, Olle Engkvist, fick personligen uppdraget att bygga huset vid Torsgatan 21. Året var 1947.

Året därpå blev Per Edvin Sköld ekonomisk samordningsminister i Tage Erlanders första ministär. Det nya huset var då grundlagt och för tre eller fyra våningar hade ytterväggarna rests mot Torsgatan. Arbetet med att bygga färdigt pågick för fullt och våra interna planer för inflyttning var klara, när Sköld genomförde ett byggförbud för alla fastigheter som ej var "allmännyttiga". Även Torsgatsbygget måste avbrytas!

Där stod vi nu med ett kvartsfärdigt husskelett, som starkt påminde om de många utbombade ruinerna i London och Berlin efter det andra världskriget. Ett skelett som dessutom i en vid cirkel dominerade stadsbilden i alla väderstreck.

Min pappa Tor Bonnier hade förhandlat om tomträttsavtalet med stadens representant, dåvarande borgarrådet Zäta Höglund, tidigare redaktör för den nedlagda socialdemokratiska morgontidningen Social-Demokraten. Nu blev det min tur att ta över.

Jag hade träffat Zäta, som han kallades, hos min fantastiska moster Karin under den tid hon levde med den radikale advokaten Ville Hellberg.

När jag kom upp till Zäta i Stadshuset fick jag en chock. Han satt i ett litet rum som vette mot Norr Mälarstrand. Rummet var översållat med papper, utredningar och böcker på bord, stolar och golv. Vänligen makade han undan några papper från en stol och bad mig sitta ner.

Chocken var inte så mycket själva röran i rummet som hans eget utseende. Han föreföll mig till utseendet som en tvillingbror till Trotskij, den ryske politikern, som 1940 blivit mördad i Mexico. Visserligen hade Zäta inget skägg som Trotskij, men det ostryiga håret, det rektangulära huvudet med den höga

"Zäta" Höglund i arbetstagen som huvudredaktör för Social-Demokraten, en av partiets många nedlagda dagstidningar.

pannan och den genomträngande blicken gjorde likheten slående.

Efter en längre diskussion, som var tredje minut avbröts av telefonsamtal till Zäta, hade vi kommit överens om att han skulle försöka förmå Sköld att ge oss tillstånd att bygga Torsgatshuset färdigt. Mot ett sådant medgivande skulle vi i tio år avstå från vissa lokaler i bottenplanen, dit Stockholms stad skulle förlägga Auktionskammaren.

”Men”, sa Zäta. ”Du måste själv tala med Sköld! Kanske har han också behov av lokaler för något statligt verk. Jag är inte alltid så väl sedd i Kanslihuset.”

Det var med en viss spänning jag tågade upp till Per Edvin Sköld. Hans rykte var den stränge magistrats, och allt jag visste om hans karriär var att han börjat som stamanställd korpral vid något skånskt regemente, samt att han skrivit en roman som vi haft som följetong i den av mig under beredskapstiden utgivna tidskriften *På Vakt*.

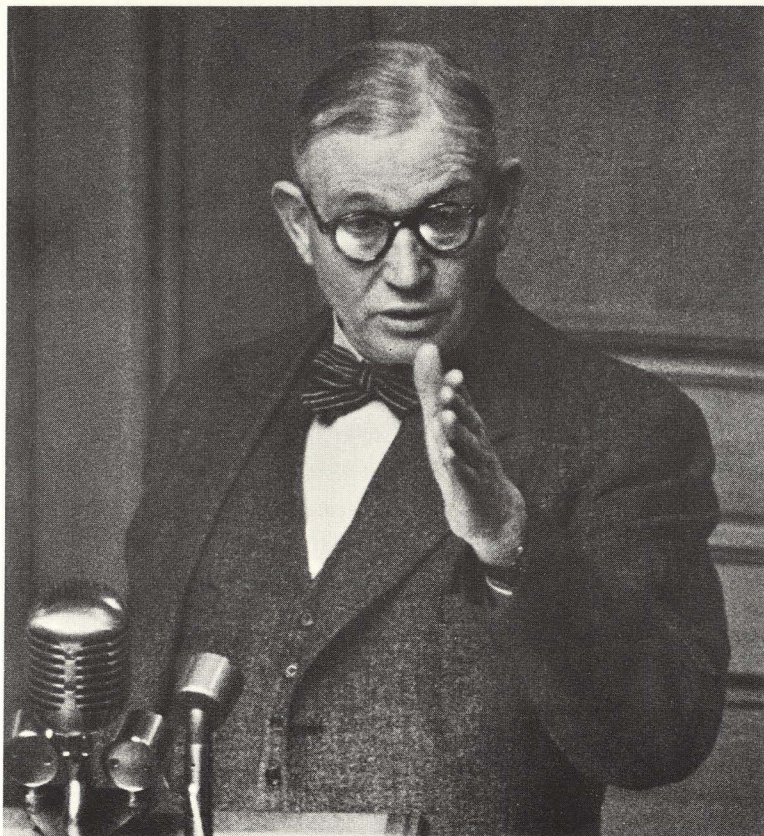
När jag kom in i Skölds rum i Kanslihuset satt han vid sitt skrivbord. På väggen bakom honom hängde ett porträtt av någon högre statstjänsteman i 1600-talsperuk. Rummet, som var avlångt och inte särskilt stort, var kliniskt rent från papper eller andra diverseföremål. Inredningen var enkel, för att inte säga spartansk. Sköld reste sig upp i hela sin imponerande tunga gestalt, som osökt påminde om en skeppskanon just från 1600-talet. En sådan där kanon som rullades fram till sin skjutglugg i skeppssidan av tre kanonjärer.

Så tog han i hand och ett oemotståndligt leende ackompanjerade frågan om vad jag hade på hjärtat. I det ögonblicket fick jag ett intryck av en kultiverad skånsk storbonde, med humor och vänlighet på botten av all dominans. Min spänning släppte, och jag lade fram mitt ärende utan att säga något om mitt samtal med Zäta. Sköld förklarade att han skulle tänka på saken.

”Här i huset mal kvarnarna lite långsammare än vad bokförläggaren kanske är van vid, men de mal!” var hans avskedsord.

Jag lämnade Skölds departement med en känsla av lättnad, övertygad om att situationen med det halvfärdiga byggnadsskelettet, som dominerade Stockholms innerstad och gav intryck av ett sjukt samhälle, skulle lösas på något sätt.

Alla har vi då och då behov av den trygghet som skapas av en fadersgestalt och det var just den känslan Per Edvin Sköld förmedlade under vårt samtal.

Per Edvin Sköld i talarstolen, utstrålande kraft och myndighet, en rejäl karl vars ord man kunde lita på.

Efter relativt kort tid blev frågan klar även med Sköld. Han hade bekymmer för Skatteverkets lokalproblem innan skatteskrapan vid Götgatan på Söder hade blivit byggd.

Utom de lokaler vi avstod till Stockholms stad för Auktionsverket, fick Skatteverket cirka en tredjedel av de kontors- och redaktionslokaler vi planerat för vår egen räkning vid Torsgatan. Upplåtelsen skulle gälla under fem år, med option för sta-

den att utsträcka hyrestiden för tornet till åtta år. Stockholms stad flyttade dock inte ut som överenskommits. Hyrestiden förlängdes med ett år och senare ytterligare tre år.

Ernst Rolf brukade sjunga: "Säj mej vem du umgås me' så ska jag säja vem du ä'." Med en lätt travestering tror jag man kan säga: "Låt mig se ditt arbetsrum så förstår jag mer av din karaktär."

Den frasen föll mig i tankarna när jag många år senare besökte Olof Palme i hans tjänsterum som statsminister. Ett stort och ljust rum i Kanslihuset med fönster mot Norrström. En praktisk runda med vackra stolar kring ett stort skrivbord och i andra ändan av det stora rummet en bekväm soffa, soffbord och några stoppade fåtöljer, några krukväxter och lagom många tidningar på de olika borden. En högborgerlig blandning av arbetsrum och salong.

På nytt satte vi igång på Torsgatan för att bygga färdigt. Olle Engkvists eldhundar, stora tunnor av järngaller, började åter glöda dag och natt på alla våningsplan för att torka ut den våta cementen i trossbottnar och mellanväggar.

Under behandlingen av stadsplanefrågan i stadshuset hade skönhetsrådet med borgarrådet Fredrik Ström som ledare kapat fyra våningar av det torn Tengbom ritat. Man tyckte att tornet blev för högt för stadsbilden.

Senare har vi försökt kompensera tornets bristande strävan mot skyn med fyra flaggstänger, en i vardera hörnet högst upp på torntaket. Där flaggar vi varje dag. En åtgärd som ibland kan synas omotiverad men som bidrar till att ge det tunga torgatshuset en känsla av lyft och glädje. Ett litet bidrag till det som en revyförfattare en gång kallade för "Stockholms Luft".

Först 1960 kunde Åhlén & Åkerlunds Förlag själv disponera fastigheten Torsgatan 21. En fastighet som, trots att den har ett avhugget torn, tack vare sin utsikt över Stockholm och de underbara pilarna vid Klara sjö, fortfarande är en "skön" arbetsplats.

Dagens Nyheter och Expressen

Jag hade levat i tidningsmiljö och arbetat med utgivning av tidsskrifter i mer än tjugo år när jag som suppleant blev invald i Dagens Nyheters Aktiebolags styrelse 1940.

Den begåvade och egentligen mycket hyggliga Sture Ring försökte vid något tillfälle under de år han var ordförande i tidningens typografiska fackklubb mästra mej i en sakfråga, varvid jag svarade:

”Låt oss tala om något annat. Tidningsutgivning kan jag, till och med i alla dess detaljer!”

Invalet sammanföll med att min far Tor Bonnier övertog ordförandeskapet i styrelsen efter sin far Karl Otto Bonnier, som avgick ur styrelsen samma år.

Jag var styrelsens yngste medlem och en bekräftelse på att familjen Bonnier planerade att behålla sin rösträttsmajoritet i flera generationer framöver.

Rösträttsmajoriteten, det vill säga ”Bonniers” representation i styrelsen, bestod den gången liksom nu av representanter för familjens tre grenar, genom att då såväl Tor som Åke och Kaj, alla söner till Karl Otto, var representerade i styrelsen.

Förutom familjen fanns vid mitt inträde i styrelsen tidningsbolagets verkställande direktör, kommendörkapten Sten Dehlgren, tidningens politiske redaktör Leif Kihlberg och nyhetsredaktören Ivar Ljungquist. Borgarrådet Yngve Larsson – Karl Ottos svärson – var också med i styrelsen.

Helge Heilborn, chef för den mycket viktiga annonsavdelningen, var vad jag kan minnas inte med i styrelsen vid denna tid. Han blev senare Dehlgrens efterträdare och verkställande

direktör för tidningsbolaget, en befattning som han upprätthöll bland annat under de betydelsefulla åren då tidningen *Expressen* lanserades.

Jag tyckte om och beundrade Sten Dehlgren, "Kaparen", som han kallades på tidningen.

Dehlgren var en lång och välproportionerad sjöofficer, med lugnt och sakligt uppträdande. Han var lätt men elegant skallig, med ett förtroendeingivande uttryck i ett äggrunt ansikte. Den populära uppfattningen var att han var politiskt liberal och en skicklig administratör. Men sanningen var att han dessutom var en högt begåvad man med både ekonomiska och förhandlingsmässiga egenskaper av ovanliga mått.

Sten Dehlgren lade, tillsammans med den outtröttlige nyhetsjägaren Ljungquist, grunden till Dagens Nyheters nuvarande ställning på den svenska mediamarknaden. Hans prispolitik för tidningens lösnummer och abonnemangsupplaga var försiktig, och hans omsorg om småannonsavdelningarna, parad med en disciplinerad och återhållsam utgiftspolitik, blev avgörande grundstenar i tidningens ekonomiska framgångar. Framgångar som möjliggjorde för Dagens Nyheter att långsamt men metodiskt konkurrera ut en från början överlägsen medtävlare, den senare nedlagda från Torsten Kreuger av LO förvärvade *Stockholms-Tidningen*.

Jag tjänstgjorde under Dehlgren – formuleringen ger sig själv när det gäller denne man – under flera år i Tidningarnas Arbetsgivarförenings styrelse och förhandlingsdelegationer. Förhandlingarna gällde såväl löneavtal som, till exempel, de första principavtalen med Svenska Pressbyrån.

Dehlgren satt alltid ordförande och jag kan inte minnas att vi någonsin tillkallade en skopartisk förlikningsman. Ändå förhandlades alla avtal direkt med varje yrkesgrupp för sig, det vill säga typografer, litografer, bokbindare, tidningsbud och industritjänstemän. Ett förhandlingssätt som jag är övertygad gav

Sten Dehlgren, chefredaktör med känsla för rådande vindförhållanden. En elak karikatyr av Nils Melander.

löntagarna bättre villkor än när heltidsanställda tjänstemän i en industrikartell skall föra fackens gemensamma talan.

Dehlgren lät de olika parternas representanter argumentera fram och tillbaka runt bordet. Samtidigt skrev han ned på ett litet ljusblått pappersblock som han hade med sig i kavajfickan ett förslag till kompromiss, både vad gällde allmänna bestämmelser och timersättning, övertidstillägg etc. I sju fall av tio godkände parterna Dehlgrens formuleringar.

När så en förhandlingspunkt var avklarad tände Dehlgren en cigarrett. Framför sig på bordet hade han, redan innan han satt sig, lagt upp ett litet elegant silveretui som han bar i bakfickan på sina byxor. Etuiet låg alltid uppslaget. På vänstersidan hade

han ett tiotal smala 91 Turk med pappersmunstycke och på högersidan sex-sju stycken helstoppade turkiska cigaretter.

Beroende på hur snabbt och elegant en förhandlingspunkt klarats av, valde han mellan de två sorterna. Efter en snabbbehandling utan invändningar mot hans upplästa underhandsformulering blev det en turkisk cigarett. Hade parterna fortsatt diskussionen och begärt även den minsta ändring i texten, blev det en 91 Turk.

Det lilla ceremoniella valet innebar tydligen en ständig uppmaning till honom själv att klara av varje fråga så snabbt och smärtfritt som möjligt.

Dehlgren och hans medarbetare i tidningens ledning, Ljungquist, Sven-Erik Larsson och Heilborn, var, om även i olika grad, lojala i sin inställning till tidningen, aktieägarna och olika kategorier av medarbetare. Detta trots att min farfar under sitt ordförandeskap fråntagit Dehlgren en del av hans uppgifter och delat huvudredaktörskapet mellan Dehlgren och Torsten Fogelqvist. En åtgärd som skulle visa sig mycket olycklig för tidningens framtida ledarstruktur.

Tack vare sin moraliska halt, sina kunskaper i yrket och hängivenheten för uppgiften gav dessa män tidningen Dagens Nyheter och dess organisation ett styrkebälte som inte kan över-skattas.

Ett annat namn i Dagens Nyheters redaktionella historia som är värt att minnas är Johannes Wickman. Han var tidningens utrikesredaktör under andra världskriget och blev genom det han skrev en opinionsbildare. En tröstens stämma för frihetens och rättvisans sak, medan Hitler och hans anhang hotade världen med sitt nazistiska slaveri. Johannes Wickman misströstade aldrig om västmakternas slutgiltiga seger. I skuggan av Torgny Segerstedts skrivelser i Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning har Wickmans namn förbleknat och betydelsen av hans insats glömts bort. Låt mig därför här resa ett person-

ligt äreminne över denne självständige och modige journalists hoppingivande artiklar under de mörka krigsåren om västmakternas slutgiltiga seger över nazismens Tyskland. En hedersbetygelse, som inte har något samband med min kontakt med Johannes' hustru cirka tjugo år tidigare.

Som den dåliga skolgosse jag var hade jag något år fått underbetyg i engelska och skulle läsa extra. Min farmor Lisen Bonnier, som kände familjen Wickman, rekommenderade som lämplig lärarinna Johannes' fru Hervor, som undervisade i engelska i en skola i Stockholm. Undervisningen gick av stapeln i familjens hem, en ljus och trevlig våning på Övre Östermalm.

Hervor Wickman var en förtjusande dam i medelåldern, mager och energisk, med ett bestämt uppträdande. Hon såg ut som en välvillig varg med ett spetsigt ansikte. Hon var ofta klädd i eleganta vita sidenblusar med vida, fladdrande manschetter.

Undervisningsmaterialet bestod bland annat av ett tunt häfte med exempel på engelsk satsbyggnad, som jag skulle läsa in hemma. När vi en dag gått igenom häftets innehåll, som jag tyckte var både tråkigt och svårt, tog min dramatiska läggning överhanden och mitt framför lärarinnan tog jag upp häftet från hennes bord och rev det mitt itu.

Hervor Wickman blev rasande, böjde sig fram för att ge mig en örfil, som aldrig träffade, och förklarade att hon skulle ringa till min farfar och tala om hur en sonson till den gamle bokförläggaren behandlade en tryckt skrift. Jag återvände inte till det wickmanska hemmet för fler lektioner i engelska.

Herbert Tingsten, berömd professor i statsvetenskap, efterträdde Sten Dehlgren. När han blev tidningens huvudredaktör, klev han ombord på ett "fartyg" som redan hade fått upp ånga, som navigerades och drevs fram av kunniga män. För Tingsten som politisk huvudredaktör i Dagens Nyheter var det därför fritt fram att stå på kommandobryggan och vifta till åskådarna

Herbert Tingsten, huvudredaktör för Dagens Nyheter under åren 1946-1960.
VET BÄST!

på kajen med sin mångfärgade näsduk. Hans betydelse för tidningen blev också ringa, även om några tusen prenumeranter uppskattade hans skarpa penna i den politiska debatten.

I styrelsen uppvisade Tingsten ett nästan hysteriskt engagemang i upplagans växlingar. Redovisades vid något tillfälle en nedgång med några hundra exemplar, reagerade han som ett förtvivlat barn, som måste skylla ifrån sig på andra. Distributionen var undermålig, reklamen obegåvad och journalisterna lata.

Efter ett sådant utbrott vände sig denne gigant, med sitt självständighets- och oberoendepatos, till styrelsens olika medlemmar med en gråtmild vädjan om hjälp. Hjälp med idéer, förslag till nya medarbetare, omläggning av innehållet etc.

Men Tingsten rev inte ned något av det som tidigare var skapat av ambition och sammanhållning inom företaget och tidningen.

Allvarligare, ja, kritiska blev förhållandena sedan Tingsten avgått och Olof Lagercrantz blivit en av chefredaktörerna. Med honom började en mycket olycklig period för Dagens Nyheters inre hälsa, en period som först nu 1985, tio år efter det Lagercrantz lämnat tidningen, synes i stort vara övervunnen.

Jag skulle nog helst vilja uttrycka mig med ett rakare språk om Lagercrantz, det språk man använder i duschen efter en förlorad dubbelmatch när man tycker att ens medspelare gjort ett antal fel på ett klandervärt sätt. Men tryckta ord är en sak och vatten rinner av.

Innan den inre styrkan och handlingskraften hade börjat lösas upp inom Dagens Nyheter, hade tidningens styrelse tagit ett beslut som på ett avgörande sätt skulle komma att påverka den svenska tidningsmarknaden och dess dagstidningsjournalistik, beslutet att ge ut en nationell kvällstidning med namnet *Expressen*. En dagstidning med ambitionen att vara lika välinformerad och aktuell i Göteborg och Malmö som i Stockholm.

Redan i början på 1940-talet hade jag börjat tjata på min familjs medlemmar i Dagens Nyheters styrelse att tidningsföretaget borde ge ut en s k "tabloid" som kvällstidning. Ett ungdomligare, fräckare och genom lokalredaktioner nationellt förankrat komplement till Dagens Nyheter. Tidningsföretagets ekonomi var god, och i ungdomligt övermod tyckte jag nog att hela organisationen höll på att förgubbas.

Under mitt utbildningsår i England 1926 hade jag, som jag tidigare skildrat, haft en lärlingsperiod på den engelska dagstidningen Daily Mail och dess söndagstidning Sunday Dispatch. Under den perioden hade jag lyssnat till många tidningsdiskussioner, inte minst bland äldre svenska londonkorrespondenter. Speciellt hade jag tagit intryck av de åsikter Svenska Dagbladets korrespondent i London, Erik Swenne, brukade framföra. Swenne var en entusiastisk förespråkare för det korta reportaget, den sakliga sammanfattningen och det på tunnelbanan hanterliga tabloidformatet.

Tveksamheten inför projektet var från början mycket stor i Dagens Nyheters styrelse.

Dehlgren, som hade ett stort antal aktier i Dagens Nyheter, var rädd om utdelningen. Min pappa Tor var tveksam ur allmänna opinionens synpunkt. Den föreslagna tidningen skulle ju bli nationellt spridd och därför komma att konkurrera med en rad etablerade lokala dagstidningar. Andra styrelsemedlemmar tyckte att de engelska exempel jag påvisade luktade skandalpress. Ingen trodde egentligen att min tidningsidé kunde bli en bra affär.

Två viktiga personer var för projektet. Den ene var chefen för Dagens Nyheters omhuldade sportavdelning David Jonason, "Mr Jones". Han trodde på mycket sport i den nya kvällstidningen och ville gärna själv bli dess huvudredaktör. Den andre var min farbror Åke Bonnier, som hade tillbringat många år i USA och där upplevt hur "tabloidpressen" tagit marknadsan-

delar från de äldre, mer konservativt redigerade drakarna.

Även om jag lade grunden för Expressens tillkomst, var det nog den politiska utvecklingen inom den lokala stockholmska kvällspressen med bland annat det då nazistiska Aftonbladet, som drev fram beslutet om utgivningen av Expressen. Det behövdes, ansåg man 1944, ytterligare en nationellt spridd dagstidning till försvar för de liberala och frisinna idéer som Dagens Nyheter av tradition stod för.

När beslutet togs i Dagens Nyheters dystra styrelserum i gamla Klara, var jag säkert den ende runt bordet som trodde på och räknade med att den nya kvällstidningen skulle bli en god affär för Dagens Nyheters AB.

Men när frågan var ett fait accompli, vaknade entusiasmen och intresset även för detaljer i den nya tidningens uppläggning, innehåll och bemanning. Fem miljoner anslogs till en första risktagning, och intrigspelet kring vilka som skulle utses till de olika chefsposterna flammade högt. I denna fråga tog Kaparen Dehlgren med sin lugna saklighet kommandot.

Från Nya Dagligt Allehanda kom Expressens direktör och distributionschef Bertil Norgren, från Dagens Nyheters kulturavdelning den nya tidningens huvudredaktör Ivar Harrie och från den av Åhlén & Åkerlund utgivna bildtidningen SE kom Expressens nyhetsredaktör Carl-Adam Nycop. I realiteten blev det Nycop, tillfälligt assisterad av mig, som kom att stå för Expressens uppläggning, innehåll och redigeringsprinciper.

Alla de tre ledande männen var var för sig personligheter, begåvade individualister, med ett brinnande intresse för tidningen och sina uppgifter. Nycop och Norgren var nyskaparna och Harrie deras ständige supportrar och räddare i nöden.

Ivar Harrie var ett lundaoriginal med en bred och djup klassisk bildning. Under några år på 40-talet skrev han litteraturrecensioner i Dagens Nyheter och av någon för mig outgrundlig anledning hade han vunnit såväl de äldre herrarna Bonniers

Ivar Harrie, Expressens förste huvudredaktör, vid sitt skrivbord på tidningen i gamla Klara. Harrie var en genomlärd humanistisk lundaakademiker med en härligt vänlig utstrålning både på redaktionen och på krogen.

som Dehlgrens uppskattning och förtroende.

Harrie blev en lycka för Expressen. Inte så mycket på grund av de utmärkta teaterrecensioner han skrev i tidningen under många år, som tack vare sin totala och orubbliga offentliga lojalitet mot tidningen, dess innehåll och dess medarbetare. För honom stod tidningen Expressens mål och medel över all kritik, en inställning som han när som helst var beredd att framföra i tidningens spalter eller vid andra offentliga tillfällen.

Många intellektuella småpåvar och kommentatorer tyckte nog att Harries ständiga försvar av Expressens klavertramp var

löjligt och förnedrande för en sådan kulturpersonlighet som Harrie. Kanske hade de någon gång rätt. Men för andan, sammanhållningen och arbetslusten på den nya annorlunda tidningen, var Harries inställning och uppträdande en välsignelse.

Med Carl-Adam Nycop hade Expressen förvärvat en tidningskonstruktör, en nyskapare och, under de kritiska första åren, en arbetsledare av helt enastående slag.

Nycop var tidningsgalen. Han åt, sov och konsumerade så att säga tidningar dygnet runt. Ingen av de många hundra tidnings- eller tidskriftsredaktörer som jag träffat under mitt liv har haft tillnärmelsevis samma kunskap om olika medarbetare i hela den breda svenska landsortspressen som Nycop. Ingen av de medarbetare i tidningar och tidskrifter, som jag träffat i olika länder, har på samma sätt som Nycop lusläst och värderat innehållet i andra och då speciellt konkurrerande tidningar och tidskrifter. Hans arbetskapacitet kan bara beskrivas som enorm.

Nycop hade få, ja, kanske inga verkliga vänner.

Han tillhör en känd finländsk familj, är född i Helsingfors och hade som ung arbetat som sportreporter på Hufvudstadsbladet. Där fick han sin första smäll, sin första utmanande upplevelse som tidningsman. Där hade den första hårda ytan kring hans person börjat bildas.

Efter en kritisk artikel i Hufvudstadsbladet om en finsk boxare hade han en kväll blivit uppkörd mot en mörk vägg och blivit slagen och hotad till livet. Upplevelsen gjorde Nycop både rädd och stark men kanske mest envist inställd på en orubbad karriär i pressen.

När Nycop kom till Expressen hade han ett totalt grepp om vad en populär dagstidning måste innehålla för att nå upplageframgång. Han var redan då en mästare i sitt yrke. Däremot var hans krav på skrivsättet ogenomtänkt och ofullbordat, en viktig del i tidningens utformning där han kompletterades av

många andra, inte minst av Sigge Ågren.

Från den lilla huvudstaden Helsingfors – och kanske från några års tjänstgöring på Eskilstuna-Kuriren – hade han fått med sig ett intresse för människor, med slagrutan inställd på "sensation". Inget ovanligt för tidningsmän och författare med hemortsrätt i Helsingfors.

I Nycops fall gällde nyfikenheten mest maktintriger. Där han inte fann några, sådde hans fantasi misstanken att det ändå fanns en skandal, en orättfärdighet undanstoppad i något hörn. Det var enligt min mening detta hos vissa tidningsmän rätt vanliga maniska sökande efter samhällets brister som blev Nycops olycka och ledde till hans under senare år stora svårighet att samarbeta med vissa människor, hans politiska radikalisering, hans behov av isolering.

Till Expressens fortsatta framgångar under de fyrtio år tidningen utkommit har dess stabila ledarorganisation starkt bidragit. Expressen har alltid haft EN huvudredaktör och EN verkställande direktör, som samtidigt varit distributions- eller marknadschef.

Att det nuvarande paret Bo Strömstedt och Åke Ahrsjö är oslagbara, det utan jämförelse skickligaste tidningsledarparet i landet, kan inte motsägas. Visserligen är Gustaf von Platens vitalisering av Svenska Dagbladet en historisk insats, men han hade det något lättare, eftersom Svenskan hade en betydande upplaga, om även i ett underläge, när han tog vid.

År 1956 blev stugan för trång för Dagens Nyheter och Expressen. Ett nytt tidningshus började projekteras. Våren 1958 hade man funnit platsen – Marieberg. Som arkitekt valdes Paul Hedqvist, vilken nyligen hade avslutat byggandet av den s k skatteskrapan på Söder i Stockholm.

Man försökte först få en tomt på Lindhagensplan, men då det inte lyckades flyttades huset till Mariebergsklippan strax intill. Där tronar nu tidningshuset i all sin prakt med den växlande

Carl-Adam Nycop, Expressens redaktionschef, i arbete på tidningens "stora-redaktion" 1953. Han skapade en för Sverige ny dagstidningstyp. Klädhängaren på telefonkatalogen är inte symbolisk. Nycops nya redigeringsidéer var hans egna.

ljusskylten alldeles under takåsen. I de yttre linjerna lyckades Hedqvist forma en tidlöst skön byggnad. De inre lokallösningarna är dåliga och som i alla torn är kommunikationen mellan olika människor som arbetar i huset otillfredsställande.

Men i källarvåningen på Mariebergsklippan hade tryckpressarna fått gott om utrymme. Redan under Helge Heilborns tid som verkställande direktör hade tanken på en gemensam "tryckfabrik" för Stockholms dagstidningar lanserats inom fö-

retaget. Det var under en period då man ännu hade en viss respekt för kostnader och inte räknade med att det kunde vara opportunt att driva dagstidningar med förlust och istället uppbära många miljoner av skattemedel från det s k "presstödet".

När Gustaf Douglas blev VD för Dagens Nyheters AB togs frågan på nytt upp med speciell hänsyn till Aftonbladets tryckning i Stockholm, men även Svenska Dagbladets tryckning var i planen avsedd att ske i en för tidningarna gemensam tryckerianläggning. Avsikten var, och möjligheter fanns, att avsevärt förbilliga produktionen av samtliga tidningar i stan, men kanske mest för Aftonbladet.

Förhandlingarna började med LO och hölls i LO-borgen vid Norra Bantorget i en konferensvåning högst upp i huset.

Från början bestod förhandlingsdelegationen från LO av Arne Geijer, Bertil Nilsson, som var VD för Aftonbladet, och LO:s ekonomichef Harry Birkenstedt. Från DN kom jag, som då var ordförande i DN:s styrelse, min kusin Gerard Bonnier, som var vice ordförande, och Gustaf Douglas. I ett senare skede, sedan Geijer pensionerats, fortsatte samtalen med Gunnar Nilsson som ledare för LO:s samtalsgrupp. Tidpunkten för våra förhandlingar var åren 1972 och 1973.

Redan från början fann jag att LO-herrarna var rätt utledsna på sin dagstidningsverksamhet, den s k A-pressen. Man hade redan då förlorat stora belopp, inte minst på den ursprungliga Stockholms-Tidningen, som man köpt av Torsten Kreuger. Harry Birkenstedt förklarade att nu måste det bli ett slut på detta slöseri.

Geijer, som var en konciliant och allmänt älskvärd person, försökte att se på sakfrågan mer realistiskt. Som jag uppfattade honom var han klart intresserad av ett samtryck för Expressen och Aftonbladet.

Ofta avslutades våra samtal på Geijers tid med en utomordentligt god och mycket elegant serverad lunch i lokalerna

högst upp i LO-borgen. Gratinerade sjötungsfiléer förekom flera gånger, och är det så att även dagens LO-ledning får njuta av denna läckerhet, gratulerar jag de nya herrarna.

Sedan Gunnar Nilsson övertagit ordförandeskapet i LO, kärejade förhandlingarna till. Det märktes att han var ny i ämbetet och att han på ett annat sätt än Geijer behövde förankra, som det så vackert heter, frågor och beslut i en vidare krets, innan han ville ta ställning.

För att gå LO tillmötes föreslog jag vid en viss tidpunkt i förhandlingarna att en objektiv, av parternas intressen helt oberoende person skulle bli ordförande i det tänkta nya gemensamma tryckeribolaget. Jag kontaktade också Lennart Dahlström, som då var chef för första-tredje AP-fonden, och frågade om han ville åtaga sig uppdraget om det hela blev av, vilket han bejakade.

Så småningom förstod jag att det största motståndet mot ett samtryck av tidningarna i Stockholm emanerade från Metalls ordförande Bert Lundin. Det blev då naturligt att be om ett samtal med honom för att förklara mina utgångspunkter. Vi träffades i en privatvåning vid Odenplan. Lundin var från början av samtalet sur och i det närmaste ohövlig. Det föreföll som om han hade ett ordentligt horn i sidan till mig och allt jag presenterade. När jag tog fram mitt förslag om Lennart Dahlström som en utjämnande, objektiv person som skulle kunna leda det nya tryckeriet utan mannamån och fördela gracerna mellan Expressen och Aftonbladet, sa Lundin:

”Dahlström! Hur kan man vara så naiv och obegåvad att man föreslår en sådan person! Hans objektivitet kan åtminstone inte vi lita på!”

Jag hade misslyckats. Och när Lundin eller Gunnar Nilsson, vilken kommer jag inte ihåg, vid slutet av ett samtal frågade varför jag så uthålligt ägnade mig åt frågan, svarade jag, utledsen som jag var på herrarnas sura tveksamhet och dåliga vilja

att finna en lösning som kunde godkännas av båda parter:

”Jo, jag kommer att dö med ett bättre samvete om jag kunnat bidra till att Aftonbladet inte en dag läggs ned därför att Expressen som alla andra marknadsvaror behöver en konkurrent!”

Dagens Nyheter och Expressen är två ekonomiskt oberoende dagstidningar. Även om man mottar en mindre distributionsersättning, erhåller tidningarna inget bidrag från det enorma ”presstödet” som årligen frikostigt delas ut av skattebetalarnas pengar. Tveklöst innebär Dagens Nyheter och Expressens ekonomiska ställning en journalistisk frihet, ett oberoende av staten och dess handgångna män, som inte kan överskattas. Att leva på nådegåvor eller, med ett modernare ord, understöd ger, hur man än slår ifrån sig, med tiden ett mindervärdeskomplex som förgiftar handlingskraften och fördunklar viljan till framgång.

Varje ekonomisk framgång för ett självständigt företag måste bygga på den enkla regeln om balans mellan inkomster och utgifter. För en tidning eller tidskrift finns två inkomstmöjligheter, försäljningen av exemplar till allmänheten och inkomsten från annonsörer som anser att tidningens upplaga – spridning – gör den till ett meningsfullt annonsorgan.

Försäljningen är som då det gäller de flesta andra varor beroende på vilken tillfredsställelse köparen känner sedan han ”konsumerat” tidningen. Detta betyder att försäljningen är helt beroende av hur tidningen redigeras och skrivs. Eller, med andra ord, vilken ”lästillfredsställelse” tidningsköparen upplever under läsningen.

I princip gäller därför samma regler för en tidnings misslyckande eller framgång, som för en teaterpjäs, en film eller en konsert, det vill säga publikframgång eller ej.

Vad söker då köparna av en dagstidning? Här skall inte raddas upp allt det en dagstidning behöver innehålla för att till-

fredsställa ett aktuellt nyfikenhetsbehov, det vill säga för att finna köpare.

Men enligt min mening måste en dagstidning tillfredsställa spänningsmomentet i tillvaron. Vardagsmänniskan lever i en värld av rutiner, som ofta kan bli grå och även likgiltiga. Därför bär de flesta av oss på ett "dramatiskt vakuum". Ett förhållande som jag tidigare talat om i min diskussion kring New York Times.

De tidningar som misslyckats har endera inte förstått eller inte velat acceptera denna tes. I stället har man använt det spaltutrymme som stått till förfogande för propaganda eller relaterande av kalla fakta. Det är nämligen lättare att vara föreläsare än underhållare.

"Presstödet" är för den svenska tidnings- och tidskriftsmarknaden och dem som arbetar inom pressen ur alla synpunkter en principiell olycka! Det värsta med dagens presstödet är dess kontinuitet, möjligheten att utan tidsgräns uppbära skattemedel för att ge ut en publikation som inte genom egen kraft kan skaffa sig en upplaga som täcker kostnaderna för framställningen.

Pluralismen i opinionsbildningen kan lika väl tillgodoses genom välredigerade "nyhetscirkulär", avsedda för en viss läsekrets, i stället för att ösa ut miljonbelopp av skattemedel på tidningar som inte kan finna en tillräckligt stor läsekrets för sin fastlåsta kostnadsram. Tillräckligt välredigerade sådana "nyhetscirkulär" blir förr eller senare en blomstrande dagstidning!

Under alla de år jag deltagit i diskussioner inom familjen Bonnier om och kring Dagens Nyheter och Expressen har meningsskiljaktigheter nästan aldrig förekommit. På ett närmast överraskande sätt har man varit överens i alla principiella frågor. Endast en gång minns jag att motsättningarna mellan familjens representanter i styrelsen varit allvarliga och splittande. Det inträffade under finska vinterkriget.

”Finlands sak är vår” var ett av de slagord som lanserades i Sverige när den ryska armén anföll Finland i november 1939. Min farbror Kaj Bonnier som blev en aktiv medlem i Nordens Frihet, en ideell förening som bildades kring Ture Nerman och hans tidning Trots allt!, ivrade för en stark svensk militärinsats för att hjälpa de i början av kriget trängda finska styrkorna. Min pappa Tor, med många kontakter och djup sympati för en månghövdad generation finlandssvenska författare, tvekade inför ett officiellt svenskt krigsdeltagande. Den tredje brodern, min farbror Åke Bonnier, tog helt avstånd även från att sända över den långsamt organiserade och av de svenska myndigheterna motarbetade Svenska Brigaden, ett förband som bestod av ett antal moraliskt och historiskt engagerade unga svenskar med ett fåtal svenska yrkesofficerare som ledare.

Att familjesammanhållningen kring Dagens Nyheters politik, förtroendet för dess ledning och motsättningen mellan de tre bröderna hjälpligt kunde överbryggas hängde nog samman med att min farfar Karl Otto Bonnier ännu levde. Under hela sitt liv hade han inpräntat hos sina söner att en tidnings opinionsbildande mening, dess personliga ledare, inte fick rubbas annat än vid en gemensam stark övertygelse att tidningen slagit in på fel väg. Samt att i ett sådant läge ledningen skulle ersättas med män som hade ägarnas förtroende, en åsikt som gått i arv även till nuvarande generation av familjen Bonnier.

Högst upp i tornet på Dagens Nyheterhuset i Stockholm på 23:e våningen ligger ett antal matsalar och samlingsrum. Utsikten över Stockholm är bedövande vacker. I samma våning finns också ett kök för tillagning av de måltider som serveras efter styrelsesammanträden och kommittémöten.

Vid 1984 års stipendieutdelning till anställda inom tidningsföretaget erhöll bland andra föreståndarinnan för köket ett sti-

pendium för att i Paris studera tillagningen av franska hönsgrötor och gratänger.

Den stränga juryn, bestående av berömda journalister och skickliga tekniker, diskuterade länge ett utbildningsstipendium till denna outsider men fann, med den mänskliga bredd som existerar i tidningshuset, det väl motiverat att innesluta henne i den stora kretsen av "tidningsmedarbetare". En oväsentlig detalj i ett tidningshus historia men ändå ett bevis på den mentalitet som är grunden för mänsklig gemenskap.

Tre journalister

I mitten på 1950-talet for Herbert Tingsten till Sydafrika för att i Dagens Nyheter skriva en artikelserie om apartheid, de vita och svarta människornas livsförhållanden och motsättningarna i den sydafrikanska republiken.

Av en slump hade Biggan och jag varit där nästan samtidigt, jag i avsikt att undersöka möjligheten att exportera papper från Sverige till detta land. Med stort intresse följde jag av denna anledning Herberts artiklar när de publicerades i Dagens Nyheter efter hans hemkomst.

Själva hade vi besökt Johannesburg och diskuterat med en pappersimportör samt konstaterat att svenskt oblekt kraftpapper var en mycket uppskattad råvara för kuvertframställning i Sydafrika. Vi hade färdats i bil till Durban och Kapstaden med en hygglig svart chaufför som, fastän jag skrivit ut ett personligt resepass åt honom, inte fick stanna ute på gatorna efter klockan nio på kvällen.

Men utom dessa mera ordinära landsvägsresor hade vi tillsammans med svenska missionärer också tagit oss djupt in i såväl Zulu- som Matabeleland för att besöka av svenskar administrerade sjukhus och skolor, institutioner som imponerade speciellt genom den svenska personalens hängivna och uppoffrande arbete under "ödemarksförhållanden".

Bland annat stötte vi på väg till ett sjukhus ute i bushen på en så kallad "utluftare", en medicinman och trollkarl, vilken med rök från en liten eld och små pinnar, som han stötte i jorden, satte sjukdomar på boskapen i någon ovänligt sinnad by långt från den plats där magin utfördes.

Vid ett av sjukhusen berättade en äldre svensk sjuksyster om de enkla knep man fick använda sig av för att få befolkningen att uppsöka sjukhusen och få vård.

”Blir du biten av en svart mamba” – en av de stora och mycket giftiga ormarna i sockerfälten – ”måste du springa så fort hit till oss på sjukhuset att mamban inte har en chans att komma ikapp dej, även om hon hoppar på stjärten hela vägen.”

Det gällde att hinna ge den ormbitne serum mot giftet innan det hunnit sprida sig i kroppen och förlama hans andningsorgan.

Även med den humanitära och mänskliga behandling, som svenskarna ute i vildmarken ägnade sina patienter och elever, präglades atmosfären av en rasskillnad som satt så djupt i de svarta invånarnas attityder att vi ofta blev chockerade.

När jag en gång skulle lämna ett mindre penningbidrag till en svart lärare och föreståndare för en missionsskola långt inne i Zululand, hade han ställt upp eleverna på gården för att de skulle få vara med om detta solenna tillfälle. Allt var väl förbeträtt. Där stod barnen i välordnade led, den svenska flaggan var hissad på en ynkelig liten stång, läraren stod framför leden och Biggan, jag och den svenske missionären stod som det brukas stramt uppställda för korta vänskapsanföranden innan jag överlämnade den blygsamma penninggåvan.

Plötsligt försvann läraren med ett språng i riktning mot skolhuset. Jag vände mig till vår vän missionären och frågade vad som stod på.

”Han har glömt brickan i skolhuset”, fick jag till svar. Förklaringen var att en svart man eller kvinna inte får vidröra en vit man eller vit kvinna. Innan ceremonin kunde fortsätta måste läraren hämta en för ändamålet avsedd liten bricka. En träbricka inte större än ett tefat, på vilken jag skulle lägga min penninggåva och därmed undgå risken att hans hand skulle snudda vid min.

Till vänster den ständigt cigar-
rettrökande journalisten Erik
Wästberg med hustru Greta på
skolgården utanför Östra Real i
Stockholm i väntan på sonen
Pär vid studentexamen 1952.

Allt detta och mycket mer upplevde Tingstens – för hans hustru Gerd var naturligtvis med – under Herberts reportageresa till Sydafrika.

När man idag på nytt ströläser hans artiklar, imponeras man av hans klarsynthet. Han tar med avsky mycket bestämt avstånd från rasdiskrimineringen och de sociala förhållandena. Men det är när man kommer till hans framtidsvisioner för de afrikanska folken, som man fylls av beundran över hans balans och kunskaper. Han varnar redan innan något afrikanskt land blivit befriat från europeiskt kolonialstyre i sin slutartikel för snabba förändringar.

”Avvecklingen av européernas maktställning och lagar måste få ta minst femtio år för att man skall undvika stamkrig, mord och blodbad”, säger han.

Hur rätt har han inte fått?

Men den gången blev många svenska journalister som aldrig satt sin fot i Afrika upprörda över Herberts slutsatser, som de kritiserade som konservativa och förlegade.

”Historien måste ha sin gång utan hänsyn till mänskliga lidanden. Befria Afrika nu!” var parollen.

Något år efter det att Herberts sydafrikanska artiklar publicerats samlade jag av en tillfällighet Herbert Tingsten, Erik Wästberg och Stig Ahlgren till en diskussionsmiddag i mitt hem för att under lättsamma former samtala om aktuell journalistik. Wästberg var, om jag minns rätt, just då medarbetare i Svenska Dagbladet och Ahlgren chefredaktör för tidskriften Vecko-Journalen. Erik Wästberg, som tidigt tillhört Nya Dagligt Allehandagänget, skrev allt, från politiska och kulturella betraktelser till resereportage i olika publikationer. Erik hade tidigt gift

Gerd och Herbert Tingsten i sitt hem på franska rivieran. Hit flyttade de för gott sedan Herbert pensionerats från sin tjänst på Dagens Nyheter och efterträts av Olof Lagercrantz.

in sig i en förmögen, högborgerlig familj i Stockholm och hade ett vackert hem på Östermalm. Det var inrett efter tidens smak med tunga och bekväma möbler, äkta mattor och kristallkronor på de rätta ställena. Här umgicks Erik och hans familj inte endast med journalister och medlemmar av Svenska Akademien utan även med direktörer i industrin och Stockholms husägare.

Erik Wästberg var till det yttre en mycket stor och mycket glad man. Fastän hans näsa kanske mest liknade en norrländsk mandelpotatis, var han i övrigt förbluffande lik Ronald Reagan när presidenten är på gott humör och verkar nöjd med tillvaron. När Erik rörde sig i sina egna salonger gjorde han ibland intryck av en jättelik bondstudent med snabb tunga och stora gester som kommit till stan för att sälja en korg hjortron till frun i huset.

Stig Ahlgren är på många sätt en mer komplicerad människa än både Herbert Tingsten och Erik Wästberg. Det är ingen överdrift att kalla honom för en ensling. Han omgärdar sig även mot sina vänner med ett slags exklusivitet som skydd mot den yttre världen.

Stig är skåning med en djup och bred humanistisk bildning och har mot bakgrund av åren i Lund förvärvat en kunskap om fransk kultur och litteratur, som mycket få andra svenskar äger. Inför den svenska publiken har han, kanske mest som kritiker, utvecklat ett personligt skrivspråk fullt av kvickhet och nya ordvändningar, som nästan alltid är överraskande och väcker beundran.

Under de år Stig arbetade i Vecko-Journalen skrev han oftast tidskriftens ledare som publicerades på första textsidan. Till förlagsledningens stora överraskning visade det sig vid en s k läsvärdesundersökning att dessa ledare, som inte alltid behandlade direkt lättsmälta ämnen, var bland de mest lästa och uppskattade bidragen i tidningen. En personlig triumf för Stig Ahlgren som skribent och opinionsbildare.

Vad läsekretsen inte visste är att Stig Ahlgren är en god människa. I många långa år har han med en kärlek, som inte kan beskrivas annat än som helgonlik, vårdat och värnat om en älskad medmänniska, hans i kristen mening livskamrat, den nu bortgångna skådespelerskan Birgit Tengroth.

Middagen blev i och för sig lyckad och Herbert berättade historien om den upprörda damen. Hon som bodde i huset bredvid Dagens Nyheter i Klara och som ringt till Herbert och talade om att hon genom fönstret sett att man söp på redaktionen. Varvid Herbert svarade: "Såg ni om det fanns något kvar i flaskan så det är någon mening för mig att gå ner till redaktionen?"

Sedan vi ätit hettade diskussionen till.

Herbert deklarerade med sin vassa stämma:

"Det finns ingen objektiv rapportering."

Han menade att varje skrivande journalist ser även de mest konkreta händelser ur en personlig, av sitt eget temperament, sina upplevelser och sin övertygelse färgad vinkel. Att tidningar och tidskrifter, vad de än handlade om, skulle bli olidligt tråkiga att läsa om man försökte pressa begreppet objektivitet på ett journalistiskt rapportering.

Mitt emot Herbert på andra sidan biblioteksbordet satt Erik Wästberg. Som vanligt hade han ett litet glas cognac på bordet, som han då och då smuttade på. Hans händer var i ständig rörelse, mest med att byta cigaretter. Var tredje minut fimpade han en cigarett och tände av bara farten en ny, alltid upplöskad ur bröstfickan på kavajen, där med jämna mellanrum ett nytt paket hamnade sedan det förra var så att säga utsupet.

"Du är en förrädare", sa Erik. "Du förråder vårt framåtskridande, våra sociala landvinningar. Den västerländska kulturen bygger på sanningen som vi upplever den i det faktiska livet. Världen styrs av pengar, och det är ingen nytthet som kan värderas subjektivt. Vi måste rapportera objektivt. Det finns ingen relativitetsteori i journalistiken. Brinner ett

hus så brinner det. Din filosofi är Hitlers!"

Så viftade han med de stora händerna och skrattade rått åt sina egna överdrifter.

Den eleganta men något mindre dominerande Stig Ahlgren lade armbågarna på bordet och sträckte på sig som för att ta sats.

"Du har fel, Erik. Världen styrs av ord. Det har den gjort sedan Octavianus höll sitt gravtal över Caesars lik på Forum. Den begåvade formuleringen är journalistens vapen, med det kan han störta riken och upprätta nya."

Själv tänkte jag på ett lunchsamtal jag haft några år tidigare med Vilhelm Moberg. Jag hade bjudit Ville på lunch på Sturehof för att få köpa hans roman "Rid i natt" som följetong i en av våra veckotidningar.

Med sitt stora fårade ansikte tittade Ville på mig, nickade och sa:

"Ja, vi kan diskutera saken på ett villkor: att du inte stryker ett ord. Inte ett enda ord, förstår du, och inga sammanfattningar eller rubriker utan bara min text rakt upp och ner."

När natten började gråna till morgon över Stockholms inlopp domnade så småningom skärpan i debatten av. Herbert hade många gånger redan lagt sitt långa cigarrettmunstycke ifrån sig och torkat pannan med sin stora näsduk, allt under det han svalde och brummade. Ett slags ansats innan den nya repliken, "Vad du säger är nästan oförlåtligt obegåvat", fyrades av.

När den traditionella smörgåsen avätits i köket och jag släppt ner herrarna i en taxi som väntat alldeles för länge, satte jag mig ner vid mitt fönster som vetter mot Stadsgården och Slussen. Där var ljusen ännu tända och längst bort skymtade de två

Stig Ahlgren och skådespelerskan Birgit Tengroth. Ett kärleksdrama till livets slut, ogenomsådligt och uppoffrande.

tornen i Högalidskyrkan på sin klippa. Hon är den fjärde av mina kyrktorn men finns inte med i visan om "Katarina, Sofia och Maria" som, där jag bor på norra sidan vattnet, krenelerar min utsikt åt söder.

Jag tänkte på de tre som var på väg hem. Dessa journalistiska prima balleriner, vilkas piruetter och turer vi älskar och beundrar i den tidning vi läser. Dessa enastående konstnärer som min pappa skulle kallat för De Stora Elefanterna. Män som totalt, ja totalt, skulle sakna förmågan att ge ut en tidning eller ens redigera dess innehåll.

Finns det då inga superbegåvade skribenter som kan ge ut en tidning eller tidskrift, agera som huvudredaktörer och ange de centrala redigeringsmålen?

Naturligtvis finns de, även om exemplen är få. En Gustaf von Platen i Svenska Dagbladet, en Bo Strömstedt i Expressen, en Bertil Torekull i Östgöta Correspondenten. Men poängen är: att kunna skriva är en konstart, men skapa tidningar som blir lästa en helt annan.

Evert Taube

Min första personliga kontakt med Evert Taube fick jag genom Kerstin Wijkmark, senare Kerstin Bernadotte. Hon var, som jag berättat i kapitlet om Åhlén & Åkerlund, i början av 1930-talet redaktör för den av mig startade nya veckotidningen Vecko-Revyn.

Vi hade utlyst en nationell sångartävling för amatörer, med lokala uttagningstävlingar och en stor och festlig final på Auditorium vid Norra Bantorget i Stockholm. Bland de professionella artister som uppträdde vid finalen var Evert Taube den mest bejublade.

Även om Evert ännu inte slagit igenom helt, hade hans visamlingar redan börjat ges ut på Albert Bonniers Förlag, så jag hade lätt att få en personlig kontakt. En kontakt som utvecklades till en livslång vänskap, även om Evert inte hörde till de människor som släpper någon främmande helt och fullt in på livet. Jag beundrade honom och fascinerades av hans diktning, men lika mycket av hans egocentriska temperament.

Våra personliga kontakter tunnades ut med åren därför att jag fick andra uppgifter än att vara chef för Åhlén & Åkerlunds Förlag. 1957 återfann vi varandra, då Evert på min femtioårsdag uppvaktade mig med ett karakteristiskt porträtt av min äldsta dotter Charlotte, en pennteckning i tusch och sepia. Här visade han sin tredje artistiska talang. Utom dikt och prosa ("Jag kommer av ett brusand' hav") behärskade Evert Taube även linjens och färgernas konst.

I Sandhamn strax utanför Baggensfjärden ordnade Stockholms starbåtsflottilj ett år i början på 1930-talet en internatio-

nell regatta för starbåtar. Taube övertalades att tillsammans med deltagare från de flesta europeiska nationerna ställa upp i en lånad båt. Själv hade han genom sina visor om skärgård och hav i den svenska allmänhetens ögon fått saltstänk i håret och var därför en uppmärksammas figur vid denna regatta för europeiska kappseglingsspecialister.

Evert Taube var född på Vinga fyrplats utanför Göteborg i vad han själv brukade kalla "Västerhavet". Sedan han lämnat ett liv till sjöss och kommit hem från Argentina, gifte han sig med skulptrisen Astri Bergman och slog sig ner i Stockholm. När familjen fått två söner och en dotter – Ellinor – "Pappa kom hem" – skaffade de sitt sommarställe Sjösala vid Nämndöfjärden i Stockholms skärgård. Där diktade han många av sina visor och prövade melodin genom att ackompanjera sig själv på luta.

När vädret var vackert, seglade han ensam i en liten tvåmansbåt, kallad starbåt. Jag tror att det var genom Sven Salén han kommit i kontakt med båttypen.

Starbåten, som konstruerats i USA så tidigt som 1911, hade blivit en internationell kappseglingsklass. Den är fortfarande en av de olympiska tävlingsklasserna och hade introducerats i Sverige under 1920- och 30-talet. Där hade runt vår kust bildats så kallade starbåtsflottiljer för lokala kappseglingar och träning för kommande olympiader.

Jag har för mig att regattan var ordnad som fem olika seglingar på havet utanför Sandhamn. Vad jag minns så startade Taube i de tre första racen.

Det blåste hårt den sommaren och det gick hög sjö på havet utanför Sandhamn. Själv fick jag reva och slå ut storseglet otaliga gånger under de olika dagarnas kappsegling.

Taube klarade sina tre starter, men med artistens rätt hade han inte någon dag läst in banan. Han visste därför inte vart vi skulle segla eller vid vilka märken vi skulle vända. Därför seglade han varje dag på fel märke redan på första eller andra be-

Evert Taube i Sandhamn, trött men nöjd efter ett temperamentsfullt ”in-hopp” i en internationell kappsegling med starbåtar. På kappseglingsbanan hade Taube ofta rollen som pacemaker.

net av banan. När han upptäckte att han blivit ensam i en viss riktning, gick han ur seglingen och satte kurs hem mot Sandhamn.

På kvällen var Evert med i gänget, nöjd och glad med resultatet. När någon försökte kritisera hans avhopp ur dagens tävling, svarade han:

”Det såg du väl att jag gjorde med flit. Två tyskar följde ju med mig en lång stund på fel bana. Det var min uträkning för att det svenska laget skulle vinna idag.”

En härlig visshet om sin egen betydelse i alla sammanhang.

Som många konstnärer hade Evert svårt att planera sin ekonomi. Förskotten hos Bonniers bokförlag växte åren innan Stim-pengarna från hans grammofoninspelningar börjat skjuta i höjden. Eftersom vi kände varandra och honorar för medarbetarskap i Åhlén & Åkerlunds tidskrifter låg utanför bokförlagets redovisning och avräkningskonton, blev jag som chef för tidskriftsförlaget en intressant bricka i Everts ekonomiska planering.

En chans att få Evert Taube till medarbetare i någon av veckotidningarna var så lockande att jag gärna spelade med i den interna komedin. Det var underförstått att jag alltid skulle betala ut hans honorar för ett tidskriftsbidrag kontant utan avdrag för de stora förskottssummorna hos bokförlaget snett över gatan på Sveavägen. Men naturligtvis fick han mig fast. Fast att även hos Åhlén & Åkerlund börja bygga upp ett förskotts-konto under 1940- och 50-talet.

Det startade med julpengarna. Ett år ringde Evert på julaftons morgon och sa:

”Jag behöver femhundra kronor för familjens jul. Per-Evert kommer upp och hämtar pengarna i eftermiddag.”

På den tiden arbetade vi halvdag på julafton. Kontoret och kassan stängde klockan två och sedan var hela förlaget tomt på folk över helgen.

Klockan blev två utan att sonen Per-Evert infunnit sig. För att inte porten skulle stängas gick jag ned och förvarnadel vår portvakt, en liten vänlig, mörk man som hette Olsson och allmänt kallades ”Olsson i porten”. Han satt i ett helt otidsenligt krypin i förlagets huvudentré mot Sveavägen.

Så sänkte sig julfriden över det stora förlagskomplexet. Pres-

”Till Alber Junior Bonnier. Minne av vännen Evert Taube.

Våren 1938

Visa tryckt i år!”

(Dedikation på fotots baksida)

sarna i bottenvåningen stannade, telefonerna slutade ringa och även jultrafiken ute på Sveavägen fick ett lugnare tempo.

Vid femtiden kom Per-Evert upp, insläppt av "Olsson i porten", förutom jag den enda levande själen i hela kvarteret. Han blev lite generad när han fick kuvertet med pengarna men bockade hövligt och försvann i snöyran.

Händelsen utvecklades till en tradition mellan mig, "Olsson i porten" och familjen Taube. På så sätt fick jag under väl ett tiotal år följa Per-Evert och senare Sven-Bertil Taubes uppväxt och utveckling från blyga pojkar till charmfulla unga män.

Det hade varit bekvämare och mer praktiskt för bägge parter om förskottsbetalningen skett någon dag i julveckan, före själva julafton. Men ingen av oss föreslog en sådan förändring. Jag är därför övertygad om att varken Evert, Astri eller barnen upplevde traditionen som något förnedrande, utan som en liten ceremoniell lustighet, en vänskapskontakt och en extra krydda i julaftonsstämningen.

Några år senare, när jultraditionen var ett minne blott, kom Evert upp till mig en lördagseftermiddag mitt i sommaren. Av en slump var jag kvar på kontoret. Kassan var stängd, men jag hade tagit ut min hustrus hushållspengar för den kommande veckan innan kassapersonalen gick hem.

"Jag behöver tusen kronor och en sovvagnsbiljett till Göteborg", sa Evert.

"Tusen kronor kan du få ur min egen ficka och en sovvagnsbiljett kan vi beställa på telefon", svarade jag.

Så ringde jag järnvägen och fick veta att hela sovvagnen till Göteborg var fullbokad den kvällen. Sovvagnsbeställningen kunde inte, hur gärna de än ville, ordna en sovplats till Göteborg. När samtalet var slut, frågade Evert som förstått att jag fått ett negativt svar:

"Vad heter generaldirektören för SJ?"

Av en slump visste jag att han hette Gustaf Dahlbeck.

”Låt mig ringa själv”, sa Evert.

Så tog han telefonen och efter ett antal ilskna telefonsamtal hade han tagit reda på att generaldirektören den lördagen befann sig på en viss gård i Uppland. Efter ytterligare nummerjakt fick han generaldirektören på tråden:

”Herr generaldirektör! Detta är nationalskalden Evert Taube. Jag måste nå vår västkust i morgon bitti. Ett poem av största betydelse för vår litteratur håller på att födas inom mig men kan bara avslutas i intim kontakt med Bohusläns klippor. Sätt in en extra sovvagn till Göteborg i kväll.”

Generad, förbryllad och imponerad av Everts energi och fräckhet uppfattade jag inte detaljerna av samtalet men fick av Evert veta resultatet. Han skulle få en nattkupé till Göteborg!

Det finns något som kallas ”poesins frihet”, här fick jag uppleva ”poetens fräckhet”. Men så var Evert också född på Vinga fyrplats. En miljö där var och en fick lära sig hur man klarar sig själv.

Evert Taubes ställning som Nationalskald i Sverige kommer säkert att ifrågasättas av många i en framtid. Men ingen kan komma att ta ifrån honom hans enastående förmåga att i bunden form skildra det vi tjasas av. Att så poetiskt, så talmässigt, så enkelt och melodiskt sammanbinda ord och melodi, att sången blir vår naturliga form för att ständigt återvända till de känslor som inom oss väcks av hans ballader. Ingen diktare har enligt min mening på samma sätt som Evert Taube lyckats fånga den svenska försommarens ljuvlighet:

Rönnerdahl han skuttar med ett skratt ur sin säng.
Solen står på Orrberget.
Sunnanvind brusar.
Rönnerdahl han valsar över Sjösala äng,
– Hör min vackra visa, kom, sjung min refräng!

Nynna texten inom er under våra långa mörka vintermånader och ni får tillbaka livslusten. Ni fylls av en optimism över skönhetens och solens återkomst till vårt karga klimat, som åtminstone för stunden övervinner dimmorna och kylan.

Texten är som i all bra sångbar poesi enkel och beskrivande. Om du vill, kan du till och med byta ut Taubes blommor mot dem du har i din egen backe utan att behöva mista metern.

Att Evert Taube kan ha inspirerats av Bellmans "Opp Amaryllis", som skrevs omkring 125 år tidigare, kan endast intressera litteraturhistoriker. För mig är dikten – sångtexten – oförglömmelig.

Evert var en "krogsittare", men han söp inte. Som många andra estradörer älskade han att ha folk omkring sig även när han diktade. Hans stamlokal i Stockholm var "Den Gyldene Freden" på Österlånggatan i Gamla Stan. Där satt han ofta med ett glas rödvin vid något av de få borden i gatuplanet och åt dagens "husmanskost". Placeringen gav honom en chans att se och vinka till alla gäster han kände, som var på väg ner i källarvalven, som är krogens egentliga serveringslokal. De gamla servitriserna kände honom väl och värden, som länge var en man vid namn Wedholm, gav honom den kredit han ibland behövde.

"Den Gyldene Freden" ägs av Svenska Akademien och hyrs från tid till annan ut till olika restauratörer.

Att varken Vilhelm Moberg eller Evert Taube kom in i Svenska Akademien, denna den svenska litteraturens hedersförsamling, är något av en historisk skandal. Gustaf III, som med sitt intresse för "snille och smak" i den svenska dikten in-stiftade Akademien 1786, skulle inte ha gillat att Akademien förbigick Taube. Speciellt som kungen själv var en hängiven estradör.

Kerstin och Carl Johan Bernadotte

Jag träffade Kerstin någon gång i tonårsåldern. Kanske var hon femton år när jag såg henne för första gången. Då hette hon Kerstin Wijkmark och var dotter till en begåvad kristendoms lärare i den skola där jag gick i Stockholm.

Anledningen var att mina föräldrar hade haft en kostymfest för sina vänner och jag skulle apa efter. Min fest skulle gå under mottot "En järnvägsresa från Stockholm till Malmö". Men när inbjudningslistan skulle sättas ihop fann jag och mina vänner, skolpojkar i sjuttonårsåldern, att vi saknade flickor till festen. En livlig diskussion utbröt, var vi skulle få tag på det felande antalet helst snygga och trevliga flickor. Någon föreslog plötsligt Kerstin Wijkmark som en lämplig kandidat att fylla ut ett av tomrummen. Jag hade aldrig tidigare hört hennes namn.

Det blev tyst i gänget när Kerstin nämndes, jag tittade på killarna och frågade något förundrat:

"Nå, vad säger ni, jag känner inte bönan?"

Jag tror att det var Sture Lagerwall som svarade:

"Oj, oj, då, vill ni ha kurr, grabbar?"

Något riktigt slagsmål blev det väl inte när festen gick av stapeln, men säkert var det flera flickor som tyckte att kvällen var misslyckad, när deras egen tilltänkte kavaljer sällade sig till trängseln i Kerstins "sovkupé".

Hon var redan då oförskämt snygg att se på. Den kvällen hade hon en helsvart åtsittande klänning med sprund i sidan, ett svart sidenband om halsen och en illröd stor blomma i samma material på höger sida av halsbandet.

Om skorna var röda minns jag inte, men det var de troligen!

Men hon var inte bara snygg utan redan då kvick i huvudet och slagfärdig i repliken på ett sätt som gav ett oförglömligt intryck av att hon kom från en särdeles begåvad familj. En familj där friheten att uttrycka sig fräckt och lustigt måste ha funnits redan i barnkammaren.

Fram till dess Kerstin träffade Carl Johan Bernadotte förblev hon för Stockholms ungar en av stadens mest fascinerande unga kvinnor, med sällsynt många strängar på sin lyra. Uppkäftigheten och skyddsbehovet var de mest framträdande.

När hon gift sig med Carl Johan, visade hon upp nya sidor av sin personlighet. Sidor som moderlighet och hushållsambition, egenskaper som i dagens mera rigida och moraliska klimat uppskattas mer än under det glada trettioalet.

Kerstin umgicks helst med estradörer från olika yrken. Författare, journalister, skådespelare, musiker och krögare, men de skulle vara begåvade, lite originella och liksom hon snabba i repliken. Hon var inte alltid snäll i sina snabba men oftast träffande omdömen om människor.

När en vanlig, troligen hygglig direktör i mörk kostym med en aning för ljusgrå sidenslips uppträdde i ett gäng kring Kerstin, kastade hon en sidoblick på honom och sa liksom i förbigående:

”Nej, men se där kommer en kasinodirektör från Vetlanda”.

Men Kerstin var inte bara bitsk.

I kapitlet om Åhlén & Åkerlund har jag, som ett exempel på hennes enastående känsla för en tidskriftstext, skildrat en episod från vårt samarbete.

Men hon hade mycket mer än det i bagaget. Jag tror att det aldrig har skrattats mer på en tidskriftsredaktion än under Kerstins tid på Vecko-Revyn. Och ändå var hon den självskrivna samlande kraften bland ett tiotal fasta medarbetare.

När hon blev irriterad över någonting, det kunde gälla ett

sidantal eller ett förslag till anställning av en ny medarbetare, som hon fått nej till, blixtrade hon med de stora ögonen och sa till alla och evigheten:

”De ska akta sig, herrarna Bonnier!!”

Som yrkeskvinna och redigerare var hon snabb och precis. Framför ett skrivbord med fotografier till ett reportage, där två-tre stycken från redaktionen stod och diskuterade vilka bilder man skulle välja, kunde Kerstin, nyinkommen i rummet, direkt peka ut en bild och deklarerera:

”Den tar vi till omslaget. Ser ni inte att dom trivs, han och hon på bilden!?”

För sina fattiga vänner och speciellt dem som av någon anledning inte lyckats eller blivit åsidosatta, har Kerstin hela livet varit en osviktig vän, rådgivare och uppmuntrande lekkamrat. Att hon som ung gick fram som en gräsklippare bland de män hon träffade, betydde inte att hon ”gick emellan” två andra människor, snarare att hon prövade om hon kunde ha roligt. Själv tror jag inte att sex någonsin spelat en avgörande roll i Kerstins liv.

Från början kände jag inte Carl Johan, och när jag frågade Kerstin, ”nå, hur är han?” svarade hon kort och precist:

”Han är en gentleman.”

Ett svar som i sin lakoniska form avslöjar en bit av både Kerstin, Carl Johan och deras äktenskap.

Under tiden före bröllopet, som gick av stapeln i New York, hade båda på olika sätt en besvärlig tid. Hela etablissemanget med hovet och dess supportrar i spetsen var emot äktenskapet. Carl Johan var närmast utsagt den av de unga i familjen Bernadotte som man ställde vissa förhoppningar till för en i och för sig diffus men betydelsefull framtid. Och om han gifte sig borgerligt, skulle han förlora både sin prinstitel, sin officiella ställning och sitt underhåll.

Båda, men kanske ändå mest Kerstin, var under denna tid

utsatta för ett slags förföljelse, en blandning av hänsynslöshet och förödmjukande övertalning där, om jag uppfattat saken rätt, kronprins Gustaf Adolf, Carl Johans far, var den mest mänskliga, även om han höll på de fastlagda spelreglerna.

Att en kvinna fäster sig vid en viss man hör till det som ingen helt kan förklara, men jag tror att Kerstins uthålliga kärlek till den moderlöse Carl Johan ingick i ett slags allomfattande behov att beskydda, förstärkt av vetskapen om den ensamhet som skulle omge dem, när äktenskapet väl blivit en realitet.

Då de kom hem från Amerika gällde det för Carl Johan att skaffa sig en egen tillvaro och en inkomst. Det var ingen lätt uppgift med den uppfostran till arvprins som han fått på slottsskolan och Lundsberg och under en hänsynsfull militär utbildning. Det är inte lätt att plötsligt bli utlämnad till verklighetens hårda villkor, om man under sina uppväxtår levt ett mycket skyddat och privilegierat liv med många krökta ryggar i korridorerna. Men Carl Johan klarade problemen.

I USA hade han kommit i kontakt med ägaren och ledaren för ett stort amerikanskt verkstadsföretag, som var av svensk härkomst. Mannen hette Bruce Olson och företaget, som tillverkade oljeeldningsaggregat, hette Sundstrand.

Olson hade fäst sig vid Carl Johans personlighet. Då liksom nu utstrålade yngste greven af Wisborg en pålitlighet som, blandad med hans vänliga, men ändå fasta sätt och stora språkkunskaper, gör honom till en idealisk internationell förhandlare. Därför föreslog Olson att Carl Johan skulle ta hand om uppbyggnaden av en tillverkningsenhet i Sverige avseende Sundstrands verkstadsprodukter. Anläggningen kom igång i Huddinge strax utanför Stockholm och försäljningsambitiöerna lyckades.

Kerstin Wijkmark och Carl Johan Bernadotte firar sin förlovning på Sandemar hos vännen Claes Braunerhielm.

Men allt stod inte rätt till inom företaget. Med från starten fanns en person som hade högre ambitioner än att endast vara försäljningschef. Därför startade han ett intrigspel avsett att undergräva de amerikanska ägarnas förtroende till såväl den svenska styrelsen som dess ordförande Carl Johan Bernadotte. Sedan jag kommit in i svenska Sundstrands styrelse, förklarade han inför Bruce Olson: "*Carl Johan is incompetent – oduglig – and Albert Bonnier is irrelevant – onödig.*"

Som den människoerfarna person Bruce Olson var, resulterade mannens framstötar endast i att han själv skildes från företaget och senare flyttades utomlands.

Det var under dessa år som Kerstin och Carl Johan insåg att deras äktenskap skulle bli barnlöst. Resolut och tveklöst adopterade de en flicka och en pojke för att ge livet en vidare mening. Och några bättre föräldrar har jag sällan träffat på. När barnen var små och hushållskassan begränsad, var det kungasonen som bytte blöjor och den för sin skarpa tunga uppburna huvudredaktrisen i den framgångsrika Vecko-Revyn kokade vällingen.

Men mer, mycket mer än dessa praktiska detaljer finns inneslutet i den kärleksfulla omsorg och det obrutna intresse som de visat för sina adoptivbarns uppfostran, utbildning och eget val av livspartner. Här finns ingen generationsklyfta, snarare ett generationskitt.

Under årens lopp har Carl Johan blivit min vän, en vänskap som vi båda behållit långt upp genom åren, även om vi numera träffas alltför sällan. Jag beundrar människor som, liksom Carl Johan, kan hålla på sig själva men alltid är vänligt öppna mot andra på ett elegant och för motparten aldrig förolämpande sätt. Vad man möjligen missar i sådant sällskap är lusten till motsägelse och den för tankeverksamheten så nyttiga inkonsekvensen.

Jag har då och då frågat mig själv om jag är "rojalist". Svaret

Grevinnan Kerstin Bernadotte, en internationell skönhet

blir "kanske". Det är inte det kungliga begreppet, så som vi får det inläst i våra historieböcker, inte heller skvallerpressens uppföljande reportage som fångar mitt intresse. Det är kontinuiteten i ett hierarkiskt system som jag diffust tror har ett värde för varje sammanhållande komplex, familj eller stat.

Säkert har i tidiga år min egen miljö "präglat" mig till denna uppfattning. Jag springer inte på uppvaktningar, jag skriver inte under födelsedagslistor för Kungen och Drottningen, men jag tycker det är skönt att Slottet vid Skeppsbron i Stockholm blir konungsligt använt. Skulle det stå tomt, skulle jag uppleva

Slottet på samma sätt som en flaggstång utan flagga, meningslöst och rivningsfärdigt.

Jag tror att det är fel att slå ihjäl vissa yttre traditioner, även om de ibland kan verka löjliga. Den frihet som nedbrytningen av sådana traditioner anses innebära kan vara positiv för ett fåtal, men för flertalet är nedbrytningen av traditioner negativ. Vi söker alla ett slags trygghet bakåt. Några skaffar sig den genom att gå i sockendräkt, andra genom att tända julgranen. Det vore klokt om socialdemokraterna tog bort kravet på republik i sitt partiprogram!

Jacob och Dodde

Mitt inträde i styrelsen för Stockholms Enskilda Bank var en "utlösning med fördröjning".

Min pappa Tor Bonnier hade i många år varit en av medlemmarna i denna exklusiva grupp. I sin bok "Längesen" skildrar han både personerna och stämningen kring bankens styrelsesammanträden från början av 1930-talet.

När han närmade sig sin sjuttiofemårsdag frågade han mig om jag ville efterträda honom i bankens styrelse. Jag tackade nej! Pappa blev märkbart ledsen och irriterad.

Motivet till att jag gjorde det var, som i så många andra sammanhang, att jag om möjligt helt ville ägna mig åt vårt familjeföretag, dess förvaltning och utbyggnad.

Jag påminde pappa om att jag, när han i början av 40-talet föreslog mig att köpa en gård för att få vila och ha någonstans att koppla av, svarade: "Jag har en gård, det är Åhlén & Åkerlunds Förlag, och jag vill inte driva mer än ett jordbruk."

Några månader efter vårt första samtal om bankens styrelse kom pappa tillbaka till frågan med orden:

"Jag talade med Jacob Wallenberg som gärna ville ha dig med i styrelsen. Ni känner ju varandra från Sandhamn och kappseglingarna. Han sa att Dodde skulle tala med dig. Du kan ju i alla fall fundera på saken."

Så frågade jag vår ekonomichef Erik Annergren, som ur Bonnierföretagens synpunkt varmt tillstyrkte, och under intryck av pappas starka önskan om en kontinuitet sa jag ja till hans förslag.

En dag ringde Marcus (Dodde) Wallenberg och frågade om

jag ville komma ned till bankens huvudkontor vid Kungsträdgårdsgatan för ett samtal. Vi möttes och Dodde förklarade att familjen Wallenberg i princip ville vara fri att välja medlemmarna till bankens styrelse utan bindning till begreppet "fäder och söner", men att både han och Jacob och speciellt hans son Marc (Boy-Boy) skulle sätta värde på om jag efterträdde min far.

Jag var tveksam och frågade om det verkligen kunde vara i både hans och mitt intresse att jag accepterade.

Dodde blev först alldeles tyst. Så frågade han om min tveksamhet berodde på våra tidningsintressen, men sedan jag kategoriskt förnekat detta fortsatte han att utveckla fördelarna för mig själv och Bonnierföretagen.

"Du förstår", sade han, "man blir vänner och sedan erbjuder man varandra affärer. Vi har många uppslag och många förbindelser."

Visserligen tog jag redan vid detta tillfälle lätt på Doddes *sales talk*, men inte desto mindre måste jag idag konstatera att inte en enda gång under de år jag varit medlem av Enskilda Bankens eller senare SE-bankens styrelse har jag fått så mycket som en antydning till affärsuppslag eller samarbetspropå från herrarna Wallenberg.

Nej, så skedde aldrig i mitt sammanhang. Även om jag inte känt någon djup bitterhet över den bristande realiteten i hans uttalande, lärde det mig att var och en är sig själv närmast. Skall man driva företagsamhet gäller det att själv skapa förutsättningarna. Dessutom lärde jag mig att det bara går att låna pengar i en bank om kreditvärdigheten är hög och företaget väl konsoliderat. Åtminstone gällde den regeln i gamla Enskilda Banken vid Kungsträdgårdsgatan.

Bolagsstämman valde in mig år 1962 och vid det efterföljande styrelsesammanträdet reste jag mig upp och tackade för förtroendet. Jag underströk till församlingens tydliga häpnad

att jag tackat ja till erbjudandet, därför att det gladde min far att jag ville gå i hans fotspår, men att jag fruktade att mina insatser skulle bli obetydliga, eftersom mitt intresse mer låg åt det företagsdynamiska hållet än åt kapitalförvaltning.

Jacob, som den gången var styrelsens ordförande och troligen aldrig tidigare hört någon medlem av styrelsen stående avge en personlig deklaration om varför han accepterat en plats i styrelsen, blev en aning generad. Med några väl valda ord avrundade han emellertid mitt okonventionella avbrott i den inövade ordningen kring sammanträdesbordet.

Att jag reste mig, fick jag senare veta, var en icke tidigare upplevd sensation, en etikettsgåta för de närvarande.

Rummet med sin slutenhet, Jacob i myndig ordförandepose vid bordsändan, sekreteraren vid sitt lilla sidobord, den stora jordgloben i ena hörnet och den engelska klockan som just spelat sin jämna timmesmelodi, allt gav mig ett intryck av gunrummet på ett av flottans större fartyg. En stabsövning med amiralen. Därav min spontana känsla, nästan ett tvång att stå upp när jag tackade för invalet.

Några månader senare träffade jag Dodde vid en samvaro hos Erik Huss, då verkställande direktör i Dagens Nyheters AB. Dodde tog mig avsides "för att prata".

Det blev en märklig upplevelse. Under kanske en halv timme talade Dodde, utan avbrott från min sida, om sin far, den sedan länge bortgångne häradshövdingen Marcus Wallenberg sr. Han började med att säga:

"Jag talade med pappa igår kväll, ja, det gör jag förresten varje kväll. Jag redogör för vad som har hänt under dagen och vad vi har beslutat. I allmänhet är han nöjd med det jag rapporterar. Pappa var, som du vet, sträng men mycket, mycket klok. Han fordrade bland annat att jag alltid skulle le mot andra människor även när det var som djävligast."

När jag gick hem den kvällen anade jag att mötena med fa-

miljen Wallenbergs olika medlemmar skulle komma att bli mer innehållsrika än vad jag trott, då jag tackade ja till den konfrontation som det innebär att träffas en gång i veckan.

Styrelsesammanträdena i banken hölls varje torsdag klockan tre. När den engelska klockan intonerade klockslaget, skulle samtliga styrelsemedlemmar stå uppställda vid sina invanda stolar. Då inträdde ordföranden, i början av min period Jacob och, efter bytet på ordförandestolen, Dodde.

Så länge Boy-Boy var verkställande direktör och som föredragande satt närmast sin pappa Dodde föreskrev familjekutymen att han pussade sin pappa på kinden innan denne satte sig i ordförandestolen för att leda dagens förhandlingar.

Själva sammanträdet varade cirka en timme, beroende på hur många ärenden som lästes upp. Genomgångarna av dagens ärenden var stela och ointressanta tills dess Jacob och, i något mindre grad, Dodde, då han satt ordförande, började berätta om de människor som gömde sig bakom låneärendena. Då blev samvaron meningsfull och jag fylldes ofta av beundran över herrarna Wallenbergs stora och ingående personkännedom om alla slag av människor i företags- och bankvärlden, både i Sverige och i utlandet.

Protokollet från föregående sammanträde, som herrarna Wallenberg själva redigerat före utskriften och som aldrig innehöll ens en kritisk kommentar från någon annan medlem av styrelsen, skulle också godkännas för att läggas till bankens samlingar.

Jag kände mig ofta som en "blindpipa". För att en välstämd orgel skall komma till sin rätt måste olika toner få höras i musiken. I Enskilda Bankens styrelse var det bara herrarna Wallenbergs "baspipor" som fick ljuda.

Jacob kände jag bättre än Dodde. Vi hade kappseglat i samma klasser i Sandhamn i Kungliga Svenska Segelsällskapets regi. Han var ordförande i KSSS och en beundrad sjöman

Jacob Wallenberg, bankdirektör och ordförande i Kungliga Svenska Segelsällskapet, omklädd i paraduniform för den stora regattamiddagen i sällskapets klubbhus i Sandhamn 1968. Han tittar upp ur kajutan på sin "Refanut" och undrar kanske vem av alla de villiga damerna han skall föra till bordet.

både i Sandhamn och på kappseglingsbanan. Ingen var så nordiskt manlig och imponerande, speciellt på kvinnorna, som Jacob när han i segelsällskapets högtidsuniform, med mässjacket och stärkbröst, presiderade vid den tidens stora regattamiddagar i Sandhamns klubbhus.

Havskappsegling var då ännu inte på modet. När man hade avverkat dagens triangelbana, gick man tillbaka till Sandhamn och hade tillfälle att umgås ombord på de större båtarna. Jacob

hade en s k 10 meters R-jakt, som hette "Refanut". Den var konstruerad av Nicholzen i England men, vad jag minns, byggd hos Plym på Neglingevarvet. "Refanut" var en "blekskena" och vann alla skärgårds- och Visby-seglingar i lätt väder. Det fanns nämligen konkurrens i 10-metersklassen de åren. Såväl pälshandlare Lindahl på Biblioteksgatan som jästdirektör Westerberg på Beatelund och kaffegrossisten Engwall från Gävle hade var sin.

Jacob var inte gift, men det fanns nästan alltid en "värdinna" ombord på "Refanut". Två av dem som med mellanrum förekom i sittbrunnen, när eftermiddagssolen dalade bakom Västerhamnen, kände jag väl. Båda var förtjusande, även om helt olika till läggning och personlig stil.

Den yngsta var Nillan Hedberg, dotter till Stina och Tor Hedberg. Stina var en berömd och uppburen skådespelerska på Dramatiska Teatern i Stockholm och Tor var författare och under några år även chef för den teater där hans hustru var engagerad.

För familjen Hedberg hade jag ett speciellt ömt hjärta. Liksom min egen mammas familj representerade de teaterlivet och allt vad det tillhör. Jag kände igen mina egna uppväxtförhållanden, tonfall och gester från morfar och mormor, från alla som hette Lindberg och som stått eller velat stå på scenen och höra applåddåskorna dundra innan ridån går ned.

Kanske var jag själv en smula förtjust i Nillan. Kanske var jag en smula chockerad över att hon serverade eftermiddagskaffet i "Refanuts" sittbrunn vid stora bryggan under klubbhuset i Sandhamn. Jag sköt bort min svartsjuka och fann en förklaring i att familjen Hedberg hade en permanent sommarvilla i Sandhamn inte långt från klubbhusbryggan, där Jacob brukade ligga med "Refanut".

Nillan var glad och öppen och helt chosefri. Med sitt rödlätta hår och sin rundnätta figur var hon en attraktiv flicka.

En vårdag då vi promenerade på Djurgården – Tor Hedberg hade då blivit intendent på Thielska Galleriet – sa Nillan plötsligt:

”Aj, nu gick en maska på mina nya silkesstrumpor!”

”Vad gör du då?” frågade jag.

”Jag tar lite sand här från gången och stryker på benet så syns inte maskan”, förklarade Nillan.

Samma praktiska beslutsamhet parad med livsduglighet visade hon senare i livet då hon fick en dotter som behövde tas om hand på annat sätt än vanliga barn.

Hade Jacob inte varit så kvinnoskygg och disciplinerad, skulle han ha gift sig med Nillan. Även om åldersskillnaden var stor, hade ett sådant äktenskap kunnat lösa upp flera knutar i hans liv.

Den andra ”värdinnan” var Birgit Nathorst. Hon var en helt annan typ av kvinna än Nillan, naturligt elegant, alltid välputsad och med en älskvärd och vänlig replik till vem det vara månede. Liksom Nillan var hon rundnätt, men hon var bättre gymnastiserad. Där Nillan uppträdde i randig bomullsklänning var Birgit klädd i helvit seglarjacka med KSSS-knappar i gulmetall.

Birgit arbetade liksom sin mamma på den tiden på Åhlén & Åkerlunds tidskriftsförlag. Min kontakt med henne var mycket personlig. Eftersom jag hade gjort henne till huvudredaktör för en ny kvinnotidning som hette Flitiga Händer träffades vi under flera år nästan dagligen i arbetet på förlaget. Birgit var ytterst duglig i allt hon tog sig för. Jag förstår att hon fascinerade Jacob med sin blandning av naturlig elegans och praktisk effektivitet. Inte heller Birgit blev någon permanent företeelse i Jacobs liv. Troligen fann de båda att de var för bundna vid former och normer för att fylla ut det tomrum som uppstår i vardagen och åt vilket äktenskapet är avsett att ge ett innehåll, en mening.

Jacob talade aldrig affärer i Sandhamn eller ombord på "Refanut". Hans permanenta gästar och vänner var bland andra generalen Bengt Nordenskiöld och svågern Hakon Mörner. Till sena supéer i någon vik på Lökholmen eller Runmarö var tidvis Evert Taube och Sven Salén inbjudna. Evert försvann mestadels hastigt och Sven tog fram sin luta och sjöng de visor Evert några dagar tidigare skrivit ned på baksidan av en matsedel från Den Gyldene Freden.

Förhållandet mellan Sven Salén och Jacob Wallenberg var intressant både mänskligt och, vad man kan kalla yrkesmässigt.

Jacob beundrade i smyg Sven Salén.

Sven var fräckare än Jacob på kappseglingsbanan. Sven vann alltid en plats eller två vid rundningsmärkena. Han hade skaffat sig kontroll över Banankompaniet på ett sätt som liknade järnvägsbaronernas i USA, han var framgångsrik, spekulativ och djärv. Troligen upplevde Jacob hos Sven hela den äventyrsanda som hans egen pappa "häradshövdingen" hade fått tygla då han övertog chefskapet för Enskilda Banken efter sin halvbror Knut Wallenberg.

Sven blev aldrig medlem av Enskilda Bankens styrelse och trots att han vunnit en olympisk guldmedalj i segling, nominerade Jacob honom inte till ordförande i KSSS när han själv avgick. Vänskap och beundran är ett kapitel i livets bok, pengar och risker ett annat i en banks historia.

Någon gång under 1968-69 insmög sig då och då en ny och överraskande ton i Jacobs kommentarer av föredragningen vid våra ordinarie veckosammanträden i banken.

Som vanligt var Dodde, så länge Jacob satt ordförande, sällan närvarande vid torsdagssammanträdena.

Första gången jag märkte en viss irritation hos Jacob var när det nyanlagda pappersbruket Nymöllas olika lån lästes upp. Dessa var vid denna tidpunkt, om jag minns rätt, på sammanlagt cirka 125 mkr. Bruket hade en årsomsättning av cirka 60

mkr och Jacob räknade med, vilket skulle visa sig nödvändigt vid bankens årsbokslut, att tvingas skriva av fordringarna med betydande belopp.

Emellertid var det Jacobs kommentarer, även om de var sakliga, som gav oss alla en obehaglig känsla av att han var irriterad just på Dodde. Dodde var den som i banken svarade för Nymöllas affärer och Jacob bedömde vid detta tillfälle affären som en felspekulation.

För mig var denna typ av familjekonflikt ingenting nytt eller förvånande. I den egna familjekretsen hade jag från mina tidiga barndomsår hört mummel för att inte säga temperamentsfulla utbrott över bröders och kusiners affärsbeslut. Beslut vilkas konsekvenser för vårt familjeföretag då och då utgjorde samtalsämnet vid det privata middagsbordet.

Vad som överraskade var Jacobs ihärdighet. Han lät inget enda tillfälle gå sig ur händerna, då han kunde pressa fram en muntlig repetition för bankens styrelse av Nymöllas prekära läge. Samtidigt kliade han sig betänksamt i huvudet och mumlade för sig själv på ett sätt som starkt avvek från hans annars så klara och distinkta ledning av föredragningarna.

Månaderna gick och så småningom började väl de flesta av oss runt styrelsebordet att för oss själva dra en smula på munnen, när nymöllaproceduren upprepades så snart även någon mindre checkräkning skulle förnyas åt företaget.

En aning obehag kände jag, mest därför att Dodde inte var närvarande och jag kunde föreställa mig att hans son Boy-Boy måste uppleva sin mellanställning som bankens verkställande direktör besvärande inför farbror Jacobs en aning löjligen beteende.

Så närmade sig bolagsstämman i mars 1968. Styrelsens sammansättning skulle ändras från tidigare tolv till fjorton medlemmar. Vi yngre var nog alla nyfikna på vem som skulle komma in i denna då ännu rätt slutna krets.

Jacob satt ordförande vid något sammanträde i januari och nämnde i förbigående att han tänkt sig att föreslå bolagsstämman att välja in amiral Stig H:son Ericson. Denne var sedan många år en av Jacobs trogna seglarkamrater, riksmarskalk och en trevlig person med stor integritet.

Ingen av oss reflekterade väl närmare över Jacobs val, även om jag själv kände en viss missräkning över att inte en yngre affärsman kom ifråga. Ensamheten i den rollen kändes ibland nästan generande under dessa år i bankens styrelse.

Det gick några veckor och en torsdag då Jacob var bortrest, satt Dodde ordförande. Det märktes redan då han kom in i det mörkboaserade styrelserummet med de höga fönstren mot Kungsträdgården, att han var på dåligt humör.

Föredragningen gick fort och när den rutinmässiga delen av sammanträdet var avslutad, sa Dodde plötsligt:

”Ja, mina herrar, jag har tänkt avgå ur styrelsen vid årets bolagsstämma. Det är flera frågor som Jacob och jag inte är överens om, så det är naturligt att jag lämnar bankens styrelse!”

Det blev alldeles tyst kring bordet och vi tittade oförstående på varandra.

Boy-Boy sköt på sitt typiska sätt tillbaka sin stol någon halvmeter, lät huvudet hänga och tittade på mattan mellan knäna.

Efter några minuters intensiv tystnad vände sig Erik Bohe-
man till Dodde och sa:

”Nej, men det menar du väl ändå inte?”

Dodde svarade inte direkt utan reste sig upp och började gå runt bordet samtidigt som han, mer till väggarna med porträttsamlingen av gångna generationers ordföranden än till oss kring styrelsebordet, utbrast:

”Varför skall jag sitta kvar i en styrelse som mest består av

folkpensionärer. Det kan vara nog nu."

Endast genom att vrida sig runt i stolen kunde styrelsens medlemmar följa hans dramatiska ansiktsuttryck under det rasande utbrottet.

Jag skall inte försöka analysera den brödrakonflikt som låg bakom Doddess ursinne. "Pensionärer" och "orkeslösa gubbar" var emellertid epitet som ingick i hans beskrivning av Jacobs förslag till förnyelse av styrelsen.

Barnkammargrälens härliga toner gav ett ljus åt den höga mahognypanelen som den aldrig haft tidigare. Det var endast Boy-Boy som satt med huvudet nersjunket mellan axlarna och blicken i bordet, ett tecken vars djupa innebörd ingen av oss andra kring bordet förstod den gången.

De flesta reste sig och troppade slokörade av genom den stora dubbeldörren i känslan av att vi borde lämna Dodde och Bohe-
man ensamma att diskutera vidare. Boy-Boy lämnade styrelse-
rummet samtidigt med de övriga i gruppen.

I trappan ned till den stora bankhallen på väg ut till gatan bytte jag och Carl Henrik Nordmark, som var Boy-Boys vän och något år tidigare kommit in i styrelsen, några ord. Han var överraskad och upprörd och sa något som:

"Vad är det som har hänt mellan Jacob och Dodde? Vill Dodde bli bankens ordförande?"

För mig var scenen och orden ingen direkt chock. Men jag tyckte synd om Jacob och jag minns att jag svarade:

"Jacob kunde väl ha fått sitta kvar tills han fyller åttio. Det är bara några år dit och han är ju faktiskt road av att vara ordförande."

Några månader senare kom bolagsstämman. Jacobs avsä-
gelse till omval som styrelseledamot var ett faktum, och Dodde
valdes till ordförande i styrelsen vid dess första sammanträde
direkt efter bolagsstämman.

"Yngstingen" hade efterträtt storebror och hade äntligen, ef-

ter alla dessa år som andra fiol, fått sätta sig i "häradshövdingens", den älskade och beundrade faderns ordförandestol i familjens som vi då trodde fasta borg vid Kungsträdgårdsgatan, Stockholms Enskilda Bank.

Styrelsen förnyades och förnygrades snabbt. Sven Saléns son Hampus och Ruben Rausings son Hans blev nya affärsmän i styrelsen. Boy-Boys kusin Peder Bonde och syssling Jacob Palmstierna, vilka båda fått sin uppfostran i banken, blev suppleanter i styrelsen. Detta skedde, såvitt jag minns, året innan staten satte in sina två politruker. Dessa var från början två i och för sig utmärkta och ovanligt trevliga män, riksdagsmannen Ingvar Svanberg och LO-ekonomen, den i Österrike födde och i samband med "fackföreningsfonderna" riksbekante Rudolf Meidner.

Styrelsearbetet fortgick på det traditionella sättet, med en stående sekreterare som läste upp protokollet från föregående sammanträde. Ett protokoll som aldrig speglade styrelsens åsikt eller negativa inlägg mot den föredragandes förslag och som alltid utan ändring lades till historien.

När inte Boy-Boy var med på sammanträdena, sköttes föredragningen av Carl de Geer.

Calle var koncis, klar i rösten och alltid välorienterad, även i detaljer. Tidigare hade jag betraktat honom mest som en mycket förmögen konciliant hovman, en springpojke till herrarna Wallenberg. Jag fick snabbt revidera min uppfattning och lärde mig uppskatta både Calles yrkeskunnande som bankman och hans stora och breda, om än konservativa samhällsintresse.

Han försvann så småningom på grund av en hjärtinfarkt som tvingade honom att dra ned på takten. Likaså den trevlige men inför herrarna Wallenberg påtagligt försiktige Rolf Deinoff, som blev VD för Svenska Tändsticks AB.

Som styrelsens vice ordförande fungerade Ragnar Söderberg, en både allmänt imponerande och genom sin sirliga vänlighet

av mig nästan älskad herre. I sin ungdom radikal, med ränder som aldrig helt gått ur, alltid ödmjukt vetgirig, orädd att visa sig personlig i denna stela omgivning, blev Söderberg för mig en person jag tyckte hade verklig kvalitet.

Åren gick och jag började bli led på att gå på bokslutsmiddagarna på Täckas Udden. Man klädde upp sig i frack, åt en god middag och konverserade med några av det hundratal högre tjänstemän, revisorer och styrelsemedlemmar som var närvarande.

Middagen hade sina speciella former. Dit hörde till exempel att menyn som låg vid varje kuvert aldrig angav annat än soppa – eller – småvarmt, fågel och dessert. En tradition från morfar, den berömda kokboksförfattaren Hagdahl, som ansåg att all mat i hans hus var god och inte behövde specificeras.

Två tal hölls vid middagen. Det långa och överblickande var ordförandens tack till verkställande direktören. En ren familjemonolog framförd av farbror Jacob till Marc. Det andra var tack för maten, kort och innehållslöst framsagt av Erik Bohe-
man, styrelsens äldste medlem.

Samtalen efter middagen var ointressanta, för ingen vågade säga något "personligt", man var ju gäster i Chefens hem! Själva gick herrarna Wallenberg upp i övre våningen och spelade bridge med någon av styrelsens äldre medlemmar.

Vi övriga flöt långsamt omkring i de vackra salongerna med den betagande utsikten över Stockholms inlopp och kände oss som lankorna i en nybruten kortlek.

Men Boy-Boy blev en person som jag tyckte allt mer om. Några år tidigare hade jag haft anledning att bli närmare bekant med Hjalmar Mehr, då borgarråd och senare landshövding i Stockholm. I mina tankar hade jag döpt honom till "den lilla grodan", det namn, med vilket Vargmodern smeksamt kallade på Mowgli i "Djungelboken". Boy-Boy döpte jag med samma varma tankar till "den stora grodan".

Månaderna gick med sina torsdagssammanträden i det

dystra bankhusets andra våning vid Kungsträdgårdsgatan. Rutinen var densamma varje vecka. En speciell egenhet karakteriserade dock genomgången av bankens egna bokslut och resultatrapporter. De var aldrig sammanräknade! Slutresultatet lästes aldrig upp! När jag en gång syrligt kommenterade denna egenhet fick jag svaret:

”Om du inte kan räkna i huvudet, kan du väl inte heller göra några affärer!”

Förhållandet ändrades av Boy-Boy när statens representanter kom in i styrelsen, så att vi fick en månatlig balansräkning som visserligen visade kassaställningen men den gav inte någon bild av det löpande resultatet.

I denna bundna ordning kring bankens rutiner förekom en ceremoni, som jag alltid var lika imponerad av, trots att den upprepades varje år. Det var när styrelseordföranden överlämnade årsredovisningen till bankens revisorer.

Styrelsemedlemmarna satt som vanligt samlade på sina ordinarie platser runt styrelsebordet. Det knackade på dörren till yttre hallen och ordföranden ropade med hög röst:

”Stig in!”

In tågade en kolonn av revisorer två och två, oftast sex, anförda av överrevisorn, som i ensamt majestät gick framför kolonnen. Denne var på min tid Sten Ankarcrona som liknade en äldre general som kommit hem från kriget.

Väl inne i styrelserummet stannade kolonnen fem meter från ordförandestolen. Alla i styrelsen reste sig upp. Ordföranden tog den i läder vackert inbundna årsredovisningen, närmade sig överrevisorn och överlämnade den med en förhoppning om att ”revisorerna skulle finna allt i sin ordning”.

Överrevisorn tackade med ett kort anförande för det ansvarsfulla uppdraget. Därefter gjorde han ställningssteg. Samtliga sex underrevisorer vände på klacken, även om det syntes att det förflutit några år sedan de övat på exercisfältet. Revisorerna tå-

gade ut med överrevisorn som eftertrupp. En väl-drillad vaktmästare stängde dörren och styrelsens medlemmar satte sig ned på sina invanda platser.

En kväll i september 1971 hade jag gått och lagt mig vid elvåtiden. Nästa morgon, den 21, skulle jag flyga till London i affärer och hade just somnat då Biggan ryckte mig i armen och sa:

”Det ringer på telefonen!”

Båda mina föräldrar var gamla och en aning skröpliga, varför en sen påringning alltid gav mig en lätt hjärtklappning inte minst när jag blev väckt för att svara.

Sömndrucken sprang jag till telefonen. Det var Boy-Boy som började med en lång ursäkt. Han påstod att han sökt mig under dagen etc.

”Nå, vad vill du?”, var min ovänliga, första replik.

”Jo, pappa vill att vi skall ha ett extra styrelsemöte i morgon bitti klockan nio.”

”Nej, jag skall till London, och vad är det för övrigt för sätt att ringa mitt i natten dagen innan. Jag kan inte komma.”

”Men hör på, Abbe, det gäller bankens framtid och MW” – en mer högtidlig form som Boy-Boy använde om sin pappa när han blev nervös – ”vill absolut ha styrelsen fulltalig. Jag måste vädja till dig att lägga om dina planer och komma.”

Efter ytterligare repliker fram och tillbaka under vilka jag vaknade till och började förstå att Boy-Boy var desperat – varför skulle han annars ha ringt nära midnatt? – lovade jag att komma nästa morgon.

Styrelsen var verkligen fulltalig. Även Rausing, som bodde i Lund, fanns på plats. De ordinarie stolarna räckte inte till och alla verkade lika högtidliga som irriterade. Mest påminde församlingen om ett lärarkollegium som skulle avtacka en elak rektor som blivit undervisningsråd.

Den stämning jag kände denna morgon i bankens styrelse-

rum berodde säkert mer på den ovanligt tidiga timman än på förningar hos de församlade att det verkligen var ett avsked vi skulle bli vittnen till.

När Dodde hade satt sig började han med att tala om "förändringens vind", om hur familjen alltid varit seglare, män som fått lära sig att passa på vinden och lägga om kursen för att vinna den kappsegling de ställt upp i, var än banan var belägen.

"Nu blåser det nya vindar i Sverige, motvindar för det personliga initiativet, motvindar för företag med begränsade resurser. Vi har därför beslutat föreslå bankens ägare att gå samman med Skandinaviska Banken. Denna bank startades av min farfar, varför en sådan sammanslagning endast betyder att cirkeln slutes."

Det blev ännu tystare runt det långa bordet. Boy-Boy tittade sig tvekan, nästan generad omkring för att se vår reaktion. Ingen av de tjugo kring bordet yttrade sig.

Dodde, som var märkbart tagen, väntade några minuter varefter han fortsatte:

"Jacob är emot förslaget. Han har sagt mig att han kommer att tala emot frågan vid bolagsstämman. Jag har bett honom låta bli, men jag kan inte rubba hans inställning. Vad säger herrarna?"

Ingen sa något. Själv var jag skakad och arg. Jag hade i fyrtio år skött och utvecklat ett slutet familjeföretag och jag tyckte att tanken var dåraktig. Men min ilska bottnade egentligen i bilden av Boy-Boys pojkar som brukade hälsa på mitt barnbarn Marcus Forsell, när han kom in till stan från Sigtunaskolan.

Hur kunde Dodde vara så omänsklig, så rationell, att sälja bort familjeärvet för att slippa de just då aktuella förföljelseartiklarna i Aftonbladet mot Wallenbergarna och deras "privatbank". Hur hade han mage att slå sönder en stolt och landsnyttig familjetradition för att göra ännu större affärer?

Jag kunde inte hålla mun utan begärde ordet och sa att jag tyckte att beslutet var fel, fel för familjen Wallenberg och fel för svensk industri.

”Visserligen kommer alltid personligheten att göra sig gällande i vilket sammanhang den än placeras, men den stimulans, den sporre det inneburit för svensk industri att känna den personliga kontakten med ledaren för en bank som både haft kunskapen och den ekonomiska möjligheten att bistå i kritiska situationer, kommer att försvinna. Detta kan inte uppvägas av att fonderna blir större i en opersonlig jättebank.”

På förslag av Göte Engfors, tjänstemännens tyste hedersordförande i styrelsen, beslöts att göra ett ”diskussionsprotokoll” från detta bankens kanske viktigaste sammanträde under 1900-talet samt att alla skulle säga sin mening.

Alla prisade Doddes beslut i olika tonarter. Bland tjänstemännen var Jacob Palmstierna den mest entusiastiska. Den enda som instämde i mitt öppningsinlägg var Nordmark, själv fri företagare. Min opposition blev ett kycklingpip i en hönsgård av instämmanden.

Vid nästa torsdagssammanträde gick Ragnar Söderberg omkring med en lista som vi alla skulle skriva på. Den började med en vädjan till Jacob att inte tala emot Doddes förslag vid den kommande bolagsstämman. Jag tvekade, skämdes och skrev på i känslan av en total obetydlighet i denna församling.

Veckorna gick, bolagsstämman hölls den 15 oktober i Berns Salonger. Jacob höll sitt tal där han förklarade att aktieägarna i Stockholms Enskilda Bank gjorde en dålig affär om de accepterade sammanslagningspropån, samt att hans och Doddes

Farbror Jacob och Boy-Boy, två generationer Wallenbergare, en ordförande och en verkställande direktör i Stockholm Enskilda Bank, medan livet ännu lekte och konflikterna låg bakom horisonten.

pappa, den gamle häradshövdingen, aldrig skulle ha gått med på förslaget.

Det offentliga grälet mellan bröderna, inläggen under stämman, allt detta finns i tryckta protokoll, onödiga att återge.

Under dessa framträdanden och vid bankens interna sammanträden framtonade en motsättning, åtminstone föreföll det så för den oinitierade iakttagaren, mellan Jacob Palmstierna och Boy-Boy, en motsättning som i sitt tysta spel var gripande.

Palmstierna, som var övertygad om det kloka i förslaget, hade fått till uppgift att organisera sammanslagningen, att dela upp personalen, förbereda nedläggning av kontor etc. Han gick in för sin uppgift med samma energi och samma behov av att redovisa resultat som en nyutnämnd general angriper planläggningen av en höstmanöver.

Boy-Boy, verkställande direktör i den gamla banken och den som uppbar de wallenbergska banktraditionerna, var tyst. Han verkade trött men knappast irriterad. Engagemanget saknades totalt, även om han vid det avgörande styrelsesammanträdet uttalat sig för sammanslagningen i några korthuggna satser.

Torsdagen den 18 november skulle jag efter banksammanträdet fara i bil till Tranås. Charlotte, vår äldsta dotter, hade just inrett en arbetsdubblätt i staden, där jag kunde sitta med våra chefer för Cirrus- och Overman-företagen. Jag gladde mig åt resan, vilan i bilen och åt att få upptäcka Charlottes inredningsintentioner.

När sammanträdet var slut frågade jag Boy-Boy vad den nya banken skulle heta. Vid denna tidpunkt var vi kanske alla naiva nog att tro att Enskilda Bankens tradition och stämpel i betydande grad skulle komma att karakterisera den sammanslagna banken. Därför tyckte jag att namnfrågan var viktig.

Boy-Boy lyssnade förstrött till mina förslag, tittade ut genom de höga fönstren mot Kungsträdgårdens glittrande ljus och det upplysta tornet på Jacobs kyrka. Frågan verkade inte angå ho-

nom, hans svar var vänligt hövliga men helt meningslösa.

Jag gick som vanligt från banken med svansen mellan benen och satte mig i bilen och startade till Tranås.

På fredagkvällen klädde jag av mig tidigt i den nya dubbletten, jag kände mig en aning ensam och slog på TV:n. Vid elva-tiden ringde telefonen som varit tyst hela kvällen.

Jag grep luren och sa "hallå". I andra ändan av tråden hördes en stämma som jag först inte kände igen, en långsam röst, som talade i ord som var avstavade och utdragna.

"Jo, Abbe, det är Hans [Munck af Rosenschöld, en av bankens äldre betrodda jurister]. Jag har något ohyggligt att meddela dig."

Jag avbröt honom:

"Har Dodde dött?"

"Nej, Abbe, jag kan knappast säga det, Boy-Boy har tagit sitt liv."

Den sena timmen, stämmans förtvivlan, allt gjorde att överraskningen aldrig fick tag i min själ. Dramat stod där i sin fulla kraft med hela sin innebörd som om en ridå hade gått upp för en scen där dödsskottet avlossas i det ögonblick scenen får ljus.

"Arma pojke, arma pojke, vilken ödestragedi", var det enda jag kunde säga.

Epilogen saknar däremot yttre dramatik. En svår begravning för änka och familj, en sluten, i varje minut upptagen fader, ett scenario som kunde varit skrivet och regisserat av Fellini.

Stockholms Enskilda Bank och familjen Wallenberg försvann ur min verklighet när Boy-Boy sköt sig i sörmalandsskogarna den snömoddiga torsdagnatten efter vårt sista sammanträde.

Där myt och liv förenas uppstår nästan alltid kraft, och kraft är ett Wallenbergs familjeärv. Nu är både Jacob, Dodde och Boy-Boy borta, men i Pirres, Boy-Boys yngre bror, spirande auktoritet förefaller det som om de skulle kunna komma igen, Wallenbergarna!

Plus och minus

Sedan de svenska bolagsstyrelserna utökats med fyra representer för löntagarna, har styrelsearbetet i de flesta bolag förfallit. Det är inte löntagarrepresentanterna, vilka i och för sig ofta både är kunniga i sitt yrke och kloka personer, utan systemet som har åstadkommit denna utarmning av styrelsearbetet.

Samtidigt som de anställda automatiskt fått plats i företagens styrelser, har aktieägarna ökat sin representation och styrelserna har blivit så stora och ohanterliga att de även i medelstora företag i huvudsak blivit ett forum för bekräftelse av vad den verkställande ledningen föreslår. Den ledande och rådgivande styrelsediskussionen saknas och de avgörande besluten är i princip fastställda när styrelsen har sitt sammanträde. Mängden av experter vid styrelsebordet innebär också att de anställda drar sig för att yttra sig i diskussionen. Ju större ett företag är, desto sannare är denna iakttagelse.

I sin bok om amerikansk företagsorganisation påstår den amerikanske ekonomiprofessorn Galbraith: "I USA beslutas allt i de större företagen på väg upp genom tjänstemannakadern. Direktion och styrelse får numera nöja sig med att dricka cocktail med utomstående högdjur!"

Galbraith skyller detta på att det blivit alltmera komplicerat att leda ett företag. För min del skyller jag utvecklingen här hemma på ett okänsligt och om företagande okunnigt socialdemokratiskt "röstfiske". Principen var riktig men genomförandet fel.

Nu behandlas därför de avgörande företagsfrågorna utanför styrelsearbetet på ungefär följande sätt:

Man ordnar en ofta till en viss dag återkommande lunch för direktionen. Sedan man ätit dagens rätt från personalmatsalen dricker man kaffe med pepparkakor. Då frågar styrelsens ordförande verkställande direktören:

”Vi ska ju ha styrelsemöte i företaget i veckan. Har du hört något från försäljningssidan?”

”Ja, vi ligger på budget, men kostnaderna i produktionen har ökat under kvartalet så jag är osäker om resultatet.”

”Nå, vad säger Fritz som är ansvarig för produktionen?”

”Du vet, Fritz är nog bra, men han tänker mera på ombyggnaden av pappersmaskin nr 1 än att hålla nere kostnaderna, byta leverantörer och sådant där.”

”Jag tycker Fritz är bra. Han svarar alltid klart och koncist på alla frågor.”

”Ja, du valde ju honom själv när du satt i min stol!” replikerar verkställande direktören med ett snett leende.

”Är det så att Fritz inte hinner med inköpskontrollen får vi organisera om ekonomiavdelningen så att Lasse får mera tid att hjälpa Fritz. Du får anställa några bra yngre ekonomer åt Lasse. Det var den saken. Men hur gör vi i USA? Skall vi öppna några fler försäljningskontor? Hur blir det med Californien, som vi har talat om tidigare?” fortsätter styrelsens ordförande.

”Vi har gått ihop med ett par välkända lokala agenter både i Los Angeles och i Dallas. Med den här dollarkursen måste vi riskera en del pengar för att komma igång där”, säger verkställande direktören och fortsätter: ”Det är visserligen mot tidigare beslutad policy att vi bara skulle arbeta med egna försäljningskontor ute i världen, men jag har valt den här vägen just nu. Det blir billigare och vi skall försöka få en option att köpa in oss i agenternas företag!”

Vid styrelsesammanträdet som hålls några dagar senare diskuteras ingående och länge för- och nackdelar med att flytta cykelstallet från verkstadporten till parkeringsplatsen utanför fa-

briksgrinden. Någon anmälan om den förändrade marknadsstrategin i USA hinns inte med före den sedvanliga avslutningslunchen för styrelsens medlemmar. Flera av dem har ju kommit upp från satellitverkstäder på olika ställen ute i landet och skall passa ett lämpligt tåg att resa hem med på eftermiddagen.

Varje vara, varje tjänst, som erbjuds allmänheten i en fri marknad, måste förr eller senare förändras för att motsvara förändrad smak hos den köpande allmänheten. Min erfarenhet är att dessa intellektuellt utmanande villkor gäller nästan alla områden av företagsamhet och även inom den s k mediavärlden.

När jag varit chef för Åhlén & Åkerlunds Förlag några år i början på 1940-talet, stod det klart för mig att förnyelsens grundregel även gällde förlagets tidskrifter. Tidskrifter vilka för ett flertal äldre läsare framstod som tidlösa institutioner, men som ändå under ett antal år hade förlorat läsare.

Idag finns endast ett fåtal kvar i handeln av de välkända tidskrifter som förlaget gav ut under 40-talet. Vårt Hem, Vecko-Journalen och Se är exempel på några av de stora som försvunnit och vilkas särart mycket få av dagens tidskriftsläsare har ett minne av.

Mot bakgrunden av min övertygelse om ett förnyelsekrav för Åhlén & Åkerlunds tidskriftsutgivning beslöt jag mig för att försöka bredda vår verksamhet, att lägga till och komplettera tidskriftsutgivningen med andra verksamhetsgrenar, vilka under den mödosamma omställningsperiod jag förutsåg skulle kunna fungera som ekonomiska räddningsplankor över de ekonomiska bråddjup som en förnyelse av tidskriftsutgivningen i värsta fall kunde bli.

Många gånger har jag under gångna år kritiserats för denna politik. Jag skall villigt erkänna att principen om riskfördelning, som ett konglomerat bygger på, haft sina plus och minus för Bonnierföretagen.

Nils Sjögrens vackra skulptur "Bröderna Petri" (Olaus och Laurentius) som i förminskad skala pryder hallen på trettonde våningen i Bonnierhuset vid Torsgatan, där jag har mitt arbetsrum. Av elaka tungor bland ekonomitjänstemännen i koncernen döpt till "Budgetsammanträde i Bonnierföretagen".

Mitt försvar, om jag nu behöver framlägga ett sådant, är att med den skattepolitik som gällt i vårt land sedan 1930-talet och tills vidare fortfarande gäller, är mycket stora privatinkomster och förmögenheter utanför företags ram ointressanta och tidvis diskriminerande för mottagare och ägare.

Säkert påverkades mina beslut under 40- och 50-talet att återinvestera vinster från tidskriftsförlaget i nya verksamhetsgrenar också av andra omständigheter än den svenska skattepolitiken.

Det andra världskriget med sina atombomber, sin upplösning av rättsstaten och utplåningen av alla de humanistiska begrepp jag uppfostrats med grundlade en skeptisk inställning till det bestående, som jag fortfarande lever med.

Dessutom skall inte förnekas att det i min verksamhetsfilosofi under de åren fanns med ett slags nationalromantik.

Jag hade varit med om 30-talets arbetslöshet och upplevt "hårda tider" för mina anställda på ett sätt som är helt okänt för dagens svenskar. Under en period med bristande sysselsättning i våra tryckerier, då fackförenings- och socialunderstödet till de arbetslösa hade en betydligt mindre omfattning än nu, hade jag ordnat med "varannan veckas tjänstgöring" vid våra tryckpressar, allt för att våra tryckare skulle få en minimiinkomst att leva på. Under 40-talet tjänstgjorde jag sammanlagt två år som reservofficer vid olika beredskapsförband och såg de uppoffringar som ett genomsnitt av svenska män och kvinnor tog på sig under denna period.

Tillsammans ledde dessa intryck till en idag föråldrad men den gången naturlig "landsfaderlig" inställning till kapitalförvaltning och lusten att skapa nya arbetstillfällen. Börsspekulationerna och "klippeteorin" med dess miljardvinster var den gången knappast upptäckta. De flesta av oss var både i hjärta och handling fortfarande "arbetets söner".

Eftersom jag hade en mångårig praktisk utbildning och handgriplig erfarenhet av den grafiska industrin, blev det naturligt att tänka i den riktningen.

Mitt första initiativ, som realiserades redan under andra världskriget, kan rubriceras som en beredskapsåtgärd för att även under denna osäkra tid kunna trycka våra tidskrifter. Jag

startade en tryckfärgsfabrik i Stockholm för att ersätta de tryckfärgsleveranser vi tidigare fått från Tyskland.

Den första anläggningen förlades till mycket enkla lokaler i Hammarbyhamnen i Stockholm och var endast avsedd att betjäna Åhlén & Åkerlunds tidskriftstryckeri. I början fick jag arbeta hårt för att övertyga våra tryckerichefer att använda våra egna tryckfärger. Men det hör till den nyttiga kritik, de höga "fy-rop" som nästan alltid förekommer vid så kallade internleveranser.

"Prata med tryckarna själv. Det är ändå de som avgör om en färg går att köra eller bara blir en svart smet på fingrarna!" brukade jag säga till chefen för färgfabriken.

Med åren har tryckfärgstillverkningen vuxit och idag tillverkar Grafisk Färg, som företaget heter, nästan alla slag av tryckfärger, även för de mest sofistikerade tryckändamål. Grafisk Färg har idag sitt eget industrihus och exporterar en icke oväsentlig del av sin tillverkning till i första hand öststaterna.

För att säkra den kemisk-tekniska utvecklingen har vi under 1980-talet som partner förenat oss med ett av USA:s största och mest framgångsrika företag i branschen, ett företag, som på grund av sin storlek permanent håller sig med ett stort antal kemiska utvecklingsingenjörer, vilkas erfarenheter Grafisk Färg kan dra nytta av genom detta arrangemang.

Efter krigsslutet blev det för mig naturligt att planera en utvidgad verksamhet inom tryckeriindustrin.

Ruben Rausing som jag lärt känna under den korta period då han och Erik Åkerlund ännu ägde Bengtssons Litografiska Tryckeri i Stockholm – ett företag som under några år tryckte omslagen till Åhlén & Åkerlunds tidskrifter – hade redan lagt ut planerna för ett förpackningsföretag i Lund.

Varför inte ta upp konkurrensen med Ruben Rausing? Han hade varit hög och otillgänglig i sina kontakter med mig och det sporrade ytterligare mina ambitioner.

Men i Stockholm var konkurrensen om den kunniga litografiska arbetskraften alltför stor för att en nysatsning där skulle vara praktiskt genomförbar.

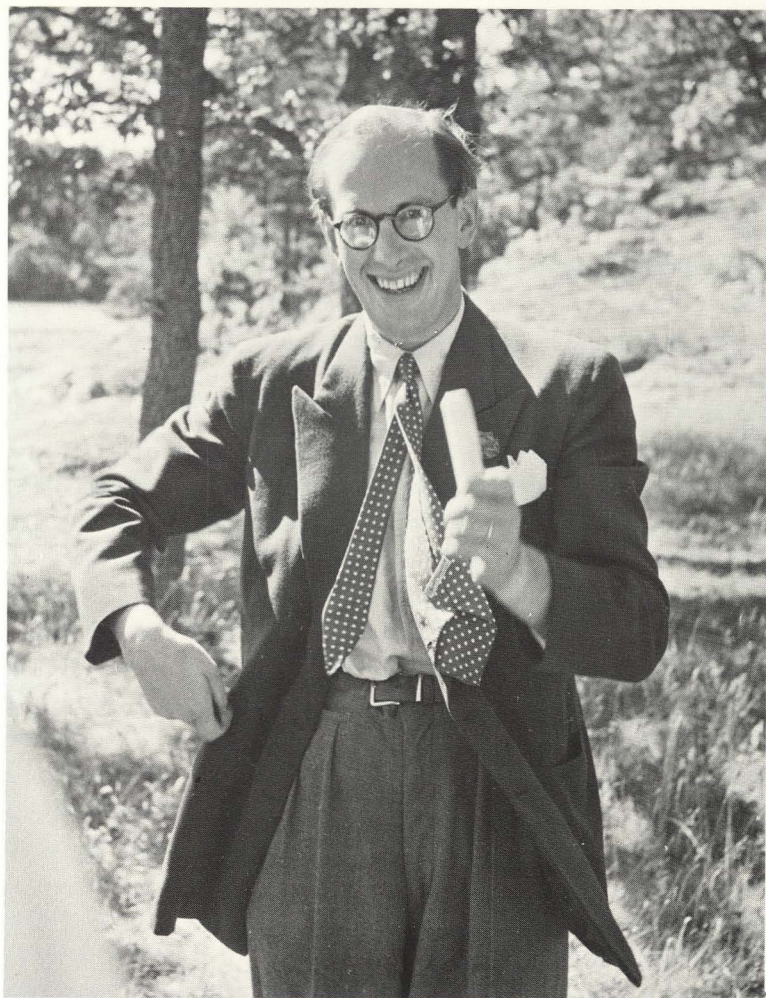
Redan innan dessa tankegångar nått planeringsfasen, hade jag startat en kommersiell hjälporganisation till Åhlén & Åkerlund, som vi kallade Å&Å-Tryck. Avsikten, som också genomfördes, var att på den allmänna trycksaksmarknaden sälja tryckuppdrag till andra kunder än det egna förlaget och därigenom utnyttja den tid i våra produktionsavdelningar som inte fylldes av tidskriftsframställningen. Det var samma grundtanke, som de under senare år diskuterade men på få ställen i landet genomförda "tidningsfabrikerna" för samproduktion av dagstidningar!

För ledningen av Å&Å-Tryck hade jag anställt en ung man i min egen ålder, Holger Ihre, som då var försäljningschef på Victor Pettersons Bokindustri. Ihre hade lyckats sätta fart på Å&Å-Tryck och övertagit de personliga kundkontakter jag haft med postorderföretagen i Borås för tryckning av deras kataloger. (Tryckuppdrag som senare på grund av prispress gick till Tyskland.)

Han var en utåtvänd och optimistisk person med stor personlig charm i sina kontakter med människor. På många sätt kompletterade vi varandra. Ihre kunde mycket mer om marknaden, prissättning och kvalitetskrav. Jag kunde mer om maskiner och administration.

Under Å&Å-Trycksperioden kom Holger varje morgon klockan tio in på mitt rum för att gå igenom offert- och orderläget för verksamheten. Vi befann oss ju i en uppbyggnadsperiod, då Ihres trycksaksbeställningar inte fick störa eller försena utgivningen av någon av våra veckotidningar, samtidigt som han hade krav på sig att hålla leveranserna till våra storkunder på den så kallade "civila" trycksaksmarknaden.

Holger var lika glad och optimistisk varje morgon. Oklander-

Holger Ihre, min nära medarbetare under många år, på Dalarö 1947. Bakom staven han håller i handen syns blomman i knapphålet, Holgers symbol. Den uppriktiga livsglädjen har han behållit hela livet.

ligt klädd, med en liten blomma över hjärtat i kavajslaget, föredrog han läget och ställde sina krav på flera maskiner eller ma-

skintimmar. De dagar jag måste säga nej till någon eller några av hans önskemål, stannade han på utvägen i dörren till mitt rum, tittade på mig med glada ögon och sa:

”Ja, det gick inte idag! Jag får väl hoppas på bättre tur i morgon.”

En härlig inställning till ett samarbete där det gäller att avväga resurser.

Holger fick nu i uppdrag att planera anläggningen av en kartonnage- eller förpackningsfabrik på lämplig ort utanför Stockholm. Vi började med att göra en ”trivselundersökning” bland litograferna i Stockholm och Göteborg, eftersom vi var övertygade om nödvändigheten att få med några av dessa skickliga hantverkare till den ort där vi skulle driva verksamheten.

Utfallet blev för mig helt överraskande. Storstadslitograferna, som ställdes inför perspektivet att flytta från Stockholm eller Göteborg, valde nästan undantagslöst att flytta till Halmstad. På så sätt blev Halmstad så småningom ett slags centralort för flera aktiviteter inom det som senare skulle få samlingsnamnet Bonnierföretagen.

Kartonnageverksamheten startade inte i Halmstad utan i en liten ort, Veddige, cirka sju mil nordväst om Halmstad, där vi kunde börja med att hyra en av kommunen nyuppförd industribyggnad. Veddige var, vad amerikanerna brukar kalla ”en ort som är bäst att fara igenom”. Idag skulle man säga att infrastrukturen var svag.

Resultatet blev att vi efter några år i Veddige tog risken att bygga en egen produktionsfastighet i utkanten av Halmstad. Konkurrensen på kartonnagemarknaden var hård och starten blev trög, även om maskinparken var ny och välplanerad.

När Fredrik von Essen, den gången vice VD i tidskriftsförlaget och en av mina närmaste medarbetare i Åhlén & Åkerlund, kom ned till Halmstad för att kolla läget, frågade han Holger:

”Hur går det?”

”Jag sitter inte i sjön, men jag har aschelet i strandkanten”, svarade Holger.

En situation som många svenska företagare fått uppleva sedan dess.

För att hjälpa upp Åhlén & Åkerlund Förpacknings omsättning i Halmstad, flyttade jag i början på 1950-talet dit ett par maskiner för tillverkning av pappersbägare från Långedsfabriken, som ingick i Billingsfors Pappersbruk i Dalsland, ett företag som under tiden förvärvats av bonnierintressen. Maskinerna stod på en vind i Långedsfabriken och spottade ut plisserade pappersbägare utan att någon i Billingsfors’ ledning egentligen intresserade sig för vad som idag kallas för ”engångsprodukter för bordet”.

Papperet till Duni-produkterna kommer alltså från ett pappersbruk i Dalsland, som heter Skåpafors Pappersbruk. Anläggningen ingick på sin tid i Billingsfors-Långed-koncernen men var, när vi övertog Billingsfors, ett litet uselt, nedslitet pappersbruk utan specialisering, dömt att läggas ned. Sedan dess har Skåpafors förnyats och utvidgats och är idag ett modernt, internationellt konkurrenskraftigt specialbruk för tillverkning av mjukt absorberande tissuepapper.

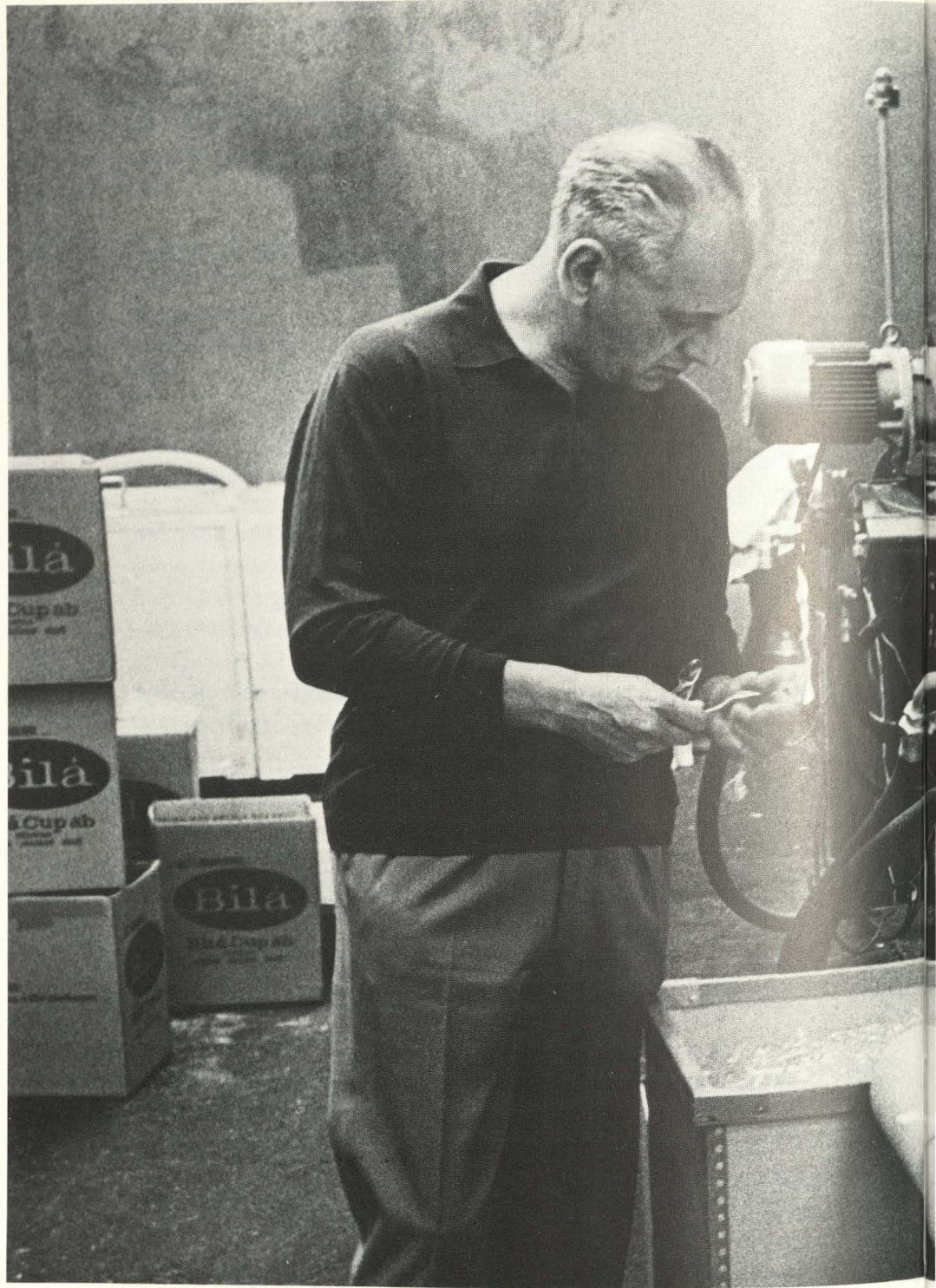
Men en del av mina idéer för Duni-verksamheten har jag inte lyckats realisera!

Jag har inte kunnat få i mitt huvud att det sätt på vilket vi använder vanligt toalettpapper är särskilt hygieniskt. Därför föreslog jag Duni-ledningen att tillverka en ”toalettvante” av tissuepapper. Resultatet blev bara att uttrycket ”en av Abbes to-kiga idéer” fick ny fart inom företaget.

Många andra nya ”engångsprodukter” har emellertid tagits

Följande uppslag: Författaren vid inspektion av en ny automatmaskin för plastbestick vid Duni-Bilås fabrik i Halmstad 1967. Både sorteringsflickan och jag är lite blyga för varandra.

fram under årens lopp av företagets duktige chef Arne Lundin och både fått beröm och accepterats på världsmarknaden.

Skåpafors' utveckling både som pappersbruk och konverteringsfabrik med idag 438 anställda är ett av de plus jag är stolt över.

I Åhlén & Åkerlunds Förpacknings målsättningar stod inskrivet att företaget i Halmstad skulle "konvertera", det vill säga till högre pris förädla Dalslands-företaget Billingsfors' olika kraftpapperskvaliteter. Så skedde däremot aldrig!

Även den erfarenheten lärde mig att det är mycket svårt att få två olika företag med var sin självständig och dynamisk chef att samarbeta inom en koncern. Även då det ena företaget har en färdig försäljningsorganisation för det andra företags produkter, blir samarbetet haltande och effektiviteten dålig.

Under utvecklingsåren i Halmstad hade jag fått idén att starta ett litet rederi. Avsikten var att på egna kölar transportera Billingsfors' papper och i förlängningen även Halmstads produkter till kontinenten och England. Jag drömde om att bygga upp Halmstad till en verklig utskeppningshamn för västsvenska varor, i första hand papper. Närheten till Västerhavet var fantasieggande för en stockholmare, som under sina uppväxtår nästan varje dag sett olika nationers fartyg stäva in mot huvudstadens kajer.

En dag fick jag besök på mitt kontor i Stockholm av en herre som hette Erik Kekonius. Namnet var mig bekant, eftersom Kekonius var pressofficer i flottan under andra världskriget.

Kekonius var en fast man av medellängd med ett stort kraftfullt ansikte, stor näsa och rödlett kortklippt hår. Han gjorde på mig redan från början ett gott och effektivt intryck.

Det första han gjorde var att på mitt skrivbord lägga upp en karta över södra Sverige och med en linjal visa hur rak och kort fågelvägen mellan Stockholm och Hamburg var, om linjalen fick gå över Halmstad.

Nedan: Prins Bertil håller tal vid lunchen efter sjösättningen (till höger) 1960 av Lion Ferrys första bilfärja mellan Halmstad och Aarhus. Hertigen av Halland hade medgivit att fartyget fick bära hans namn. Till höger direktör C. Christensen vid Aarhus Varf, till vänster jag själv. I bakgrunden syns Lion Ferrys stolta rederiflagga, inspirerad av tanken att färjeleden bland annat skulle utnyttjas för export av Billingfors pappersbruks kraftpapper till kontinenten.

"Här ser bokförläggaren", sa Kekonius, "att den framtida biltrafiken både för långtradare och personbilar från Stockholm skall gå över Jönköping-Halmstad och så med färja till Jylland. Ingen annan väg är rakare. Det är ett projekt som jag vill realisera och bli chef för!"

Så föddes Lion Ferry, ett färjrederi som under sin glans dagar seglade mellan USA och Mexico, Canada-USA, Tyskland-England, Sverige-Tyskland och Sverige-Danmark.

Starten skedde 1960 med färdigställandet i Danmark av rederiets första passagerar- och bilfärja, ett väl inrett och genomtänkt fartyg på 2 355 bruttoregisterton. Den döptes med hertigens av Halland medgivande till "Prins Bertil", som personligen var med och döpte fartyget vid dess stapelavlöpning. Att han ställde upp i detta sammanhang gav utan tvekan starten för Lion Ferrys linje mellan Halmstad och Aarhus en välbehövlig skjuts i början.

Men Lion Ferry blev ett misslyckande. Ett minus som jag måste notera.

Anledningarna var många. Inte minst olust och bristande uthållighet hos ägarna men kanske mest valutaförluster på de utländska fartygslånen.

Behållningen för mig personligen var kontakten med den chef som efterträdde Kekonius, Henrik Meijer, och vår samredare i några av fartygen, Olle Wallenius.

Wallenius hade börjat med två tomma händer. Enligt utsago förtjänade han sina första pengar genom att köpa upp begagnade oljefat och sälja dem tillbaka till oljebolagen rengjorda och användbara. Som spekulatör var Olle djärv och beslutsam. Han kunde utan en timmes betänketid beställa ett fartyg för hundratals miljoner därför att han "kände för typen". Samtidigt var han småsnål på ett för en företagare föredömligt sätt. En gång upplevde jag hur han med sin närmaste medhjälpare, kapten Törnquist, ackorderade fram och tillbaka om vilken bot-

tenfärg som i längden var billigast. I det fallet gällde det hundralappar, inte miljoner.

”Vi tar den billigaste, den duger nog”, sa Olle.

Under åren i Halmstad passerade fyra landshövdingar och en landshövdingekandidat revy i våra sammanhang. Landshövdingarna var Reimer Johansson, Ingvar Lindell, Yngve Holmberg, Carl G Persson och landshövdingekandidaten Johannes Antonsson. Alla var välvilliga och lämpligt officiella. För min del fann jag Yngve Holmberg mycket bättre än sitt rykte. Det förefaller som om mannen blivit ett offer för den nya svenska nationalsjukan – ”att spotta på den som ligger”.

Intressant var att som främmande privatperson konstatera att en landshövding gör nytta. Det hade jag inte trott tidigare! Kommunalpampar i all ära, men deras betydelse kan i flera sammanhang inte jämföras med en landshövdings, särskilt inte vad gäller ”kultur” i ordets vidaste bemärkelse. Dock skall man ha klart för sig att landshövdingesymbolen är begränsad till sin utbredning. Jag skulle tro att den har en påverkan av ungefär tio mil i diameter, från den ort där han av tradition är placerad.

I Tranås, den andra svenska landsortsstad där jag arbetat i många år, spelar landshövdingen i Jönköping en mycket begränsad roll. Där är det kommunalledningen som tar initiativen. Men även om man byggt ett mycket vackert rådhus i Tranås vid vattendraget som strömmar ut i sjön Sommen, saknas det ”lyft” som en landshövding ger sitt revir.

Troligen beror denna skillnad på att landshövdingen inte behöver ställa upp i val vart tredje år, men kanske också på att människor i alla läger söker andra vyer, ett annat ”lyft” än det den kommunala ledningen med alla sina praktiska problem har möjlighet att bjuda på.

En liten musikafton på residenset, en poesiuppläsning, några gäster i sockendräkter, kanske inte upplevs av mer än hundra personer inom residensets murar. Men murarna har öron och

Så såg den ut – Drushkaflaskan – designad för att ge ett intryck av exklusivitet och med en etikett avsedd att föra tankarna till de ryska storfurstarnas egen röda vodka. – Meg Westergren har dukat med Dunis produkter – servetter, tallrikar, koppar, glas och ljus – för en intim måltid i sin loge på Chinateatern i Stockholm. Meg, som här spelar ”Dunivärdinna”, står mitt hjärta nära sedan hon som ett glatt barn stultade omkring och hette Margaretha.

ekot har vingar, vingar som bär händelsen bra mycket längre bort än bara till en undanskynd notis i den lokala tidningen.

Under mitt liv har jag haft mycket gott samarbete med ett stort antal socialdemokratiska kommunalpolitiker, män som jag lärde mig uppskatta därför att de var begåvade och pålitliga.

Jag gillar rätt mycket i vad man skulle kunna kalla "den socialdemokratiska etiken", en etik som för mig har många drag gemensamma med det bästa i det religiösa budskapet. Men många av de politiska beslut som sossarna i majoritet gjort till lag har sakta men säkert gjort mig till en politisk motståndare till socialdemokratin. Det extrema regleringssamhället som sossarna skapat i stort och smått utgör grunden till min och många andras politiska omvändelse.

Med åren har jag lärt mig förstå och leva med att alla politiker, från Bohman till Werner, föraktar företagaren. Att tillverka varor och sälja dessa hemma eller på export är i alla politikers ögon en skum hantering, en hantering som de inte förstår och dessutom misstänker är baserad på något slag av bedrägeri.

I den medeltida japanska hierarkins klassificering av olika medborgare var krigaren, samurajen, nummer ett och handelsmannen den som kom längst ned på en lång och noga specificerad skala. I dagens Sverige gäller bland våra politiker i all hemlighet samma klassificering, även om våra idrottsstjärnor övertagit samurajens topplacering.

En femtioårig socialdemokratisk nedvärdering och förföljelse av företagaren kan inte upphävas av tillfälliga pragmatiska hejrop, när landets ekonomi är i behov av större exportansträngningar.

Bland de socialdemokratiska kommunalpolitiker jag mest uppskattar är det två män som var och en på sin tid var ledande kommunalråd i den lilla småländska staden Tranås: herrarna Bertil Rosin och Arvid Rydén.

Historien inleddes som så många av Bonnierföretagens in-

initativ med ett misslyckande, vilket med envishet och pengar vänts till en industriell framgång. Under slutet av 40-talet började vi, på licens från USA, att huvudsakligen för export tillverka tryckpressar i Sverige. Till dessa pressar köpte vi gummi-beklädnad av valsarna från Tyskland. I vår självtillräcklighet trodde vi att även denna del av tillverkningen skulle kunna förläggas till Sverige. Vi drog igång ett begränsat försök och misslyckades helt med kvaliteten.

Gummi – vad kunde man hitta för andra möjligheter att utnyttja den kunskap som ett antal människor inom företaget skaffat sig om gummi?

Som tidskriftsutgivare var jag djupt imponerad av de amerikanska Hus-och-Hem-tidskrifter som efter andra världskrigets slut hade en enastående framgångsperiod i USA. Jag läste dem för att lära, för att lägga ny kunskap till min tidskriftspublicistiska uppfostran.

I tidskrifterna fanns nästan i varje nummer en mycket tilltalande annons för en viss typ av skumgummimadrass. Annonsen visade en sensationellt vacker flicka, som i elegant negligé låg utsträckt på en skumgummimadrass avbildad i genomskärning. Madrassen alltså, inte flickan....

Psykologerna skulle troligen säga att det var ett förträngt sexualbegär som gjorde att jag uppmärksammade annonsen. Hur som helst ledde förträngningen till aktivitet, mer industriell än personlig, och vi bestämde oss för att från hårdgummi gå över till skumgummitillverkning.

Experimentverkstaden i Stockholm var för liten och Reidar Grönneberg, som var andre vice VD i Bonnierföretagen på 40- och 50-talet, sändes ut för att hitta en lämplig lokal.

Det var en tid då många svenska städer sökte sysselsättning för sina invånare – fyrtiofem år under socialdemokratiskt styre har inte förändrat det ömkliga förhållandet med undersysselsättningen i landet.

Reidar kom hem med ett mycket tilltalande förslag från Tranås socialdemokratiska ledare: att för vår planerade skumgummitillverkning bygga en ny fabrik och hyra ut den till oss. Jag for ned till Tranås för att träffa "gubbarna" och se på stan.

För den som första gången kommer till Tranås faller osökt Sinclair Lewis' roman "Main Street" i tankarna. Stan ligger till sin huvuddel grupperad kring en lång gata, som från öster till väster tecknar ett rakt streck genom samhället. På trottoarer och torg rör sig invånarna kring denna gata som egentligen är stora landsvägen från Mjölby till Eksjö. Här görs inte endast de dagliga inköpen, utan här byts också intryck och formas livsöden mellan de bofasta smålänningarna.

Vid stora torget med sin mot ån sluttande stenläggning hålls på sommaren en färgrik torghandel, vilket blir allt ovanligare i våra storstäder. Här samlas också stadens ungdom för att planera dagens och morgondagens äventyr, ibland, liksom vid mitt första besök, ackompanjerad av Frälsningsarméns strängaspel med sång.

Kommunalrådet Rosin tog mig med på en biltur i staden och dess omgivningar. Gröna kullar med tung granskog avbrutna av djupa dalar med ett fint färgspel mellan insjöarnas blå vatten och de odlade fältens gula fosfor. Naturligtvis var det den nya brandstationen som var Rosins stolthet, men mer intresserad blev jag av sagorna kring sjön Sommen.

Bara i två svenska sjöar, Sommen och Vättern, fiskas en särskild sorts röding, ljusröd i köttet och en delikatess på den kräsnas bord. I hela Europa finns denna röding endast på ytterligare ett ställe, nämligen i Genève sjön mellan Alperna.

Sågnen förtäljer att i tidernas morgon fanns en underjordisk tunnel, en bäckfåra hundratals meter under marken från Småland till Genève, genom vilken denna sällsamma fiskart emigrerade från sitt svenska ursprungsvatten och bildade en utlandskoloni i Schweiz. Trafiken pågår ännu idag, men numera ut-

nyttjar svenskarna mera förflyttning genom luften än vattnet under jorden.

Nog av sagor. Samtalen i Tranås ledde till att staden byggde den första lilla fabriken för Bonnierföretagen "mitt i byn". Ett embryo hade skapats för Bonnierföretagens Möbeldivision, som idag omsätter cirka en halv miljard i skumplast och möbler för den europeiska marknaden samt, icke att förglömma, ett stort antal sovvänliga skumplastmadrasser.

Vägen till dagens situation har varit lång och knagglig. Skumgummit har ersatts av skumplast och de första årens stoppningsleveranser till andra möbelfabriker har ersatts av egen möbeltillverkning i många flera orter än Tranås. Men det var där, och är alltjämt där, på det tråkiga dåvarande hotellet med dess vänliga betjäning och med den kokta rödingen på bordet, som problemen reds ut och nya djärva beslut tas om industriella satsningar i den vitt förgrenade möbelbranschen.

I verksamhetens utvecklingshistoria finns många personer värda att minnas, men den mest framträdande är Carl Eric Klote.

Klote var från början chef för NK:s möbelverkstäder i Nyköping.

I slutet på 1950-talet uppsökte Klote Grönneberg för att presentera en, som han själv ansåg, revolutionerande idé för tillverkning av möbler. Den gick ut på att istället för att man tillverkade trästommar för stoppade möbler, skulle stommen gjutas i plast i ett för varje modell tillverkat gjutinstrument.

Klote, som förutom tekniker även är en utomordentlig försäljare, sålde idén till Grönneberg och blev själv under ett antal år chef för vår möbeltillverkning. Sent skall jag glömma den natt när han ringde mig från ett hotell i Frankfurt och med triumf i rösten meddelade:

"I natt har jag under middagen sålt min TV-snurra för en sammanlagd summa av sex miljoner till en tysk möbelkedja."

TV-snurran var så att säga Klotes uppgång och fall. Den såg ut som ett avhugget och urtaget jätteägg, med sitsen uppbyggen av en metallpelare, på vilken man kunde snurra sitsen i alla riktningar. TV-tittandet var ett nytt tidsfördriv och stolen lanserades som idealisk både för att titta på skärmen och svänga runt efter kaffekoppen på bordet bredvid. Under några år såldes den i hundratusentals exemplar över hela Europa.

Men sedan kom krisen. Klotes TV-snurra och andra plastmöbler var alla lätta, därför att den plast av vilken stommen tillverkades har en lägre specifik vikt än trä. När de tyska möbeltillverkarna uppmärksammat våra framgångar, tog man till ett dödande argument: "Stoppade plastmöbler saknar kvalitet, det känns ju på vikten. Köp våra tunga tyska trämöbler, ett arv gods."

Under en tid försökte vi till och med gjuta in en halv tegelsten i plaststommen, men tillverkningen blev för komplicerad och övergavs. Åter har det gamla och invanda vunnit över det nya och praktiska. Idag tillverkar vi igen möbler på trästommar i en industriell process, som en annan klurig fabrikör både planlagt och genomfört.

Bonnierföretagens Möbeldivision är numera en framgångsrik del av koncernens totala verksamhet. Vad arbetet med möbeltillverkning och dess försäljning på många olika marknader lärt oss är att möbelindustrin blivit en modebransch där det gäller att organisera produktionsapparaten så att man på ett ekonomiskt sätt kan tillverka ett växlande antal modeller. En uppgift som passar bra för "påhittiga smålänningar".

Men det finns flera minus i min industriella expansion att rapportera.

Ett startade med en personkontakt under min sista repetitionsövning vid Svea Garde. Jag var placerad som chef för Avd III vid en brigadstab. Avd III är en personalavdelning, som skall hålla reda på förbandets sammansättning och ersätt-

ningar, svara för manskapets själavård och ta hand om fångar, samt rekognosera och förbereda krigsskyrkogårdar. Jag kan inte skryta med att jag passade särskilt väl för uppgiften, eftersom jag alltid varit bortskämd med att andra håller ordning på mina papper.

Som medhjälpare hade jag en mycket intressant ung man som var stabsfurir. Han hette Berth Gustafsson och höll på att utbilda sig till civilingenjör.

Berth är en lång, kraftfull person med ett mycket tilltalande yttre. Den gången var han smärt och livlig. Numera har den ostyriga luggen grånat och hans tal har blivit mera eftertänksam, men den himlastormande tekniska fantasin har han kvar.

Jag anställde honom för olika tekniska utvecklingsuppgifter inom Bonnierföretagen. Från början var han placerad vid Källes, numera Eur-Controls, verkstäder i Säfte, där han utvecklade och förbättrade ett antal kontrollkomponenter för massa- och pappersindustrin. Men han flyttade till olika uppdrag inom koncernen. Jag skall gärna erkänna att mina diskussioner med Berth om de mest skilda maskiner och instrument har hört till det roligaste jag varit med om i mitt arbete vid sidan av journalistiken.

Någon gång vid slutet av 1970-talet kom vi under en sådan diskussion överens om att oljeprishöjningarna, det vill säga kraftförsörjningen, var ett av de största nationalekonomiska problemen för världen och inte minst Sverige. Vi beslöt då att Berth skulle ägna all sin tid åt att utveckla värmepumpen.

Efter några månader hade han fått ihop en experimentpump och frågan gällde var den skulle testas.

”Har du inget annat ställe att föreslå, så sätt upp den i mitt hus i Djurgårdsstaden”, sa jag.

Sagt och gjort, i den lilla mörka källaren i det trefamiljshus där jag bor plockade Berth in sina grejor och utanför i täppan ställdes ett luftintag i en större plåtburk. I två år jobbade Berth

med sin luftpump i min källare. När som helst, både vardag och söndag, kunde jag stöta på honom med en ny del till pumpen eller en ny manometer för avläsning av olika värden.

Till slut var pumpen färdig och vattentemperaturen i ledningarna, som från början inte kommit upp över femtio grader, hade nu kommit upp i åttio. En temperatur som Berth ansåg nödvändig "för att få ett lämpligt rakvatten direkt ur kranen".

Oljeförbrukningen i huset hade gått ned till hälften, men strömförbrukningen hade vi glömt att mäta!

Allt var färdigt för industriell tillverkning och Berth hade planer för mycket stora värmepumpar, som skulle kunna betjäna en mindre stad. Då kom eftertankens kränka blekhet.

Det visade sig att under vårt utvecklingsarbete hade ett stort antal svenska industrier med verkstäder, som passade bra för tillverkning av värmepumpar, redan kommit ut på marknaden med effektiva konstruktioner. Bonnierföretagens verkstadsindustrier hade gott om arbete och en rad egna utvecklingsprojekt att lösa.

Jag fick stilla min entusiasm för värmepumpar och i samförstånd med Berth Gustafsson sålde vi ritningar, patent och idéer till ett annat svenskt familjeföretag, där också Berth fick en intressant uppgift för framtiden. Jag hoppas att utvecklingen för Berth och projektet blir positiv men värmepumpsinitiativet hör till ett av mina mest svårsmälta misslyckanden.

Naturligtvis finns det många fler plus och minus att rapportera i Bonnierföretagens expansions- och sysselsättningsinitiativ i Sverige, men jag tror att dessa exempel ändå ger en bild av hur vi arbetat, planerat och tagit chanser.

Har läsaren av det här långa kapitlet ännu inte förstått att "Abbe har haft många galna idéer", kan jag som slutkläm anmäla "Fallet med Drushkan".

Jag har alltid tyckt att "dricka sig till hälsa" är ett bekvämt sätt att hålla sig frisk. Redan min mormor lärde mig att svarta

vinbär är hälsosamt för både kropp och själ. Vinbärsbrännvin tycker jag ändå är för starkt och fränt för att dricka som hälso-dryck.

När så amerikanerna började dricka vitt vin i stället för whiskey som cocktail före maten, tyckte jag tiden var mogen att lansera en spritsvag drink baserad på svart vinbärssaft.

Länge valde jag mellan svarta vinbär och lingon som bas för drycken. Den skulle vara hälsosam, röd i färgen och annorlunda i smaken, så jag bestämde mig för svarta vinbär. Med hjälp av en påhittig kemist i Tranås, Ulf Rosencrantz, och hans utmärkta hustru, som är apotekare i Boxholm, tog vi fram massor av prover som avsmakades i familjen. Till slut ansågs drycken färdig och den döptes till "Drushka".

Som tips för tillverkning och internationell marknadsföring hade jag fått det danska eller irländska "spritmonopolet". Jag stannade för det irländska.

Efter upprepade resor till Dublin och samtal med kunniga irländska specialister förstod jag att jag hamnat i galen tunna. Tillverkning och försäljning av drycker med sprit, även med låg alkoholhalt, är omgivna med en djungel av bestämmelser i olika länder.

"Drushkans" saga blev kort. Det övergivna provpartiet var under några år inledningsdrink för våra midsommargäster på Dalarö. Men även den glädjen är numera ett minne blott!

Striden om Svensk Filmindustri

Som den uppmärksamma läsaren redan vet härstammar jag till hälften ifrån en teaterfamilj, familjen August Lindberg från Hedemora i Dalarna. Jag brukar då och då på skämt säga att min vänstra sida är den emotionelle dalmasens och den högra kommer från Jerusalem.

Teatertraditionen sitter djupt i min själ, men jag tycker inte om att gå på teatern. Kanske beror det på att jag som liten fick följa med min morfar och mormor till deras loger på Dramatiska Teatern vid Nybroplan i Stockholm och tyst sitta och titta på hur de sminkade sig och tog på den för kvällens roll lämpliga peruken. Jag minns min morfars grymtande när sminket blev för tjockt någonstans mellan ögat och näsan.

Hur som helst har jag svårt att uppleva DRAMAT på en teaterscen. Kulisserna, passager ut och in från scenen, diket med sin sufflörlucka mellan scen och salong, tillsammans binder allt detta min fantasi.

På ett annat sätt men ändå störande för identifikationen upplever jag TV-teatern. Figurerna i rutan är för små. Föreställningen blir ett slags dockteater. Hur skickligt än skådespelarna agerar har jag en känsla av att någon, en okänd manipulator står och drar i några snören för att leda föreställningen.

Däremot älskar jag att gå på bio.

Duken har den rätta storleken för att göra filmens människor naturliga och trovärdiga. Miljön är tagen ur verkligheten och själva rörligheten i scenförändringar, i kamerasvep, ger mig en känsla av att leva med i händelseförloppet på ett sätt som jag inte upplever på teatern, hur skickligt replikerna än är fram-

sagda. Kanske beror det också på att jag på sätt och vis är årsbarn med biograffilmens genombrott.

Jag tänkte inte på de ekonomiska sammanhangen eller kassa-effekten av de stora massfilmerna som producerades i USA på 1930-talet. Men jag beundrade och fascinerades av de framrullande människomassorna, av segerparaden i "Ben Hur", av de stora dansscenerna med Fred Astaire. På något sätt blev mängdintricket så uppslukande att jag många timmar efter det att jag slussats ut med 7-föreställningens publik till en halv-mörk gata bakom biografen kände mig som en av de hundratals statisterna i filmen.

De Ingmar Bergmanska kammarspelen med sin livsångest, sina snabba repliker och sina många känslobottnar har egentligen aldrig intresserat mig. Men när han målar med bred pensel, som i "Fanny och Alexander", blir jag stum av beundran över den mångskiftande karaktärsskildringen som sammanvävts med ett händelseförlopp som suger in åskådarna i skildringens dramatik.

Svensk Filmindustri, SF, har alltid haft ett sagoskimmer, ett slags ouppnåelig lockelse för mig som företagare eller kanske ännu mera som organisatör, ledare. Första gången jag hade en yttre kontakt med SF var när jag träffade den legendariske direktören Olof Andersson som var chef för SF mellan åren 1928 och 1942.

Tillsammans med några vänner hade jag som novis rest ned en tidig vår på 1930-talet till Emån norr om Kalmar för att fiska lax. Godsägaren, Gustaf Ulfspärre, upplät då under några premiärveckor, som var mycket eftersökta, sitt hem Em och sina fiskevatten längs med ån åt s k paying guests. Den veckan jag fick vara med fanns bland de äldre fiskehabituéerna förutom prins Axel av Danmark även direktör Andersson från SF.

Andersson var en relativt liten man, satt i figuren, med ett alldeles vanligt svenskt utseende och han kunde lika väl varit

Den store chefen för Svensk Filmindustri Olof Andersson år 1934. Han har fångat en blanklax i Emån och vill veta hur mycket den väger. Bakom honom rinner ett av Sveriges bästa laxvatten.

innehavare av en diverseaffär i en småstad eller långtradarchaufför med eget åkeri och släpvagnar. Han var tystlåten, lugn och lite tillbakadragen.

Utefter ån fanns det olika platser som ansågs ge bättre eller sämre fiskelycka. Längst ned mot utloppet gjorde ån en liten inbuktning, det s k oset. Där stod vattnet stilla innan det rusade ned i de sista forsarna före havet. Den platsen var reserverad för Anderssons flugfiske. Ingen annan fick stå i närheten, inte ens prins Axel.

Atmosfären kring de olika fiskarena som promenerade ut från herrgårdsbyggnaden till sina olika fiskeplatser vid ån var helt otrolig. Närmast påminde den om det spänningsmättade lugnet i en Hitchcock-film då mördaren närmar sig offrets bostad.

När Andersson efter den stadiga frukosten i Ulfsparres hem vandrade ned till sin reserverade plats vid oset var det som om han var på väg till en helig offerplats. Ingen i sällskapet ropade en hälsning och vi unga noviser vågade knappast titta på den lille satte mannen eller hans utrustning.

Några kvällar efter en charmant middag med lax i alla former och rhenvin i smala, långhalsade flaskor försökte jag tala film med Andersson, men jag lyckades aldrig få igång en konversation. Han svarade helt enkelt inte på mina frågor utan lät höra ett dunkelt mummel där svaret lika väl kunde tydas till ett ja som ett nej eller ja så.

Jag blev allt mer förvirrad över Andersson och hans chefskap för Svensk Filmindustri. Hur kunde denne fyrkantige man samarbeta med och hålla reda på konstnärliga genier av samma typ som en gång Mauritz Stiller, Victor Sjöström och Gösta Ekman? Film- och biografbranschen måste vara något mycket speciellt. Begreppet film fick för mig under fiskeveckan vid Emån en ny mystisk dimension som sträckte sig från en snusbutik till en operaföreställning med stor kör.

I slutet på 1930-talet kom bröderna Walt och Roy Disney till Stockholm. De var två trevliga judepojkar från Amerika som njöt av sin internationella framgång och gryende berömmelse.

Jag bjöd ut dem till Dalarö och där vandrade de mellan gullvivor och tjärblomster rökande sina stora havannacigarrer och med de breda 30-talsbyxorna fladdrande kring smalbenen.

De hade kommit till Sverige för att hitta tecknare som de kunde få med sig till Hollywood och sina ateljéer för tecknad film. Det var ont om tecknare i Amerika som kunde leva sig in i Kalle Ankas, Bambis och Snövits personligheter och äventyr.

”Ert land är ju fyllt av levande sagofigurer. Var finns det så mycket tomtar och troll och älvor i nationalsjälén som i Sverige?” sade Walt Disney.

I försommarsolen på Dalarö åt de inlagd sill. När Biggan kom med varmrätten bad de att få slippa utan ville ha mera sill och färsk potatis. De älskade att sitta i våra gamla korgstolar mitt ute i den ljusgröna sommarfägringen och flyttade sig i gröngräset allt eftersom solen gick mot väster.

Jag följde aldrig upp deras ansträngningar att hitta tecknare i Sverige som var beredda att flytta till Hollywood men Walts ord om sagofigurerna i den svenska folksjälén stannade i mitt minne.

Många år senare och efter många kvällar på bio både på 7- och 9-föreställningen kom en dag Gustaf Douglas upp till mitt kontor på Torsgatan i ett speciellt ärende. Han var då verkställande direktör för Dagens Nyheter AB och vad han ville få godkänt var ett inköp av SF.

Svensk Filmindustri ägdes den gången, i mitten på 1970-talet, av fastighetsaktiebolaget Hufvudstaden. SF hade en betydande egen likviditet, men antalet biobesökare hade i konkurrens med TV-tittandet börjat att minska. Som fastighetsaffär var SF ointressant; man ägde inte utan hyrde biograflokaler i de hus där biograferna var inredda. Hufvudstaden ville sälja 100 procent av aktierna i företaget.

Min kusin Gerard var närvarande vid Douglas' föredragning och nästan i samma sekund svarade vi ja på Douglas förslag.

Vid denna tidpunkt var SF ännu en god affär. Kenne Fant, som var företagets verkställande direktör, hade skött det väl. Han hade redan före DN-köpet gjort upp med Astrid Lindgren om inspelningen av hennes sagor och knutit de begåvade filmmakarna Hasse Alfredson och Tage Danielsson till SF:s produktions- och distributionsaktiviteter.

Till min överraskning visade det sig att Astrid Lindgren-

filmerna var de som gav företaget dess ojämförligt största inkomster. Walt Disneys ord om den svenska folksjälén hade nu, fyrtio år senare, i en ny och helt originell sagoform fått en kassamässig bekräftelse.

Kenne Fant hade det svårt med Dagens Nyheter och dess ledning. Tidningen var inställd på NYHETER och inte på sagor. Alfredsons och Danielssons humoristiska leklynne, deras produktion, som växlade mellan djuplodande mänsklig komedi och säreget originella inslag av fars, var en främmande värld för tidningens kulturprofiler. Intresset för SF falnade inom Dagens Nyheters ledning. Kenne Fant lämnade sin uppgift i SF och flyttade med sin förtjusande franska fru till Paris för att helt ägna sig åt sitt författarskap.

När sedan Jan Wallander i Handelsbanken tillträtt ordförandeposten i Dagens Nyheter efter mig och Gustaf Douglas lämnat chefskapet för tidningskoncernen blev SF en black om foten för Dagens Nyheter AB. Företaget började gå med förlust.

En dag, jag tror det var på sommaren 1983, fick jag ryktesvägen höra att Wallander börjat förhandla med några konkurrenter till SF om att sälja bolaget. I Dagens Nyheters styrelse var en majoritet intresserad av att bli av med företaget och dess förlust. Tidningsföretagets egen ekonomi var det året inte den bästa, även om Expressen alltjämt gav ett betydande överskott.

Min bror Johan och min dotter Jeanette, vilken som suppleant efterträtt mig i DN:s styrelse, var emot en försäljning.

I Bonnierföretagens ledning, där jag fortfarande är arbetande ordförande, väckte Wallanders försäljningsaktiviteter både förundran och misstämning. Vi var alla övertygade om att det ledande svenska biograf- och filmföretaget Svensk Filmindustri och dess produktion av "rörliga bilder" hade en framtid, en afärsmässig motivation i TV- och satellitåldern.

Och så gav jag mig in i närkamp med Wallander.

Det var en både ovanlig och frustrerande situation. Här var

en man som jag själv hade tillsatt som ordförande i Dagens Nyheters styrelse. En styrelse som röstmässigt dominerades av min familj, men där många och speciellt fackets representanter ansåg att SF-innehavet borde säljas för att tillgodose Dagens Nyheter AB:s intressen.

I detta sammanhang var Wallander den formella bolagsrepresentanten. Han auktionerade ut SF-aktierna till den högst bjudande. Ingen hänsyn skulle tas till att det var Bonniers som fört in SF i DN-sfären. Wallander hade snarare ett behov av att visa upp ett totalt avståndstagande till Bonnierföretagen som intresserad köpare av SF och utnyttja alla våghalsiga spekulationer från SF:s konkurrenter vad gällde priset för aktierna i det förlustbringande filmbolaget.

I min ilska och förtrytelse över hans agerande fällde jag under förhandlingarna en dag en orättvis replik till Jan Wallander.

"Du Jan, du hör inte till de människor som tror att med tjänster och gentjänster varar vänskapen långt."

Till slut blev köpet av till det pris Wallander hade pressat upp med marknadskrafterna som motor. Strax efter köpet av SF förvärvade Bonnierföretagen även AB Europa Film, ett företag som visade sig vara en ekonomisk kloak.

Jag är alltså övertygad om att Bonnierföretagens förvärv av SF och Europa Film är en sund affär för Bonnierkoncernen. Även om det kommer att ta flera år att vända resultatet för Bonnierföretagens "Filmdivision" från förlust till vinst.

Men mer än så. Jag är övertygad om att den bibehållna konkurrensen mellan de svenska film- och distributionsföretagen är till nytta för svenska filmskapare och fria producenter och att svensk bio- och videopublik får se fler och bättre filmer än om konkurrensen hade minskats drastiskt.

Men dessutom är jag övertygad om att SF med sina gamla kontakter i USA och Europa på längre sikt kan genomföra en betydande export av svensk film för bio, video och TV.

Den som skapade "Ronja Rövardotter", regissören Tage Danielsson, författarinnan Astrid Lindgren och "filmbarnen". Bilden togs under inspelningen av den svenska film som setts av de flesta svenskar någonsin. Bonniers köpte SF i rätt ögonblick! – Ronja Rövardotter själv – Hanna Zetterberg – i trollskogen. Vad månne bli av den flickan med de ögonen?

Att berätta sagor för barn och vuxna är en svensk specialitet förankrad i svensk berättarkonst från Grimberg till August Strindberg och Hjalmar Bergman för att inte nämna Selma Lagerlöf och Astrid Lindgren.

Tack vare de nya media är den internationella marknaden oändlig. Liksom de utländska köparnas intresse för vårt stål och våra bilar är beroende av produkternas kvalitet är svensk produktion av "rörliga bilder" beroende av hur det nya SF och andra svenska producenter axlar utmaningen att vara BÄST. Framgången för "Ronja Rövardotter" under 1984-85 är ett bevis för vår möjlighet att placera oss på den internationella topp-listan av publiksuccéer.

En dag i oktober

(Ett inpass)

Vid stationen i Karlstad hämtades vi av Amerika-emigranten med brukets stora amerikanare. Amerika-emigranten var "disponentchaufför" vid Billingsfors-Långeds pappersbruk i Dalsland, vilket under större delen av 1950-60 och 1970-talet ingick i den koncern som Bonnierföretagen under dessa år vuxit ut till.

Det var jag och direktören för den stora morgontidningen i Stockholm, han som haltade. Han var min vän och jaktkamrat även om han både var större i formatet och mer erfaren som tidningsledare och jägare än jag själv. Vi var på väg till den årliga älgjakten i brukets skogar i västra Värmland.

Det hade redan mörknat. Det blir tidigt mörkt i oktober, särskilt i de stora skogarna upp mot norska gränsen och vi skulle stå på våra pass redan klockan åtta nästa morgon.

Emigranten körde fort. Han kunde varje kurva på vägen de tolv milen upp till bruket. Många dagar körde han till Karlstad eller Göteborg med kunder eller tekniska experter, två-tre gånger per dag. Han brukade säga:

"Här ska en Cheva gå 25 000 mil innan vi byter!"

Emigranten hade kommit tillbaka till utflytningsbygden i Dalsland för att ta hand om sin systers enda unga dotter. Lära känna henne, värdera utseende och egenskaper efter amerikanska mått, innan han bestämde sig för om han skulle ta med henne tillbaka till det stora landet i väster.

Han var en stilig karl, rak i ryggen, med gråsprängt hår. Även om han nu under hemmaåret klädde sig i chaufförsuniform med blanka knappar, fanns det ingen servilitet i hans sätt. Amerika hade gett honom en frimodighet och en känsla av

egenvärde, som var svår att upptäcka hos dem av hans egen generation som stannat hemma och fortsatt att hugga skog på brukets marker.

Lyktraden efter vägen upp till brukshotellet i Billingsfors var tänd när vi kom fram. Från entréverandan som vetter mot bruket hördes kedjeslamret från intaget av stockarna när de från sjömagasinet rullades upp i fällan för flistrumman. Det var för mörkt för att man skulle kunna se ångan från avsugningsfläktarna över pappersmaskinerna.

Morgonen därpå träffades vi till en tidig frukost. En stor tysk tillverkare av gummerade pappersband, kund sedan många år och frenetiskt jaktintresserad, hade anslutit sig till sällskapet. Han hade jagat runt om i världen och ägde troféer av snart sagt alla hornbärande djur som finns i faunan på vår jord. Nu var han här för att skjuta storoxen med tio eller ännu flera taggar i hornkronan.

Dessutom skulle vi visa skogen och älgarna för den lille schweizaren, som skulle lockas att köpa brukets kraftpapper till sin kuvertfabrik i Zollikon. Schweizaren som var kamerajägare hade redan innan vi hunnit sätta oss ned till den tidiga frukosten radat upp tre olika objektiv på ett bord i hallen.

Matsalen ligger en trappa upp i gästhemmet. Innan samhället fick egen kyrka var finrummet en trappa upp kyrksal för ortsborna. Även om man hängt upp ett antal glada akvareller på väggarna, gör det stora vitmålade rummet med sina höga fönster ut mot sjön ännu ett högtidligt intryck.

Frukosten var framdukad på ett jättestor bord mitt i rummet. I det ännu knappt märkbara morgonljuset var det upplyst av en tung malmkrona med sex lampor. Här bjöds på allt en omtänksam husmor kan drömma om för att stärka jägarna inför en lång dag i skogen.

Den värmländska gästfriheten, som släntrat över landskapsgränsen till Dalsland, var närmast förödande denna morgon.

Nykokta ägg med värmestrumpor över karotten. Havre- och mannagrynsgröt, filmjolk och flingor, tre sorters sill med ångande nykokt potatis och, under en jättelik kopparhuv, ugnstekt skinka, flankerad av knaprig bacon och en guldglänsande svampomelett. För att inte tala om kaffehörnan med sin vete-krans, sina hembakade små wienerbröd, mjuk peppar- och sockerkaka och så rågmjölsskorpor för den som hade trög mage.

På dryckesbrickan fanns inte bara sötmjolk, vatten och lättöl, utan också svartvinbärssaft och iskall tunnflytande nyponpuré.

Bordet var inte dukat som en buffé utan på varje långsida fanns ett kuvert för var och en av oss fyra. Klockan var halv sju en morgon i oktober.

Jag gick ut i köket, klappade husmor på kinden och frågade om vi skulle fylla termosflaskor och bre smörgåsar till jakten.

”Nä ä han tokig pojken, vi kommer som vanligt ut mä lunchen tä timmerstuga’ upp i Värmland”, svarade hon med en förnärmad ton i rösten.

Husmor var en äldre kvinna som jag kände sedan länge. Rund om kinderna, bröstet och baken, med grå slingor i håret. Ogift som hon var, hade hon en mild och moderlig inställning till det mesta i livet. Två timmar om dagen skötte hon ett kommunalt uppdrag i hemorten någon mil från sin egen bostad. Resten av dygnets alla timmar var det gästhemmet och dess besökare som omfattades av hennes omsorg.

Hon bodde inte långt från brukssamhället vid lugnet ovanför ett av de små fallen som ursprungligen gett sin energi till de enkla sågverk som funnits i trakten. Nu uttraderade av bondekooperationens storsåg och flisverk.

Som en del av landskapets karaktär, med dess sjösystem från norska gränsen ned till Vänern, avbrutet av korta kanaler och en landsomskriven akvedukt, låg numera ett antal mindre, obemannade kraftverk, även de dömda att slås ut av ett framtida effektivitetssystem.

Klockan sju körde bilarna fram. Vi fyra i gästhemmet var de sista som skulle fångas upp. Där kom bruksdisponenten med den franske agenten och hans fru, som sovit över i disponentvillan. Jägmästaren hade sin egen bil och brukets heltidsanställda jägare med älghundarna en bil för sig. Jag och tidningsdirektören åkte för oss själva med schweizaren och hans kameror. Redan här vid starten fick jag förvarna den lille mannen från alplandet att högljutt tal var förbjudet hela den långa dag vi hade framför oss. En överraskning som föreföll honom nog så besvärande.

Morgondimman låg kvar över granskogen i det grå halvdunklet då vi startade bilarna för vår sjumilafärd upp mot brukets skogar i Värmland.

Spindelnäten mellan grenarna på träd och buskar tecknade älvornas nattflor i finspunna cirklar medan morgonfukten föll som tunga vattendroppar från de ljusgröna årsskottens spetsar. Gråhundarna rörde sig tungt i bakvagnen på jägarens avskärmade herrgårdsbil. Då och då satte de nosen mot de immiga fönstren utan att vare sig morra eller skälla.

Vid vägskälet i marken, som skulle jagas av, mötte traktens skyttar och drevkarlar. Där var polisen från Säffle med sina två hundar och trädgårdsmästaren från bruket, och där var Lill-Jans med skägget, Nilsagård och alla de andra. De röda jaktvästarna lyste som fyrar i det snåla morgonljuset.

Jag undrade vad de skulle tänka om den franske agentens hustru. Hon var klädd i en filtaktig slängkappa i röd bottenfärg av samma kulör som de danska postiljonerna, med breda gröna band från den fotsida kanten upp till den stora kragen. På huvudet hade hon en uppbyggd basker, som i tredje våningen slutade med ett par färggranna fjädrar, och hon bar på såväl en kortbent som en långbent jaktstol med svarvade träben.

Det sades att hon var av italienskt ursprung. Med sin mörka hy, sina tändstickssmala vrister och vita handflator måste det

ha varit under de år Italien räknade in vissa afrikanska kolonier i nationalbegreppet.

Här i vägkorset fick vi våra instruktioner förelästa av den auktoritative jägmästaren. När han slutat fyllde skogvaktaren på den aktuella bevakningen med detaljer om de olika passen och förändringar i topografin från föregående år.

Den lille skogvaktaren var en tunn person, god skytt som de dagar då fällresultatet var klent sändes in som skytt i den sista såten för dagen. Många underskattade hans krafter vid första åsynen, men ingen orkade följa med när han satte av genom terrängen.

Det började sakta ljusna och var och en startade sin bil för att hinna fram till sina pass innan hundarna släpptes i såten.

Jag hade blivit av med den fotograferande schweizaren, som skulle följa med en av hundförarna, och i bilen fanns bara tidningsdirektören samt trädgårdsmästaren, som hade passen närmast mig. Tidningsdirektören fick som vanligt ett pass utmed vägen för att inte behöva gå ut i terrängen. Till min överraskning såg jag att han till och med hade svårt att ta sig ur bilen. ”Den gör ont”, sa han första gången om sin höftskada. Jag fick en dov föraning om dödsrisken i hans tärande invaliditet.

Självs hade jag ett pass som var markerat på en mindre kulle något femtiotal meter från vägen. Till vänster var skogen framför mig hög med en timmerväg som försvann i en kurva hundra meter längre bort. Nedanför passtället och till höger fanns en uthuggning mellan svaga höjdskillnader i markytan. Längst ned i uthuggningen hade bildats en liten naturlig äng, där det bruna gräset insprängt med halvvisna höga tistlar rörde sig svagt i morgonbrisen. Löven från några aspar i kanten av uthuggningen prasslade svagt och ett och annat av de guldskimrande bladen dalade sakta mot marken.

Efter en stund började de första solstrålarna att skilja ut grantopparnas silhuetter i öster. Morgonbrisen dog ut och i det

tysta och orörliga landskapet hördes långt borta ett svagt hundskall. Jag kunde inte lokalisera riktningen, men på något sätt angick mig inte jakten längre. Naturupplevelsen hade tagit över och fyllde mig med en känsla av inre samhörighet som för ögonblicket inte hade plats för någon yttre realitet.

Så kom han plötsligt fram, tjuren, i borte kanten av uthuggningen. Inte hängande med huvudet utan med lyft hals, svart i raggen, med öronen spetsade och näsborrarna på spänn efter farliga dofter av människa. Jag kom mig inte för att ens höja geväret och ta in honom i kikarsiktet. Bilden av naturen var för total för att jag skulle återföras till jakten.

Efteråt ursäktade jag mig med att avståndet var för långt för min skjutförmåga.

I den smygande missräkningen som efterträdde den kompletta upplevelsen började jag försiktigt ta mig ned från passtället i riktning mot uthuggningen. Ljuset låg ännu snett över marken, men det var lätt att undvika torra grenar eller plaska i vattenpölar. Hundskallet hördes tydligare i norr, och jag förbrådde mig inte att jag släppt utsikten över timmervägen från det höga passtället.

Jag stannade i en dunge med unga granar i södra kanten av uthuggningen. Myrorna kilade försiktigt över min vänstra jaktstövel, och långt, långt borta hörde jag två skott. Solen började värma i ryggen och spänningen i kroppen domnade av i ett slags trötthetstillstånd. Så hördes hundskallet allt närmare. Från nersidan av uthuggningen, som jag inte hade i mitt blickfång, knäppte hovarna på ett tungt djur.

Släntrande som en kalv i en hage dök en ensam kviga upp, först huvudet och sedan hela kroppen. Utan till synes någon medvetenhet om min existens klättrade hon upp på den närmaste jordbanken. Sextio, sjuttio meter från dungen där jag stod, stannade hon för att lyssna. Då lät jag skottet gå.

Två steg, så satte hon frambenen i marken och sjönk ihop.

Jag säkrade vapnet och gick fram för att ge henne fångskottet.

Uppe på vägen visslade trädgårdsmästaren. Han hade sett tjuren i en ögonblicksbild från sitt eget pass och, när han hörde mina skott, lämnat sitt pass för att ta reda på vad som hänt. Innan han kommit ned till skottplatsen i uthugningen hade hunden hunnit fram och slet och bet i pälsen på den fallna kvi-
gan.

Medan trädgårdsmästaren och jag försökte få den döda älgen på rygg, kom jägaren fram ur skogen. Han visslade på hunden, band den vid ett träd och frågade om han kunde hjälpa till. Men jag var envis att själv ta ur djuret.

När jag sent upp i livet började jaga älg, behövde jag en motivering. Dimmigt uppfattade jag jaktvårdsbegreppet som en acceptabel sådan, men anledningen till att jag övervann motståndet mot att döda så stora djur blev i all sin trivialitet köttfrågan. Alla de köttbeställningar som år efter år i växande grad lämnats in till slaktboden från traktens hushåll hade satt sin prägel på mitt älgjaksdeltagande.

Utan att för mig själv försöka förklara varför, föraktade jag de eleganta och skjutsäkra jägare som lämnade de fällda djuren att tas ur av specialister. Som en del av en diffus logik hade jag lärt mig att hjälpligt passa de stora djuren och, som jag upplevde det, lämna den döda kroppen förbehandlad till människors nytta.

Jag deltog i jaktlunchen utan något engagemang i eftermiddagsjakten eller diskussionerna om vem som skulle stå var. Timmerstugan, där vi utspisades av husmor och jägarens hustru, låg på en hög slänt med en av de många insjöarna nere i dalen. Den påminde mig om den dag jag några månader efter det bruket inköpts, med min pappa kastat efter regnbågsforeller i en annan sjö i trakten. Många år hade gått sedan dess, men jag hade inte glömt hans ord om spänningen mellan livet i skogen och den omöjliga ekonomin för ett litet, om än så idylliskt,

pappersbruk långt från dess naturliga världsmarknad. Jag undrade om han idag skulle tro på vår specialisering till några få svårtillverkade papperskvaliteter, som genomförts sedan han lämnade skogen och de jordiska bekymren.

När vi samlades i vägkorset för att återvända till bruket och jaktmiddagen i gästhemmet, möttes raden av metallglänsande bilar av ett stort traktorsläp med en öppen flakvagn. På vagnen låg de under dagen skjutna älgarna. De svarta kropparna med sina spretande stela ben över vagnskanten förde tanken till gångna tiders behovsjakt. Men den följande uppdelningen av köttet i plastpåsar på väg till husmödrarna i folkhemmets industribostäder återförde bilden till verkligheten.

När vi kom ned till bygden och passerade bruket hade redan ljusen tänts i fabrikerna. Ur den nybyggda skorstenen som dominerade silhuetten, bolmade en svart rök från barkbränningen. Tidningsdirektören vevade ned ett bilfönster, sniffade i luften och förklarade att "det luktar pengar". I sanningens namn skall sägas att det luktade sulfat, en doft som luktar som sulfit låter.

Dammluckorna hade öppnats i slussen invid gästhemmet för att lätta på vattentrycket. I dånet från de nedstörtande vattenmassorna hörde jag brakets av nedfallande jättetallar, som under en gången sågverksepok var grunden för ekonomin vid denna ännu levande bruksenhet, långt från världsmarknadens knivskarpa konkurrens.

Sydamerika

Den 3 januari 1953 fyllde min pappa Tor Bonnier 70 år. Födelsedagen firades på Skåpafors herrgård i Dalsland med utsikt över Laxsjön. Anledningen var att Bonniers 1948 inköpt Billingsfors pappersbruk till vilken industri Skåpafors lilla ålderdomliga pappersbruk några kilometer från Billingsfors sedan gammalt hörde.

Herrgården, som den kallades, är ett typiskt dalsländskt stort tvåvåningshus av trä i herrgårdsstil och hade tidigare varit pensionat. Pappa inredde huset för sin familj, och under några år var det en allmän tillflyktsort för familjens helgfirande. Där kunde barn och frånskilda fruar finna en viss ro i den storslagna dalsländska naturen. Senare övertogs Skåpafors herrgård av min äldsta dotter Charlotte under den tid hennes man, Zarah Leanders son Göran Forsell, var anställd vid bruket.

Morgonen den 4 januari var iskall. Temperaturen hade sjunkit till minus 25 grader och snön låg meterdjup kring fält och vägar. Klockan sex på morgonen startade jag och Biggan i bil till Göteborg för att därifrån flyga till New York med anknytning till Panama, Colombia och Venezuela.

Några år tidigare hade jag startat tillverkningen av tryckpressar i Sverige. Sedan nu tillverkningen av såväl tryck- som kraftpapper infogats i produktsortimentet för den påbörjade utbyggnaden av koncernen "Bonnierföretagen", hade jag bestämt mig för att undersöka marknaden för dessa varor i Sydamerika.

På denna tid fanns ännu ett amerikanskt grossistföretag i papper och sätterutrustning som hette American Paper and

Type, vilket som specialmarknad bearbetade nästan alla stater i Sydamerika. Av chefen för American Paper and Type, Mr K F Jonsson, hade jag i New York något år tidigare fått tipset att besöka Venezuela och Colombia. Gemensamt hade vi utarbetat en plan på att i olika sydamerikanska länder starta vad vi kallade ett modelltryckeri för att visa hur bra Solnas i Häggvik utanför Stockholm tillverkade tryckpressar var och hur utmärkt Billingsfors' tryckpapper lämpade sig för olika trycksaker av kvalitet. Projektet avsåg med andra ord att bygga upp en exportmarknad i Sydamerika för våra svenska produkter.

Det amerikanska grossistföretagets lokala kontor och försäljare i olika länder skulle i framtiden utnyttja initiativet med modelltryckerierna och försöka kopiera dessa med våra maskiner och vårt papper på alla lämpliga platser över den ofantliga sydamerikanska kontinenten.

När jag lämnade Jonsson, sa han:

"När jag öppnade den sydamerikanska marknaden var jag en så kallad mulåsneryttare. Du har det lättare med dagens flygförbindelser, men se till att du inte kommer med ett måndagsplan, för de brukar hamna i djungeln!"

Att vi lagt resan över Panama berodde på att där bodde under vissa delar av året vår vän Gustav Wallenberg, oftast kallad Wally. Gustav hade blivit berömd i Sverige genom att under några år sätta upp och själv, utan tillstymmelse till röst, spela huvudrollen i ett antal omskrivna operetter på Oscarsteatern i Stockholm. Hans pappa hette Axel Wallenberg och var bror till den mäktige häradshövdingen Marcus Wallenberg, far till Jacob och Dodde.

Häradshövding Wallenberg hade övertagit chefskapet för Stockholms Enskilda Bank år 1911 efter sin halvbror Knut Wallenberg. Varför varken Axel eller någon av hans bröder kom in i banken förmåler inte historien. Men eftersom "häradshövdingen" brukade säga att när han kom till banken, övertog

Gustav Wallenberg, under sin glansperiod som chef för Oscarsteatern i Stockholm, kallad Wally. Den lille mannen är Kerstin och Carl Johan Bernadottes adoptivson.

han ett augiasstall – en skithög – kan man anta att han hyste ett visst tvivel om sina bröders duglighet.

Axel, som senare blev svensk minister i Washington, hade emellertid byggt sin egen karriär. Bland annat hade han tidigt besökt Colombia, där han inköpt ett antal bananplantager och anlagt en egen skhamn, bestående av en lång träbrygga i Barranquilla vid Colombias östkust. Försättningen på dessa initiativ blev ett bananrederi hemmahörande i New York, för vilket Gustav nu, sedan han sluta sitt teateräventyr i Stockholm, var chef.

Att Gustav tillbringade så mycken tid i Panama berodde på att där bodde den lokala rederirepresentanten, som hade ansvar för de colombianska banantransporterna. Denne hette Calle Jansson och var en sjöman från Bohuslän, som funnit livet ombord alltför tråkigt och därför hoppat av ett svenskt fartyg som många år tidigare passerade Panamakanalen.

Calle, som nu var gift med en katolsk kanadensiska, hade fjorton barn, alla med svenska namn som Britta, Greta och Lisa. Barnen var typiska svenska ungdomar med ljust hår och randiga bomullsklänningar eller sjömanskostym. Ingen av dem talade ett ord svenska, varför Calles hem med sina sexton bäddar genljöd av spanskt snatter.

I och för sig var det en patetisk situation med den ogifta miljonären och teatermannen Gustav Wally som den sjuttonde medlemmen av Calle Janssons familj i Panama. Ensamhet och plikt hade av ödet fört honom samman med allt det han innerst inne hade saknat i livet, en stor egen familj, värme och vardagsglädje.

När planet landade i Panama och Biggan och jag kommit ut från tullen och passkontrollen, vilken som i alla sydamerikanska länder var omständlig och hotfull, stod Gustav och Calle under palmerna utanför hangaren och väntade på oss. Det var en bastuvarm, svart tropisk natt och en ensam gul lykta

lyste spöklikt upp deras spetskantade överdragsskjortor, s k *panacillas*.

När Gustav fick se oss kom han släntrande fram på sina långa ben, lade handen på min axel och sa på sitt släpande oefterhärmliga sätt:

"Abbe, nu måste du lära dig gå! Här får man inte ta mer än ett steg i minuten."

Kvällen därpå tog Gustav oss på sightseeing i Panama City. Bäst minns jag det lilla runda torget med sin palmlund i mitten, teatern i cirkelns södra del, den öppna kyrkan med tända ljus i väster, ölhallen med sina trädgårdsbord i norr och bordellen med stängda fönster i öster. Allt för människors uppbyggelse under den korta jordavandringen.

Dagarna gick och vi hade roligt. Mest planlades affärer.

För mig var Panama en jungfrulig upplevelse som jag föreställde mig bjöd på en oanad möjlighet att göra affärer i en rad europeiska varor och tjänster. Gustav var lika road som jag av att diskutera affärsmöjligheter och vi diskuterade skrattande olika affärsprojekt under våra parasoller i Panama-Hiltons hotellträdgård.

Vi talade tryckerier, men marknaden var för liten, vi talade glassbarer, men det fanns en elak spanjor med skjutande livvakter som hatade konkurrenter, vi talade järnaffär, svensk modell, och jag ångrar ännu att vi inte satte igång den affären.

Gustavs härliga inställning till livet kom i dagen då jag tog fram papper och penna för att räkna:

"Nej, Abbe, inte igen, inte igen. Jag vill inte bli mer miljonär." Och så beställde vi en ny Planter's Punch vid poolkanten.

Många år senare återvände Gustav till Sverige och blev medlem av industriföretaget Kopparfors' styrelse. Där hade man beslutat bygga ut ett vattenfall i något av de sjösystem som rinner igenom Kopparfors' skogar. Jag skulle visa mig styv i korken och frågade vad vattnet skulle få för fallhöjd. Gustav tittade

oförstående på mig och svarade:

”Det har jag ingen aning om, men det är många bubblor.”

Den dag vi skulle fara vidare till Colombia och den stad, Medellin, jag blivit rekommenderad av Jonsson att först besöka, fann vi att vi var bokade på en mycket gammal och nedsliten DC 3:a. Jag var ännu på den tiden flygrädd, men eftersom det inte var en måndag och vi var fyllda av upptäckarambitioner, steg vi ombord tillsammans med ett antal gummor som hade levande höns i stora vidjekorgar med sig.

De övriga passagerarna bestod mest av svarta bergsindianer med förstorade bröstorgar från städer och byar på 2 000 meters höjd eller mera. En höjd som vi snart fick lära oss stå ut med i Colombias huvudstad Bogotá och många andra platser i Sydamerika.

Vi flög söderut över Panamanäset med dess täta djungler. Där hade svenska sågverksingenjörer bland hundratals olika trädsorter förgäves försökt organisera utgallringen för att anlägga en eukalyptusplantage för timmer och pappersved, en idé som senare förverkligades av Billeruds pappersbruk i norra Portugal och Brasilien.

Medellin, en stad på cirka 500 000 invånare, ligger i en kittelliknande dal på 1 500 meters höjd, omgiven av gröna fjäll på omkring 3 000 meter. Eftersom det inte fanns något pass mellan topparna lade piloten, när vi skulle gå ned, den gamla DC 3:an i ett slags smygande spiral strax över trädtopparna. En cirkelflygning som jag upplevde som en evighet, men som i verkligheten nog inte varade mer än tre-fyra varv kring den vulkaniska bergskitteln.

Vi kom till ett land med *violencia*, ett grymt och skoningslöst inbördeskrig med starka inslag av banditer utan politiska motiv. Knarkhandeln hade ännu inte fått sitt totala grepp över landet och i princip var överfallen och mördandet en del av striderna mellan liberala och konservativa väljare.

En överenskommelse hade träffats mellan ledarna för de båda partierna i Bogotá att vardera partiet skulle regera landet i var sin fyraårsperiod. Ett slags samlingsregering i långbänk, allt för att stoppa *violencian*, som ännu gjorde de flesta vägar ofarbara utan poliseskort.

Min första kontakt i Medellín var ett importföretag ägt och lett av sin grundare Don Carlos Molina. Molina, som var underagent för American Type Founders, hade redan sålt en eller två av våra svensktillverkade tryckpressar, dessutom var han importör av svenska motorer från ASEA.

När jag kom till Molinas *oficina* visade det sig att den bestod av en samling låga hus, inramade som de skånska bondgårdarna av ett mindre stenhus i fonden, två sidobyggnader samt en inbyggd entrébyggnad. Alla dessa hus var av trä, rätt förfallna och utan väggar mot gården, varför lådor och paket ropade ut sina olika firmanamn från världens alla länder. En internationell parad av varor, engagerande och spännande i ett litet revolutionsland, bland gröna alper på andra sidan havet.

På gården rörde sig Molinas personal i sina vardagssysslor. Här var det ingen som tog ett steg i minuten. Hela atmosfären andades energi och handlingsvilja, en kolonial handelsdepå, etablerad, men ändå i utveckling.

Sedan den obligatoriska kaffekoppen med sitt grötaktiga, söta innehåll kommit på bordet, började vårt första samtal.

Carlos Molina var en mycket, mycket mörk, relativt liten, spolformad man med pigga, bruna ögon, en väldig örnäsa och ett elektriskt temperament. Hans första utbrott började redan innan vi hunnit sätta oss. Det gällde den svenska pappersexportfirman Sven Hanson i Göteborg, som tagit ifrån honom agenturen och lämnat den till en konkurrent – *un gran ladrón* – en stor skurk. När nu Molina hade en svensk framför sig tyckte han att här var ett tillfälle att utgjuta sig över vår bristande handelskultur.

Då utlösningen var över kom vi in på mitt ärende – ett modelltryckeri i Colombia. Molina blev eld och lågor, lovade satsa kapital och försäkrade att just Medellin var platsen där tryckeriet borde etableras.

”Det är här det arbetas i Colombia. Ni förstår, señor Bonnier, vi är bergsbor, vana vid uppförsbackar. De mest energiska i hela Sydamerika. I Bogotá, på 2 500 meters höjd, kan man inte andas och i våra kuststäder finns bara drönare och mandolinspelare. Havets eviga melodi och hettan gör att där nere orkar de inte älska mer än en gång om dagen.”

Övertalningen att satsa på Medellin var lika energisk som djuplodande. Jag kom tillbaka till hotellet i mörkningen, där Biggan och jag tänkte ta oss en behövlig vila, innan vi skulle möta Carlos familj vid en midnattssupé i hans hem.

När jag kom upp på vårt rum och tittade ut mot fjällsidorna runt staden såg jag ett ökande antal korta ljusblixtar, som i allt snabbare takt sänkte sig ned mot staden. Det är *violencian*! Ljusblixtarna är mynningsflammar från deras automatgevär, tänkte jag.

Reservofficersmässigt beordrade jag energiskt Biggan att lägga sig ned på golvet invid cementväggen medan jag gick ned till portiern och tog reda på läget och försvarsmöjligheterna. Jag kom snabbt upp, med svansen mellan benen, sedan jag fått veta att det var ungdomens påsksmällar vid de små kaffefincorna på bergssluttningen. Tablå!

Kvällen och natten hemma hos Molinas blev en upplevelse. Där träffade vi Carlos' hustru, en mörk, smal skönhet, och deras åtta barn, den äldsta flickan i tjugofemårsåldern, ned till den yngste sonen, som lekte med trådrullar på mattan i vardagsrummet. Men dessutom hade Molina, som visste att jag var tidningsutgivare hemma i Sverige, bjudit med huvudredaktören och ett antal journalister från El Colombiano, den ledande dagstidningen i Medellin.

Den stora upplevelsen var inte miljön eller maten man bjöd på. Ingendera kunde annat än med stor välvilja kallas för ordinar. Nej, det var människorna och deras sätt att tänka, tala och engagera sig som på ett speciellt sätt kom att binda mig vid Colombia.

Mitt i detta lilla indianland i en råbarkad handelsstad bland bergen, utan normala kommunikationer med resten av landet på grund av ett inbördeskrig, talade man om europeisk idéhistoria, frihetsbegreppet och 1930-talets berömda franska författare som André Maurois och Roger Martin du Gard.

Jag fick lära mig att även om man då och då hade en politisk, men mycket indirekt censur för dagstidningar, hade aldrig en bok på originalspråk eller i översättning stoppats i tullen eller dragits in av myndigheterna.

Att i många år endast en bråkdel av de sökande till den humanistiska fakulteten vid universitetet i Bogotá kunnat beredas studieplats.

Att den nationella sagolitteraturen om helgon och Guds underverk såldes i hundratusentals exemplar, fastän endast ett av fem barn fått lära sig skriva och läsa, på det sätt vi uppfattar dessa färdigheter i Europa.

Imponerade och omtumlade gick vi hem till hotellet på de backiga och illa stensatta gatorna i den mörka och varma tropiknatten. På avstånd hördes grodornas parningslåten från den flodliknande kloakrännan, som öppen och utan tak skar genom staden. Ljudet påminde om en galen kråkas oavbrutna kraxande, obehärskat och lystet.

Efter några dagar i Medellin lovade jag ge Molina ett snabbt besked, sedan vi undersökt förhållandena i Venezuela. Flygrejan dit gick över Bogotá, men alla plan var gamla uttjänta Constellations med tre stjärtar och ett gnistregn från motorerna, som lång väg färgade himmelen röd.

I tropikerna är molnhöjderna mycket skiftande. Atmosfären

är fylld av stora klunsiga molnbildningar, som flyter omkring som bomullspaket mellan blå fläckar på himlen. De flesta är vita men vart tredje eller fjärde har en hotande mörk, ibland svart kärna, som innehåller åska och andra farligheter.

På flygresan från Bogotá till La Guira, som är den venezolanska huvudstaden Caracas' flyghamn nere vid kusten, tyckte jag att det var onödigt många svarta, sönderrivna bomullspaket i luften. Men piloten var van vid förhållandena och använde sig skickligt av slalomteknik mellan molnpaketerna på olika höjder. Det här var i flygets barndom, långt innan ett datakort bestämde kurs och flyghöjd i trafikplanen.

I Caracas var vår kontakt en helt annan än i Medellin. Han hette "Pepe" Herrera och hade tidigare varit venezolanskt sändebud i Sverige. Familjen Herrera hörde till de relativt få multimiljonärerna i Sydamerika och "Pepe" själv var en lång och vacker karl, till utseende och typ lik vår egen Anders Wall.

"Pepe" var under några år en känd figur i Stockholm. Mörk i hyn och rak i ryggen, med ivrigt intresserade bruna ögon och långa, välformade händer gjorde han ett djupt intryck på det svaga könet. När han promenerade på Stockholms gator hade han en spänst i stegen som en ung man på väg till sin älskade.

Som den generösa människa "Pepe" är hade han hos hovjuvelerare Bolin beställt ett dussin broscher i form av en blomsterkorg med små olikfärgade juveler som blommor på silverstjälkar. Allt eftersom hans framgångar växte bland stadens sköna damer, kunde det hända att man samma dag mötte mer än en skön blondin som bar "Pepes" blomsterkorg på dräktjacket.

En gång under hans ministerperiod i Sverige hade Biggan och jag tagit med oss vår yngsta dotter Jeanette till en fest i Stockholm, jag tror hon var femton eller sexton år. "Pepe" fick snabbt ögonen på Jeanette och bjöd upp henne när dansen började. Sedan de dansat några varv böjde han sig ned och viskade

i hennes öra: "*Will you come to my house tonight?*" Varvid Janne, som Jeanette brukar kallas, svarade: "*Oh no, I am not that kind of a girl*".

"Pepe" stannade mitt på golvet bland de andra dansparen, böjde sig ner och kysste sin lilla dam på pannan och sa "*God bless you my child.*" Varefter han tvärt lämnade henne ensam för att uppsöka en intressantare danspartner i något av de andra rummen.

Vi tyckte om "Pepe" som förutom sin personliga charm var en stor välgörare med egna barnhem i Rädda Barnens regi. När det blev bestämt att jag skulle till Venezuela på en uppsökande affärsresa hade han inbjudit Biggan och mig att bo hos hans bror Rinaldo i familjens gamla hacienda mitt i Caracas. Huset var byggt 1595 av den första spanska Herrera som inköpt en stor sockerfarm i landet, nota bene den mark på vilken huvudstaden Caracas blivit anlagd.

Den gången tog det lång tid att med en "stänkig" bil förflytta sig från flyghamnen vid havet till den ett tusen meter högre liggande huvudstaden Caracas varför vi anlände till Hacienda La Vega, familjens huvudkvarter, efter mörkrets inbrott.

På en femtio meter lång terrass lyste svagt några lampor. De skära murarna som omslöt husen och den inre gården var övermållade av stora prunkande orkidéer i alla regnbågens färger. När bilen stannade reste sig ur vad som såg ut som en lumphög en svart man, som i ena handen hade ett hotande välslipat svärd, en halvmåneformad sabel ur Tusen och en Natt.

"Pepe", som kommit ut på terrassen för att hälsa oss välkomna, förklarade att mannen var familjens nattvakt och att vi

"Pepe", doktor José Herrera Uslar, i sitt hem i Caracas. Suget i blicken finns kvar och om flickorna i Stockholm frågar han säkerligen fortfarande: "Minns de mig?"

därför kunde sova lugnt i våra sängar på Hacienda La Vega.

Även den första morgonen i familjen Herreras hem blev en oförlömlig upplevelse.

Vi hade sagt att vi brukade dricka kaffe vid åttatiden. Prick åtta knackade det på dörren. In kom en äldre, gråhårig, mycket värdig mulattska. Hon stannade strax innanför dörren. När vi satt oss upp i våra sängar klappade hon i händerna, varvid två yngre mörka flickor i spetsförkläden kom in med var sin väldu-
kad kaffebricka, som placerades på våra nattduksbord. Flickorna försvann utan ett ljud, medan den äldre matronan med armarna i kors över de väldiga brösten stumt övervakade att allt gått stilenligt till.

Efter en stund återvände hon och tillkännagav värdigt att när det passade Madame, skulle hon packa upp våra väskor.

Biggan tackade hövligt nej och förklarade att hon helst själv hängde upp våra kläder. Mulattskan nickade eftertänksamt och berättade att detta hade bara hänt henne en gång tidigare under hennes femtioåriga tjänst på Hacienda La Vega. Det var den gången prins Bernhard av Holland hade gästtat familjen Herrera.

Under de följande dagarna studerade jag handelsstatistik på svenska ambassaden i Caracas och noterade att vår pappersexport till Venezuela hade vuxit i samma takt som landets egna oljeinkomster.

På ambassaden hade jag en upplevelse som starkt kontrasterade mot mina kontakter med den hjälpsamma personalen vid våra övriga ambassader i Sydamerika. Jag hade på kvällarna för hand skrivit ihop en rapport till chefen för Billingsfors pappersbruk i Dalsland över förhållandena på pappersmarknaden i Venezuela. När jag frågade ambassadören om det var möjligt att den svenska flickan, som var hans sekreterare, kunde skriva ut rapporten på maskin blev svaret "nej".

Nästa dag ringde jag i ett annat ärende och bad att få tala

med sekreteraren. Men flickan var utgången. Hon hade gått till ett privat stall i staden för att klara upp en fråga som gällde utfodringen av ambassadörens och ambassadrisens ridhästar.

Åter i Sverige blev ambassadören utnämnd till Utrikesdepartementets ceremonimästare. Man får hoppas att han fick tillfälle att utföra detta viktiga uppdrag till häst!

På eftermiddagarna diskuterades modelltryckeri med "Pepe" på hans kontor. En dag avbröt han mig mitt i en av mina sakliga redogörelser beträffande tryckpressar och trycksaksmarknaden:

"Hör på, min vän, du såväl som de flesta andra svenskar har inte förstått oss sydamerikaner. Om maskinerna är bäst eller näst bäst spelar ingen roll för den som vill starta en verksamhet här. Allt hänger på chefen, människan vi skall ha att göra med. Vi drar en snäv och oöverstiglig gräns mellan den som vi uppfattar som *simpatico* och den vi uppfattar som *antipatico* – otrevlig. Pengar och förbindelser ordnar vi lätt, men endast den vi accepterar, den vi tycker om att umgås med kan vinna framgång på den här kontinenten. Han kan besöka sina kunder i en Rolls-Royce eller en liten Fiat, det spelar ingen roll, men han måste förstå våra vanor och ovanor och älska att leva det liv vi själva format omkring oss."

Jag borde bättre ha begrundat "Pepes" kloka råd när jag valde ut den skandinav, som skulle starta vårt modelltryckeri i Caracas.

Sista kvällen vi bodde på Hacienda La Vega hade "Pepe" bjudit ihop sin familj för att visa upp oss två, ivriga och oslipade unga svenskar. Att partyt kom till stånd berodde nog mer på att "Pepe" älskade Sverige och allt svenskt än på vad Biggan och jag representerade.

Man samlades, umgicks i salongerna och drack champagne mellan klockan nio och tolv, då det serverades en sen supé om åtta rätter. Den avåts på tjugo minuter, varefter baccaraborden

bars in. Damerna i långa klänningar med smaragdhalsband där varje sten var stor som ett hönsägg, fann snabbt sina platser vid spelborden.

När gästerna började gå hem fram på morgonen, sa Biggan lite försynt till "Pepe":

"Hur känns det att förlora tjugotusen dollar på en natt?"

"Härligt", svarade "Pepe". "Det stannar ju ändå inom familjen!"

Några år senare, då jag bestämt mig för att undersöka marknadsförhållandena i Brasilien, fortsatte vi vår sydamerikanska odysseé.

Vi kom snabbt genom passkontroll och tull i Rio de Janeiro och blev angenämt överraskade redan vid denna första konfrontation med brasilianarna. Hur mycket vänligare och lättsammare de är i jämförelse med andra sydamerikaner, speciellt myndighetsrepresentanter!

Utan att förfalla till rasistiska funderingar blir åtminstone en europé övertygad om att mestiserna – blandningen mellan spanjor och indian – är hårdare och brutalare till sin natur än brassarna som i de flesta fall är en blandning mellan portugiser och negrer.

Men brassarna är inte bara vänliga. Männen, men speciellt de chokladfärgade kvinnorna, är mycket vackra och heta. Sex är i Brasilien inte en fråga laddad med konventionellt och känslomässigt sprängstoff, utan ett nöje, ett nöje som man bör ägna sig åt så ofta som möjligt och som får ta den tid det tar, även om nöjet spänner över en del av den sk arbetstiden. Överhuvudtaget levs livet i Brasilien ungefär som fotbollsspelaren Pelé spelade fotboll: uppfinningsrikt och lekfullt utan några krampaktiga energiutbrott.

De unga, tuffa amerikanska direktörerna, som reser världen runt och startar filialer för de stora amerikanska multinationer.

nella industri- och bankföretagen, brukar säga:

”Att göra affärer i Brasilien är som att sparka igång en elefant!”

Man måste då komma ihåg att Brasiliens karta räcker till för att täcka hela Europa och en del av det asiatiska Ryssland, samt att landets naturtillgångar är enorma, även om man ännu inte hittat någon olja.

Men vissa frågor kan lösas fort! När en brasiliansk tidningsägare med det franskklingande namnet Chateaubriant hade grundat ett privat konstmuseum, ville han gärna ha en tavla av prins Eugen till sitt museum. Han ringde då upp den svenska pappersimportören Janér, som han köpt papper av och sa mycket vänligt:

”Hör du Janér, det har inte stått något ofördelaktigt om dig och ditt företag i min tidning på länge. Det tycker jag kan vara värt att du donerar en tavla av er svenska målarprins till mitt museum!”

Efter några dagar i Rio de Janeiro fortsatte vi till Brasiliens kommersiella huvudstad São Paulo. Inflygningen till São Paulo var obehaglig. Flygfältet låg mitt inne i jättestaden och var litet och trångt. Marken som kom emot oss var röd, samma röda färg som de finska vedskutornas barkade segel i början av seklet. Så långt ögat kunde nå medan vi ännu var i luften fanns byggnadskranar. Vi möttes av en stad som tydligen aldrig skulle bli färdigbyggd.

Väl nere på marken och i taxin på väg till hotellet fann vi allt vi såg skrämmande fult. Ingen hade brytt sig om att lägga ut en stadsplan. Ingen hade brytt sig om att stoppa ett stort och tungt affärshus som byggts mitt i gatan och delade körbanan i två filer.

Morgonen därpå regnade det. Inte ett svenskt måttligt regn, utan en tropisk störtlod, som piskade och trängde sig ned i varje hörn, varje vinkel på byggnaderna på andra sidan gatan, som då och då skymtade genom vattnet som sköljde våra fönster.

På en timme var den breda boulevarden utanför hotellet en forsande flod. Vattenmassorna, som hade dränkt de parkerade bilarna, färgades sakta ljusröda av slammet från jorden som sugits upp under de illa lagda trottoarerna.

Ingen som var sjuk, gammal eller hungrig, kunde under de närmaste tjugofyra timmarna få kontakt med någon som var villig att ge en hjälpende hand i detta landskap av hus, hus som utan något sammanhang kastats ut över miltals av röd jord, São Paulo, Brasiliens nerv och muskel idag liksom då vi för första gången upplevde staden för trettio år sedan.

Uptakten var en helt annan än i Colombia och Venezuela. I Brasilien hade den svenska familjen Janér sedan länge en blomstrande importhandel av svenskt papper. Bland de svenska leverantörerna till Janérs fanns, om även i begränsad skala, också vårt pappersbruk i Dalsland. Jag hade därför en etablerad kontakt både i Rio de Janeiro och São Paulo, de två städer i Brasilien där familjen Janér hade kontor och stora papperslager.

Trafiken mellan de båda städerna upprätthölls av det av svensk flygindustri vid den tiden enda tillverkade passagerarplan, Skandia. Den affären hade rotts iland av familjen Janérs vän och medarbetare Erik Svedelius, systerson till den svenske vintermålararen Gustaf Fjæstad.

Om någon kan karaktäriseras som *simpatico* så är det Erik Svedelius.

I Brasilien hade jag tur. Nästan samtidigt med att vi startade mitt modelltryckeri, startade en engelsk familj, McCorquodales, sedan länge verksamma inom den grafiska industrin i sitt hemland, ett annat mindre civiltryckeri i São Paulo. Snart fann vi båda att vi borde slå ihop våra påsar och specialisera produktionen till ändlösa formulär för dataindustrin.

En annan svensk *simpatico*, Kaj Lagerström, numera verkställande direktör för Åhlén & Åkerlunds Förlag i Stockholm, ge-

nomförde med bravur den nya företagsstrukturen för "Interprint" som företaget heter i Brasilien. Tillsammans med engelsmännen byggde vi en ny fabrik utanför São Paulo på vägen till kaffestaden Santos. Idag är tomten fullbyggd och huset härbärgerar femton specialrotationer för ändlösa formulär. Vårt enda bekymmer, men också ett glädjeämne, är att Interprint, som anlades vid en landsväg, numera ligger nästan mitt i stan.

Sista gången Biggan och jag skulle flyga till Brasilien, bland annat för att inviga den senaste och största utbyggnaden av Interprints lokaler vid Avenida Rudge Ramos, inträffade ett spännande och tidstypiskt intermezzo.

Det var under de år när terrordåden florerade som värst i Europa i början på 1970-talet. Kända personer blev tagna som gisslan av olika terrorligor för att pressa pengar ur företag, organisationer eller privata förmögenheter. Kom inte pengarna, återbördades vederbörande ofta i bitar nedstoppade i bakluckan på en bil. De flesta dåd som rapporterades i media utfördes i Tyskland och Italien.

Jag hade beställt biljetter från Stockholm till Frankfurt med SAS och därifrån med ett sydamerikanskt bolag över Paris-Dakar-Rio de Janeiro-São Paulo, men i biljetten fanns också en talong som visade att vi skulle besöka Bogotá i Colombia på återresan till Europa från Brasilien. Vi skulle starta från Stockholm en söndagseftermiddag.

När vi kom fram till incheckningsdisken och markvärdinnan på Arlanda som vanligt tittat på våra biljetter och läst våra namn, bad hon oss stiga åt sidan och vänta ett tag. Efter en stund kom en kvinnlig chefstjänsteman och bad oss följa med till hennes kontor.

Hon kollade först i våra pass att vi verkligen var de som stod på biljetterna. Sedan meddelade hon med en försiktig formulering att SAS hade fått en varning från svenska UD att vi troligen var utpekade som terroroffer, om vi använde oss av det syd-

amerikanska flygplanet som skulle starta från Frankfurt samma kväll. Det skulle kapas för att terroristerna skulle kunna fånga upp oss som utpressningsgisslan.

I den stilla svenska augustikvällen, med rätt lite folk nere i Arlandas avgångshall, föreföll hela historien mer än fantastisk.

Jag fick ett telefonnummer till den tjänsteman på UD som hade förvarnat SAS. Han var på landet och omöjlig att få tag i under resten av söndagen. Men så mycket fick jag reda på, efter många samtal åt olika håll, som att UD skulle ha fått varningen genom danska Säpo.

SAS-planet till Frankfurt hade redan gått när jag fått fram denna spröda ledtråd. Vi beslöt därför att ta ett senare plan till Köpenhamn för att om möjligt få mer klarhet i det som just då föreföll som en uppdiiktad rövarhistoria.

I Köpenhamn sökte jag upp flygplatspolisen på Kastrup och frågade om man hade någon information i ärendet. En lugn, äldre kommissarie tittade på mig och svarade:

”Jo, en liten aning om saken har vi nog.”

Beslut och handling pressade på och jag frågade om flygplatspolisen kunde hjälpa mig att annullera platserna på planet från Frankfurt till Brasilien. Hjälp ordnades snabbt och vänligt och så stod vi där på Kastrup, rådvilla och omtumlade. Jag kunde ännu inte riktigt tro på hela historien!

Nästa dag tog vi ett SAS-plan till USA och fortsatte sedan med Pan Am till Rio. Allt gick väl och vi började tro att vi varit utsatta för ett dåligt skämt. Den svenska idyllen hänger med så länge man rör sig i en etablerad värld av välkända tidtabeller och resenärer som ser ut som vanligt folk.

I Brasilien uträttade vi vad som var planerat och inget ovanligt inträffade.

Sista dagen vi var i São Paulo träffade jag en svensk bankdelegation som var där på besök. När jag berättade om det som inträffat och talade om att vi skulle fortsätta till Bogotá och Co-

lombia, sa chefen för delegationen, Curt Olsson i SE-banken:

”Är det nödvändigt. Om jag vore du skulle jag inte resa dit. Det är för mycket gangsterterror där just nu.”

Jag blev betänksam och ringde på kvällen till min kontakt i Bogotá, en sedan länge mycket god colombiansk vän. När jag relaterade min historia, blev det tyst i telefonen. Sedan frågade han om biljetten till Bogotá blivit utställd redan i Stockholm och när jag svarade att så var fallet, funderade han några sekunder och sa sedan med bestämd röst:

”Kom inte hit! Låt oss träffas i Miami i stället. Jag kommer dit i morgon kväll.”

När vi träffades i Miami dagen därpå, frågade jag naturligtvis varför han hade hindrat oss från att resa till Bogotá. Hans svar var oklart och osäkert.

”Du vet”, sade han, ”i dessa dagar hör man ju så mycket som man inte riktigt kan uttyda, men ditt namn har faktiskt nämnts de senaste veckorna i Bogotá av en del personer som jag inte känner närmare. Allt det här kommer att gå över, men varför ta några risker, speciellt som jag hellre spelar golf med dig här i eftermiddag än hemma i Bogotá på 3 000 meters höjd.”

Om inte annat visar historien att dagens upplevelser i Sydamerika fortfarande kan ha ett stänk av det stora äventyret. Åsneryttarnas tid, med hot och överraskningar bland de gröna alpernas indianer, kan ännu idag bli en realitet för en resande handelsman från vår trygga svenska idyll!

JUST NU

I modern journalistik såväl i dagspress och TV som i andra media har intervjun blivit en populär uttrycksform bland dagens journalister. Man karakteriserar andra människor genom att ställa ett antal frågor, som den tillfrågade skall besvara, och slipper därigenom att själv berätta.

Det är lättare att fråga och få svar än att själv berätta. Det är lättare att anteckna raka svar än att skriva ett fritt porträtt av en annan människa. Dessutom, vilket är viktigt i det journalistiska arbetet som alltid har en *deadline*, ett visst ögonblick före vilket manuskriptet skall avlämnas, går det fortare att ställa frågor än att skriva ett porträtt.

De flesta intervjuer skrivs om människor som på något sätt är aktuella. De har gjort något. Det har hänt dem något som gör att de är intressanta för den stora allmänheten. Det kan vara en känd politiker som gjort ett viktigt uttalande, en forskingrare som avtjänat sitt straff och just kommit ut från fängelset, en idrottsstjärna som vunnit en avgörande match.

Man börjar med att ställa ett antal personliga frågor om barndom och uppfostran. Går sedan över till yrkesupplevelser och den aktuella situationen samt slutar gärna med att fråga:

”Vad önskar du dig just nu?”

I bästa fall får läsaren eller tittaren en bra bild av den som blir intervjuad. Intervjun blir ett ”samtalsreferat”, ibland avslöjande för bäge parter, ibland intetsägende.

De flesta av oss blir med åren en avskiljbar blandning av arvsanlag och livsintryck. Vilketdera som betyder mest för per-

sonlighetsutvecklingen, för "porträttprofilen", är nästan omöjligt att fastställa.

Själv har jag haft två tidiga upplevelser som inträffade medan jag ännu gick i skolan.

I den ena sitter jag mitt emot min mamma i en soffa i vårt hem på Djurgården.

Jag är tretton år, sur och minst sagt otrevlig att tala med.

Min underbara mamma har ringt till Sturebadet där min skolklass tidigare under dagen haft en simtävling i stora bassängen. Hon har bett en vaktmästare gå in i simhallen och lämna mig ett besked.

Nu står han där vid bassängkanten och ropar med hög röst:

"Finns här någon som heter Albert Bonnier?"

Paus, varefter han fortsätter.

"Hans mamma har ringt och sagt att han inte får vara i det kalla vattnet för länge!"

Högljudda skratt och hejarop från grabbarna i klassen.

Det är vad som har hänt när vi sitter mitt emot varandra i soffan på Kruthuset, min mamma och jag.

Jag fortsätter att tjura och staplar förebråelser på henne för att hon försatt mig i en så dödligt förolämpande situation inför klasskamraterna.

Plötsligt avbryter hon min tirad, höjer rösten och dekreterar:

"Tig pojke! Du är född glad! Förneka inte vad du har fått med i bagaget. Fortsätt att vara glad, det är en gåva för livet."

Den andra bilden har sitt ursprung i början av 1920-talet och mina föräldrars begynnande tilltro till "vetande". I det här fallet gäller det psykologin som vetenskap.

Hur var jag egentligen som person? En dålig skolpojke som inte läste mina läxor, det var ett faktum! Var jag kanske obegåvad? Helt enkelt dum?

Det var den fråga mina föräldrar ställde sig när jag skulle upp i det som kallades gymnasiet.

Med vänners hjälp fick man tag på en gymnasielärare som ansågs besitta kunskaper i psykologi. Med förhoppningar om ett klarläggande om graden av min fattningsförmåga sändes jag på en kvällsintervju till lärarens tjänsterum i Östermalms Läroverk, en skola i Stockholm med ett högt anseende, som jag prövat till men inte kommit in i.

Mannen, som jag faktiskt kommer ihåg, var en trevlig person utan några konstigheter vare sig i frågor eller uppträdande. Hans svar till mina föräldrar blev kort och koncist:

"Pojken är högt, men påtagligt ytligt begåvad!"

Vad blev det då av mig, denna klart ytligt begåvade person? Något har jag berättat, men inte allt, resten spar jag till en annan gång.

När jag kommit hem från mitt sista utländska studieår, året i Amerika, blev jag, som jag tidigare berättat, 1930 först placerad som inköpschef för de tekniska avdelningarnas förbrukningsartiklar på Åhlén & Åkerlunds Förlag. Jag tyckte att arbetet på inköpsavdelningen var enormt roligt!

Så småningom fick jag ansvaret för våra stora inköp av papper, men i början fick jag nöja mig med att inköpa smärre varor utan någon avgörande betydelse för företagets ekonomi. Jag är övertygad om att det var under dessa år som jag lade grunden till min passion för "ekonomisk spaning".

Bland alla väsentliga och oväsentliga inköp jag handlade minns jag speciellt rubriken TRASSEL.

Det fanns två olika sorters trassel, vitt och färgat. Vi köpte ungefär lika stora kvantiteter av båda sorterna, men vitt trassel kostade 10 eller 25 öre mer per kilo än färgat. Varför köpte vi vitt trassel?

Så började en lång undersökning i verkstäderna. Jag gick runt i tryckeriet, talade med tryckare och biträden. Tittade på när man torkade valsar och plåtar. Provade mängden av fasta partiklar i de två sorterna men fann till slut ingen skillnad i an-

vändbarheten av vitt och färgat trassel.

Det kändes som om jag vunnit högsta vinsten när jag lade om inköpsrutinerna och minskade användningen av det dyrare vita trasslet.

Ändå är jag dålig i att sköta min egen ekonomi. Det tycker både Biggan och jag. Jag kan inte lösa rebusar, har aldrig avslutat ett korsord och jag gör av med för mycket pengar till jul.

Idag, fyrtiofem år senare, är jag fortfarande lika road av företagsekonomi även om begreppet under årens lopp fått en annan och mer komplicerad betydelse än när jag var inköpschef på 1930-talet.

Man kan aldrig bara spara ihop till ett bra företagsresultat, till en tillfredsställande vinst. Inkomsterna kommer inte av sig själva. Idéer och initiativ till försäljning av produkter och tjänster är minst sagt lika viktigt. Men det är roligt med företagsamhet!

Det finns inget mera spännande än att ta hand om ett företag som går dåligt, att hitta problemen, att vända utvecklingen och till slut få företaget att på nytt gå med vinst. Analysera, sammanfatta och skriva handlingsprogram har varit uppgifter som jag trivts med under mina år som företagschef.

När allt går bra, vilket sällan händer, blir jag slö, irriterad och otrevlig för min omgivning.

Men jag är inte spekulativ. Jag har aldrig spelat på börsen. Jag är inte slug och har svårt för komplicerade affärstransaktioner. Bridge spelar jag gärna, men dåligt.

Man har sagt att jag är en handlingsmänniska, men jag vet inte om det är hela sanningen. Jag älskar idéer, intellektuella idéer, marknadsidéer och produktidéer. Jag beundrar människor med fantasi och blir lätt förförd av nya uppslag, nya vinklar i skrift och tal.

Naturligtvis kan ingen människa rättvisande analysera sig själv, förklara vem man är och vad det blivit av en. Själv tror

Just nu

jag att det är tävlingslusten som drivit mig att i mer än femtio år arbeta med företagsamhet.

Det tog mig sju år att bli svensk mästare i starbåtsegling. Att på öppet hav med en ständigt föränderlig himmel leta reda på var brisen står, att hitta vinden som drar i seglen är en utmaning. En utmaning att hitta rätt väg på tävlingsbanan, en möjlighet att komma först i mål och få den stora pokalen.

"Navigare necesse est, vivere non est necesse."

Personregister

(Kursiv siffra hänvisar till bildsida)

Acke, Johan Axel Gustaf (JAG) 17
Adler, Julius 105
Ahlgren, Stig 189–194, 192
Ahlsjö, Åke 178
Alfredson, Hasse 261 f
Alving, Barbro 149
Andersson, Olof 258 ff, 259
Anér, Kerstin 149
Ankarcrona, Sten 225 f
Annergren, Erik 211
Antonsson, Johannes 247
Arosenius, Ivar 21
Asther, Nils 50
Axel, prins 258 f

Bauer, John 21
Berger, Henning 65
Bergman, Astri, se Taube, Astri
Bergman, Hjalmar 15, 29, 44–53, 49,
56, 265
Bergman, Ingmar 52, 258
Bergman, Stina 15, 29, 31, 44–53, 46,
52
Bernadotte, Carl Johan 203–210, 207
Bernadotte, Kerstin 145 f, 145, 195,
203–210, 207, 209
Bernhard, prins 142, 286
Bertil, prins 245, 246
Birkenstedt, Harry 180
Björkman, Carl 146
Boheman, Erik 221 f, 224
Bohman, Gösta 249
Bonde, Peder 223
Bonnier, Albert, 1820–1900, son till
Gerhard Bonnier och Ester Elkan,

bokförläggare och boktryckare,
startade 1837 Albert Bonniers
Förlag, gift 1854 med Betty Ru-
benson 54 f, 58, 60, 65
Bonnier, Birgit (Biggan), f 1908, dot-
ter till Lars Flodquist och Ester
Hedblom, gift 1928 med Albert
Bonnier jr 29, 40, 74, 78–83, 79,
85 f, 87–92, 109, 113–118, 124,
132, 186, 226, 261, 274–293, 300
Bonnier, Charlotte, f 1932, dotter till
Albert Bonnier jr och Birgit Flod-
quist, gift 1955–73 med Göran
Forsell 195, 230, 274
Bonnier, Daniel, 1910–13, son till
Tor Bonnier och Greta Lindberg
26, 28
Bonnier, Gerard, f 1917, bokförläg-
gare, son till Åke Bonnier och Eva
Bachner, gift 1942 med Elisabet
Holmén 180, 261
Bonnier, Gerhard, 1778–1862, bok-
handlare och bokförläggare i Kö-
penhamn, gift 1803–38 med Ester
Elkan 54
Bonnier, Greta, 1886–1978, dotter
till August och Augusta Lindberg,
gift 1905–28 med Tor Bonnier 11,
12, 14 f, 18, 20 f, 23, 25, 28 f, 33,
45, 47, 51, 53, 78, 226, 298
Bonnier, Jeanette, f 1934, dotter till
Albert Bonnier jr och Birgit Flod-
quist, gift 1964–69 med Hans
Dahlin, 1974 med Jörn Donner 40,
262, 283, 285

Personregister

- Bonnier, Johan Jacob, f 1917, son till
Tor Bonnier och Greta Lindberg
14, 262
- Bonnier, Kaj, 1901–70, son till Karl
Otto Bonnier och Lisen Joseph-
son, bokförläggare, gift 1923 med
Ulla Wetterlind 63, 167, 184
- Bonnier, Karl Otto, 1856–1941, son
till Albert Bonnier och Betty Ru-
benson, bokförläggare, gift 1882
med Lisen Josephson 11, 14, 54–
58, 60–62, 61, 64 ff, 138, 167, 184
- Bonnier, Lisen (Beata Elise) 1861–
1952, dotter till Wilhelm Joseph-
son och Emelie Marcus, gift 1882
med Karl Otto Bonnier 14, 55–58,
61, 63 f, 171
- Bonnier, Lukas, f 1922, son till Tor
Bonnier och Greta Lindberg, bok-
förläggare 133
- Bonnier, Tor, 1883–1976, son till
Karl Otto Bonnier och Lisen Jo-
sephson, bokförläggare, gift
1905–28 med Greta Lindberg 11,
13, 16, 23 f, 29, 33, 45, 47, 55 f,
63 ff, 109, 133, 162, 167, 174, 184,
211, 213, 226, 274
- Bonnier, Åke, 1886–1979, son till
Karl Otto Bonnier och Lisen Jo-
sephson, bokförläggare, gift 1911
med Eva Bachner 109, 133, 150,
167, 174, 184
- Borgström, Alma 67 f
- Branner, Aina 56
- Branner, Per-Axel 56, 150
- Branting, Anna (René) 35
- Branting, Hjalmar 35, 100
- Brolin, Lars 65 f
- Broman, Sven 149 f
- Byrd, Richard E 108
- Börjeson, Lena 85
- Carlanius, Kerstin 7
- Carlson, Axel 32
- Cederschöld, Hugo 129 f, 130
- Chalady, bokhandlare 87
- Dahlbeck, Gustaf 200 f
- Dahlin, Maria 40
- Dahlström, Lennart 181
- Danielsson, Tage 261 f, 264
- Dardel, Nils 83 ff, 84
- Dardel, Thora 83
- Dassault, Marcel 74 f
- de Geer, Carl 223
- Dehlgren, Sten 167–171, 169, 174 ff
- Deinoff, Rolf 223
- Delblanc, Sven 44
- Dempsey, Jack 117
- Disney, Roy 260 f
- Disney, Walt 260 ff
- Donner, Jörn 40
- Douglas, Archibald 18 f
- Douglas, Astri 18
- Douglas, Gustaf 18, 180, 261 f
- Edén, Nils 100
- Ehlin-Rosenborg, Anna 134, 135 f,
138, 151
- Eidmark, Henry 98, 102
- Eklöv, Rudolf (R:et) 93–98, 94, 96,
97, 100, 149
- Ekman, Gösta 30, 50, 260
- Ellefsen, Gudrun, se Törneman,
Gudrun
- Engberg, Arthur 142
- Engfors, Göte 228
- Engkvist, Olle 162, 166
- Englund, Alvar 159
- Engstrandh, Karin, se Lindberg,
Karin
- Engstrandh, Nils Fredrik 35 f, 38 ff,
42
- Engström, Albert 15
- Engström, Leander 15
- Eriksson, Nils Einar 158

Personregister

- Erlander, Tage 162
 Ernestad, Rune 149
 von Essen, Fredrik 240
 Eugen, prins 11, 289

 Fant, Kenne 261 f
 Fjæstad, Gustaf 290
 Flodquist, Ester 78
 Flodquist, Lars 78
 Fogelberg, Gustaf 136 ff, 136, 139
 Forsell, Charlotte, se Bonnier, Char-
 lotte
 Forsell, Göran 274
 Forsell, Marcus 227
 Forseth, Einar 20
 Fröding, Gustaf 57

 Galbraith, J Kenneth 232
 Garbo, Greta 108
 Garland, Jan-Erik (Rit-Ola) 99, 100
 de Gaulle, Charles 77
 Geijer, Arne 180 f
 af Geijerstam, Gustaf 55
 Gentele, Göran 107
 Gentele, Marit 107
 Giaconelli, Giuseppe 32
 Giesecke, Curt-Steffan 129
 Giscard d'Estaing, Valéry 75
 Grimberg, Carl 265
 Gruson, Sidney 106 f
 Grünewald, Isaac 17, 21 ff, 22, 30, 85
 Grünewald, Iván 85
 Grönneberg, Reidar 250 f
 Gustaf V 57, 108
 Gustaf VI Adolf 129, 206
 Gustafsson, Berth 254 f
 Göransson, Karin, se von Platen,
 Karin

 Hagdahl, Charles Emil 224
 Hammarskiöld, Marc 107 f
 Harrie, Ivar 175 ff, 176
 Hedberg, Nillan 216 f

 Hedberg, Stina 216
 Hedberg, Tor 216 f
 Hedin, Sven 56 f
 Hedqvist, Paul 158, 178
 von Heidenstam, Verner 56 f, 59
 Heilborn, Helge 167 f, 170, 179
 Hellberg, Vilhelm 32–35, 38, 40, 162
 Hellström, Gustaf 14
 Herrera Usar, José ("Pepe") 283 ff,
 284, 287 f
 Herrera Usar, Rinaldo 285
 Hindorff, Martin 139 f
 Hitler, Adolf 170, 193
 Hjertén, Sigrid 85
 Holger, Hans-Eric 146
 Holmberg, Yngve 247
 Holmstedt, Carl Oscar (Seo) 98
 Huss, Erik 213
 Höglund, Zeth (Zäta) 41, 162 ff, 163
 Høje, fiskare 46, 49

 Ihre, Holger 238–241, 239
 Ivar, fiskedräng 33, 35, 42

 Jacobsson, Karin 7
 Jacobsson, Nestor 146
 Janér, Tor 289 f
 Jansson, Calle 277 f
 Jansson, vaktmästare 98
 Johansson, Reimer 247
 Jonason, David (Mr Jones) 174
 Jonsson, K F 275, 279
 Josephson, Einar 82

 "Kalle Sol" 38 f
 Karlfeldt, Erik Axel 64
 Kekonius, Erik 244, 246
 Kihlberg, Leif 167
 Kleen, William (Willy) 124–127, 125
 Klinckowström, Axel 85
 Klote, Carl Erik 252 f
 Kolare, Ebba, se Theorin-Kolare
 Krasin, Leonid 39

Personregister

Kreuger, Torsten 168, 180	Mehr, Hjalmar 224
Lagercrantz, Olof 173	Meidner, Rudolf 223
Lagerkvist, Pär 57	Meijer, Henrik 246
Lagerlöf, Selma 32, 56 ff, 59	Mitterand, François 75
Lagerström, Kaj 290 f	Moberg, Rune 149
Lagerwall, Sture 203	Moberg, Vilhelm 193, 202
Lamm, Martin 115	Molina, Carlos 280 ff
Lamm, Olof 113 ff	Munck af Rosenschöld, Hans 231
Larsson, Carl 62	Mörner, Hakon 218
Larsson, Sven-Erik 170	Nathorst, Birgit 217
Larsson, Yngve 167	Nerman, Ture 184
Leander, Zarah 274	Netterström-Jonsson, Disa 56
Lenin, Vladimir 32, 37 f	Nilsson, Bertil 180
Levertin, Oscar 55	Nilsson, Gunnar 180 f
Lidman, Carin, se Östberg, Carin	Nilsson, Tore 149 f
Lidman, Sven 15 f	Nordenskiöld, Bengt 218
Lindberg, August 25 f, 27, 29 f, 31, 216, 257	Nordmark, Carl Henrik 222, 228
Lindberg, Augusta 24, 25 f, 28 f, 31, 32, 43, 56, 216, 255, 257	Nordström, Ludvig 14 ff
Lindberg, Greta, se Bonnier, Greta	Norgren, Bertil 175
Lindberg, Karin 29-45, 31, 41, 53, 162	Nyblom, Elsa 140, 141 f
Lindberg, Per 29 f, 31, 54	Nyblom-Holmberg, Gunnel 147 ff, 148
Lindberg, Signe 53	Nycop, Carl-Adam 149, 175, 177 f, 179
Lindberg, Stina, se Bergman, Stina	Nystroem, Gösta 85
Lindblom, Gustaf (Topsy) 97 f, 97, 100	Nyström, Liling 145 ff
Lindell, Ingvar 247	Ochs, Adolph S 105, 107 f, 110
Linderot, Sven 37	Olson, Bruce 206, 208
Lindgren, Astrid 261 f, 264, 265	Olsson, Curt 293
Lindner, Robert 67	Olsson, Olof 100
Lindorm, Erik 142	"Olsson i porten" 142, 198, 200
Lion, Carl 39	Palme, Olof 166
Ljungquist, Ivar 167 f, 170	Palmstierna, Jacob 223, 228, 230
Lomonosov, järnvägsingenjör 38 f	Persson, Carl G 247
Lovén, Sven-Otto 28	Persson, Harry 100 ff, 103
Lundberg, far och son 66	Petrarca, Francesco 98
Lundin, Bert 181	von Platen, Gustaf 149, 178, 194
Lövgren, Reinhold 98, 119 f	von Platen, Karin 145 ff
Maurois, André 81, 282	Ramel, Povel 17

Personregister

- Ramel, Susanna 17
 Rausing, Hans 223, 226
 Rausing, Ruben 223, 237
 Reagan, Ronald 190
 Ring, Sture 167
 Rit-Ola, se Garland
 Rolf, Ernst 36, 166
 Rommel, Erwin 122
 Rosencrantz, Ulf 256
 Rosin, Bertil 249, 251
 Rydén, Arvid 249
 Rådström, Karl Johan 151 f
- Salén, Hampus 223
 Salén, Sven 139, 196, 218, 223
 Scott, Phil 100 ff, 103
 Segerstedt, Torgny 170
 Servan-Schreiber, Jean-Jacques 152
 Servan-Schreiber, Jean-Louis 152
 Siwertz, Elsa 15, 45
 Siwertz, Sigfrid 14, 45, 56
 Sjöberg, Birger 18, 28
 Sjögren, Nils 23, 235
 Sköld, Otte 86
 Sköld, Per Edvin 130, 162–165, 165
 Stiernstedt, Erik 15 f
 Stiernstedt, Marika 14 f
 Strindberg, August 55, 58 ff, 59, 265
 Sträng, Gunnar 65
 Ström, Fredrik 166
 Strömstedt, Bo 7, 178, 194
 Sulzberger, Arthur 105, 109
 Svanberg, Ingvar 223
 Svedelius, Erik 290
 Swenne, Erik 174
 Swärd, Otto 137, 138 f, 159
 Söderberg, Dora 63
 Söderberg, Hjalmar 63 f, 63, 65
 Söderberg, Ragnar 223 f, 228
 Söderhjelm, Alma 82
- Taube, Astri 196, 200
 Taube, Ellinor 196
- Taube, Evert 41, 195–202, 197, 199, 218
 Taube, Per-Evert 198, 200
 Taube, Sven-Bertil 200
 Tegnér, Alice 95
 Tegnér, Torsten (TT) 95–98, 96, 102
 Tengbom, Anders 158
 Tengbom, Ivar 158, 162, 166
 Tengroth, Birgit 191, 192
 Theorin-Kolare, Ebba 141 ff, 143
 Thiel, Carin, se Östberg, Carin
 Thiel, Ernest 11, 16, 120, 121
 Thiel, Tage 120
 Tingsten, Gerd 188, 189
 Tingsten, Herbert 171 ff, 172, 186, 188, 189–191, 193 f
 Tjerneld, Staffan 88
 Torekull, Bertil 194
 Trotskij, Leo 162
 Törneman, Axel 17, 20 f
 Törneman, Gudrun 21
- Ulfspärre, Gustaf 258
 Ullman, boktryckare 72 f
 Ullstein, Franz 71
 Ulvenstam, Lars 149
- Valente, Biagio 32
 Wall, Rudolf 54
 Wallander, Jan 262 f
 Wallenberg, Alice 11
 Wallenberg, Axel 275, 277
 Wallenberg, Gustav (Wally) 66, 115 f, 275–279, 276
 Wallenberg, Jacob 211–231, 215, 229, 275
 Wallenberg, Knut Agathon 11, 19, 218, 275
 Wallenberg, Marc (Boy-Boy) 212, 214, 219, 221–227, 229, 230 f
 Wallenberg sr, Marcus ("häradsövdingen") 213, 218, 275

Personregister

Wallenberg jr, Marcus (Dodde) 40, 42, 66, 211–231, 220, 275	Wrigstad, Per 110
Wallenberg, Peter (Pirre) 231	Wägner, Elin 14, 25
Wallenius, Olof 246 f	Wästberg, Erik 131, 142, 188, 189 ff, 193 f
Wally, Gustav, se Wallenberg, Gus- tav	Zadig, William 86
Wavell, Archibald 129	
Weimark, Alex 98	Ågren, Sigfrid (Sigge) 178
Werner, Lars 249	Åhlén, Petter 137
Wickman, Hervor 171	Åkerlund, Erik 109, 131, 133, 135– 138, 237
Wickman, Johannes 170 f	
Wijkmark, Kerstin, se Bernadotte, Kerstin	Östberg, Carin 15 ff, 17
Vilhelm, prins 11, 139	Östberg, Ragnar 11, 14, 16 f, 17, 19 f, 56
Vlaminck, Maurice de 81	
Wretman, Tore 66	

Bildkällor

s 12, s 13 överst foto Ronny Karlsson; *s 13 nederst* foto Hans J Flodquist; *s 17, s 22 Å & Å; s 24* Bonniers arkiv; *s 27, s 31 Å & Å; s 34* foto Nino Monastra; *s 41* Pressens Bild; *s 46, s 49* Bonniers arkiv, Signe Lindbergs deposition; *s 52 Å & Å; s 59, s 61, s 63* Bonniers arkiv; *s 76 Å & Å; s 79* privatbild; *s 84, Å & Å; s 90* Hallman: På Boulevard Europa; *s 94, s 96 Å & Å; s 97* privat ägo; *s 99* foto Ove Wallin/Kamerabild; *s 103* Peddy-Foto, Pressens Bild; *s 106* Pressens Bild; *s 115* privatbild; *s 117 Å & Å; s 121* Bonniers arkiv; *s 123* privatbild; *s 125 Å & Å; s 130* Pressens Bild; *s 134 Å & Å; s 136* foto Åke Hylén; *s 137, s 140, s 143, s 145 Å & Å; s 148* privatbild; *s 160-161* Tengboms arkitektkontor ab; *s 163, s 165 Å & Å; s 169* Torbacke: Dagens Nyheter och demokratins kris; *s 172* foto Len Waernberg/Kamerabild; *s 176* Pressens Bild; *s 179 Å & Å; s 188 överst* foto Hans Hammarskiöld; *s 188 nederst* foto Gösta Glase; *s 192 Å & Å; s 197* Pressens Bild; *s 199* privatbild; *s 207* Reportagebild; *s 209* foto Guy Arsac; *s 215* foto Mikko Laurén; *s 220, s 229* Svenskt Pressfoto; *s 235* foto Ronny Karlsson; *s 239, s 242-243, s 245 Å & Å; s 248 överst* foto Claes-Göran Flinck; *s 248 nederst, s 259 Å & Å; s 264 överst* Pressens Bild; *s 264 nederst Å & Å; s 276* foto Karl G Kristof-fersson; *s 284* privatbild; *s 296* foto Björn Larsson/Kamerabild

THE HISTORY OF

THE CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY
JOHN B. HENNING
OF THE CITY OF BOSTON
IN TWO VOLUMES
VOL. I.
BOSTON: PUBLISHED BY
J. B. HENNING, 10 NASSAU ST.
1854.

Skandinaviska Banken och "Boy-Boys" tragiska död. Det är en insidesberättelse av en som själv var med.

Albert Bonnier jr:s memoarbok är en välskriven, spännande, festlig skildring av ett händelserikt liv som bragt en "ovanlig" människa i kontakt med ett vimmel av "ovanliga" människor i de mest skiftande miljöer.

Rikt illustrerad med unika bilder.

Personligt

Sett, hört och tänkt av

ALBERT
BONNIER_{JR}

BONNIERS

